

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ԽՈՐԷՆ ՎԱՐԴԱՊԵՑ ԼԱԶԱՐԵԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ԱՇԽԱՐՀԱՑՈՅՑ
ՎԱՐԴԱՆԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Քննական հրատարակություն

Հ Ա Յ Կ Պ Է Ր Պ Է Ե Ա Ն Ի

համեմատությամբ 24 ձեռագրի եւ տպագրի

*

ԲԱՐԻՉ

Տպարան «Արաբս»

1960

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներածություն	Ը-Լ
Ա. Արարչագործություն եւ երկինք	1-4
Բ. երկիր	5-8
Գ. Հայք, Վիրք եւ Աղուանք	9-13
Գա. Հայաստան (Շարունակություն) Կարն խմբագրություն	14-24
Գբ. Հայաստան (Շարունակություն) Ընդարձակուած խմբագրություն	25-50
Դ. Այլ աշխարհք Կարն խմբագրություն	51-52
Դա. Այլ աշխարհք Ընդարձակ խմբագրություն	53-58
Դբ. Այլ աշխարհք Հասարակաց խմբագրություն	59-76

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

1.— 1728ին, Երեմիա վարդապետ իր Բառգիրքին (1) երկրորդ տպագրութեան վերջին էջերուն մէջ հրատարակած է Աշխարհացոյց մը, «Արարեալ է աշխարհացոյց նորոգ թարգմանչին եւ երկրորդ կուսաւորչին Վարդանայ Վարդապետին պարզ եւ համառօտ տեսութեամբ» խորագրով:

1819ին Փրանսացի հայագէտ Ժ. Սեն-Մարթեն, Երեմիայի հրատարակութեան մէջ նկատած ըլլալով բազմաթիւ սխալներ որ զայն դժուարիմաց վիճակի մը վերածած էին, երկրորդ անգամ հրատարակած է Աշխարհացոյցը Բարիդի Արքայական (այժմ պետական) մատենադարանին հայերէն ձեռագիրներէն մէկուն մէջ պահուած «չափ լաւ» օրինակէ մը (2): Սեն-Մարթենի այս հրատարակութիւնը կը կրէ «Աշխարհացոյց Վարդանայ վարդապետին» խորագիրը: Հայերէն բնագրին հանդիպակաց էջին վրայ կը գտնուի Փրանսերէն թարգմանութիւնը, որուն կը յաւորդեն թարգմանիչին ծանօթագրութիւնները (էջ 454-471) (3): Հայ եւ օտար ուսումնադէտները Վարդանի Աշխարհացոյցին այս հրատարակութիւնն է որ օգտագործած են:

(1) ԲԱՒԳԻՐԷ ՀԱՅՈՅ արարեալ ի սուրբ էջմիածին ԵՐԵՄԻԱ վարդապետէ: Եւ քառք Աստուածաշունչ գրոց ընդ սմա միաւնրեալ: Որ եւ ընթերցողաց զԱստուածաշունչ գիրս բաւական է լիովին: Տպեցաւ ի հայրապետութեան Տեառն Կարապետի սրբազան կաթողիկոսի. ՌՃՀԷ: Կ. Պոլիս, (էջ 497—535):

(2) Այս օրինակը կը գտնուի այժմ թիւ 147 ժողովածոյիս մէջ 132—143 (F. Macler, Bibliothèque Nationale. Catalogue des Manuscrits arméniens et géorgiens. Paris, 1908, p. 80).

(3) J. Saint-Martin, Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie, suivies du texte arménien de l'Histoire des Princes Orpélians, par Etienne Orpélian, archévêque de Siounie, et de celui des Géographies, attribuées à Moysè de Khorène et au docteur Vartan, avec plusieurs autres pièces relatives à l'histoire d'Arménie ; le tout accompagné d'une traduction Française et de notes explicatives. Paris, 1819. Tome II, p. 406-453.

1887ին Վարդանի Աշխարհացոյցը երրորդ հրատարակութեամբ մը լոյս տեսած է Բագմավէպի մէջ (Երկսին էջ 134-144) «Վարդանայ Վարդապետի Աշխարհացոյց ամենայն տիեզերաց» խորագրով, Վենետիկի Մխիթարեան միաբանութեան ձեռագրատան Ոսկեփորիկ ԼԹ.ի մէջ պահուած ձեռագրէ մը, որ մասամբ կը տարբերի Բարիզի ձեռագրէն: Հանդէսի մը էջերուն մէջ կորսուած այս հրատարակութիւնը ընդհանրապէս անծանօթ մնացած է, եւ նոյնիսկ Հ. Յ. Տաշեան կարծած է թէ այս բնագիրը «կտոր մը»ն է միայն Աշխարհացոյցէն (Տաշեան, Յուցակ. . Մխիթարեանց ի վիեմնա, էջ 1060 ա):

2.— Ներկայ բնագիրը, որ կը կազմէ Աշխարհացոյցին չորրորդ հրատարակութիւնը, հիմնուած է Վենետիկի Մխիթարեանց եւ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց ձեռագրատուններուն, Բարիզի Պետական Մատենադարանին, Լոնտոնի Բրիտանական Թանգարանին եւ Թավրիզի 20 ձեռագիրներուն, Երեմիայի, Բագմավէպի եւ Սեն-Մարթենի հրատարակած բնագիրներուն, ինչպէս նաեւ Մեն-Մարթենի հրատարակած բնագրին վրայ Նորայր Բիւզանդացիի կատարած ձեռագրական սրբագրութիւններով պատրաստած բնագրին, ընդամէնը 24 ձեռագիր եւ տպագիր Աշխարհացոյցներու համեմատութեամբ:

Այս ձեռագիրները եւ տպագիրները համեմատութեանց մէջ նըշուած են հետեւեալ ցուցանիշներով.

Ա, Բ, Գ, Դ, Ե, Ձ, Է, Ը, Թ, Ժ, Ի, Լ, Խ, Ծ, Կ, Հ, Ձ, Ղ, Ճ, Մ, Պ, Փ, Ս, Ն

որոնց նկարագրութիւնը հետեւեալն է (չակերտուած տեղեկութիւնները Վենետիկի ձեռագիրներուն մասին հաղորդուած են Հ. Քերոքէ Զրաքեանի եւ Երուսաղէմի ձեռագիրներուն մասին Նորայր եպիսկոպոս Պողարեանի կողմէ): ՁՁ կը նշանակէ «բոլոր ձեռագիրները»:

3.— Ա. ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Ա. Վենետիկի Թ. 968: Միասին, բոլորգիր: Ձեռագիրը «տոմարի մը մէջ, պէսպիսագիր, գրուած մասամբ Սարգիս Քուրեցիէ, Իւով քաղաքը, եւ մասամբ Սրապիոն Բարերդցիէ եւ Ստեփանոս Թոխաթցիէ ի թուին ՌԿՁ» (1617): էջ 193-210:

Աշխարհացոյցը կը յաջորդէ Կարապետ Վարդապետի աշխարհագրական ոտանաւորին: (Այս ոտանաւորը տես Հ. Ն. Ակինեան, Մատենագրական Հետազոտութիւններ, Գ, 318-342): Ընդհանրապէս դիւրընթեռնելի: Բառերը յաճախ սղուած չեն եւ ուղղագրական սրխալները քիչ են: Գրիչը յայտնօրէն ապրած է Օսմանեան կայսրութեան սահմաններուն մէջ, եւ քաղաքներէն ոմանց թուրքերէն անունները աւելցուցած է:

Բ. Երուսաղէմի թ. 1138: Երկսիւն, նոտրադէր: Ձեռագիրը, որուն մաս կը կազմէ Աշխարհացոյցը, ժողովածոյ մըն է գրուած ՌՃԺԷ (1668) թիւին: Գրիչ եւ տեղի անյայտ»:

Բազմաթիւ սղումներ, բայց քերականական եւ ուղղագրական սխալները՝ յարաբերաբար քիչ: Գրիչը յաճախ որ գրած է փոխանակ ուրի:

Գ. Վենետիկի թ. 350: Երկսիւն, նոտրադէր: «Կիրակոս պատմիչի երրորդ օրինակին հետ: Գրիչ, թուական եւ տեղի անյայտ»:

Ընդօրինակուած՝ բոլորովին տղէտ գրիչի մը կողմէ, լի անհաւատալի սխալներով: Կը պակսին Գլուխ Դբ, տող 48-74:

Դ. Վենետիկի թ. 780: Երկսիւն, նոտրադէր: «Կիրակոս եւ Վարդան պատմիչներուն կարգին: Թերի վերջաւորութիւնը: Չկայ հեղինակի եւ գրչի անուն եւ ոչ ալ թուական»:

Ձեռագիրը թերի չէ, եւ ունի յաւելուածական մաս մը (տես Գլուխ Դբ, 147-155 տողերուն վերաբերեալ ծանօթագրութիւնը):

Ընթեռնի, բայց բազմաթիւ սղումներով եւ յաճախ ուղղագրական սխալներով: Ինչպէս Գին մէջ, կը պակսին Դբ, տող 48-74:

Ե. Երուսաղէմի թ. 642: «Միասիւն: Ոսկեփորիկ: Օրինակս է բոլորգիր եւ ստուարաթուղթ լի անտանելի վրիպակօք. գրեալ է ի Վանատիկ քաղաք, ի դուռն եւ ի տաճարն սրբն. Մարկոսի Աւետարանչի, աջողութեամբ սբ. Աստուածածնին եւ սբ. Ստեփաննոսի նախավկային եւ աղօթիւք սբ. Լուսաւորչին եւ ամ. սրբոցն ի թվ. ՌՅԲ (1623) ձեռամբ Ամիրջայ սարկաւազի Հալէպցւոյ»: Տ. Սաւալանեան Յուցակ, էջ 376): Հակառակ «անտանելի վրիպակներ»ուն այս ձեռագիրը ունի ընտիր ընթերցուածներ: Դժբախտաբար ձեռագրին 11 էջերէն 5ին ձախակողմեան եւ բոլոր էջերուն վերի մասերը մասամբ կտրուած են, սակայն այս թերիները կը լրացուին Ձ ձեռագրին ընթերցուածներով, Ե եւ Ձ ընդօրինակուած ըլլալով նոյն նախատիպէն կամ իրարու չափ նման երկու նախատիպէ:

Ունի այն յաւելուածական մասը զոր ունին Գ եւ Դ ձեռագիրները:

Զ. Վենետիկի հին թ. 260 « Ոսկեփորիկ ԻԱ, 79ա-87 բ: Միասիւն, նոտրադէր: Թուական, տեղի եւ գրիչ անյայտ: (Տես Հ. Բ. Սարգիսեան, Յուցակ, Բ. էջ 809-819): Հաւանականաբար ընդօրինակուած ԺԶ-ԺԷ դարուն:

Աշխարհացոյցէն անմիջապէս առաջ ճերմակ էջին վրայ կայ հետեւեալ յիշատակագրութիւնը. Ես մեղաւոր եւ անարժան տէր Գալուստ որ եմ աստապատցի այս գիրքս իմ է:

Ընդհանրապէս դիւրընթեռնլի, քիչ սղում եւ ուղղադրական սը-
խալ: Կը պակսին Գլուխ Գ, տող 352-328 եւ Դբ, 1-41 տողերը, որոնք
կը լրացուին է ձեռագրին համապատասխան տողերով, Զ եւ է ընդ-
րինակուած ըլլալով նոյն նախատիպէն:

Է. Վենետիկի Թ. 1326: Միասին, գեղեցիկ նոտրագիր: «Միգա-
յէլ պատիմիչի շարքին մէջ» էջ 375-415: Աշխարհացոյցին վերջը կայ
հետեւեալ յիշատակարանը. Թիւ արամեան հազար յանգի՛, հարիւր
քսան նմին դասի՛: Յամսեանն յունաց նոյեմբերի՛, ծրեցաւ տետ-
րակս քառեակ հնգի՛: Ձեռամբ Մեսրոպ անպիտանի՛. սակս խնդրոյ
հարազատի՛: Որջեալ անուամբ տն. յովսէփի՛. հարազատի հոգոյս
ծնողի՛: (1671): Տեղի՝ անյայտ:

Ը. Երուսաղէմի Թ 1506: Միասին, նոտրագիր: «Ժողովածոյ,
էջ 389-449»: Նոտրագրեալ է ի վերայ հնագոյն թղթոյ ձեռամբ Կա-
րապետ քօչկի, առանց թուականի» (Տ. Սաւալանեան Յուցակ, էջ
388): Դիւրընթեռնլի, բայց բաղձաւորէպ: Ընդօրինակուած է լաւ
նախատիպէ մը եւ բաղձատուած է ուրիշ ձեռագրի մը հետ եւ թերե-
ները նշանակուած են լուսանցքներուն մէջ:

Թ. Երուսաղէմի Թ. 1514: Միասին, նոտրագիր: Ժողովածոյ,
էջ 439-524: Անթուական, տեղի եւ գրիչ անյայտ: Ընթեռնլի, բայց
համբալ գրիչի ընդօրինակութիւն:

Ժ. Վենետիկի Թիւ 262: Ոսկեփորիկ ԻԳ: Միասին, նոտրագիր:
Ոսկեփորիկը ընդօրինակուած է երկու անգամէն ՌձԽԵ (1696) եւ
ՌձԿԵ (1716) թիւերուն Վանի մէջ փութկանց կամ Բութկանց տէր
Թումայի կողմէ: (Տես Հ. Բ. Սարգիսեան Յուցակ... ի Վենետիկ,
Բ, էջ 828-829, թիւ 262/12): Աշխարհացոյցը կը գրաւէ Ոսկեփորի-
կին 76ա 83բ էջերը: Կանոնաւոր եւ ընտիր ուղղադրութիւն, բայց
գրեթէ բոլոր բառերը սղուած եւ իրարու կցուած են: Դժուարըն-
թեռնլի:

Ի. Վենետիկի Թ. 124: Խմբագիրք է: Էջ 1-34: Միասին, գե-
ղեցիկ նոտրագիր: Ունի հետեւեալ յիշատակարանը. Գրեալ էր օրի-
նակն յորմէ հանաք գայս. ի քուականին հայոց ՌձԻԲ (1673) յուն-
վարի 24 ի քաղաքն ըստամայօլ ի Սուլումանաստիրն. բայց մեք օրի-
նակեցաք ի քուականին ՌՄԼԴ (1785). ի վերջին աւուրսն Ապրիլի.
ի նոյնում քաղաքի. ի քաղն Պալատու. եւն., եւ յօրինակի աստ.
գոյր ինչ ինչ աւելորդ եւ ինչ ինչ պակասորդ. որով տպագրեալ օրի-

նակին ոչ համեմատեր. սակայն մեք զիարդ եւ էր գրչագիրն՝ այն-
պէս գրեցաք:

Գրիչն է տիրացու Գէորգ Տէր Յովհաննէսեան, ԺԸ-ԺԹ դարու
պոլսեցի նշանաւոր ուսումնականը, հեղինակ պարսկերենէ հայերէն
բառարանին եւ ուրիշ գործերու: Հետեւաբար քերականական եւ
ուղղագրական սխալներ գրեթէ չկան:

Լ. Վենետիկի Թ. 243: Ոսկեփորիկ Դ, Թդ. 41ա-68ա: Միասին,
մաքուր նոտրագիր: Գրիչ Կարապետ վարդապետ: Տեղի եւ թուական
անյայտ: Հաւանականաբար ԺԶ. դարուն առաջին կէսին: (Տես Հ. Բ.
Սարգիսեան, Յուցակ. Բ, էջ 633 (11):

Ներկայ բնագրին Ա եւ Բ գլուխներուն միջեւ ունի ԲԺ մարգա-
րէներուն անուանացանկը:

Խ. Վենետիկի Թ. 240: Ոսկեփորիկ Ա: Միասին, նոտրագիր:
Գրիչ, ժամանակ եւ տեղի անյայտ: Հաւանականաբար ԺԵ-ԺԶ դար:
(Տես Գ. Բ. Սարգիսեան, Յուցակ Բ, էջ 538):

Թերի: Ունի միայն Ա, տող 1-40, Գր, տող 56-83 եւ 210-225:

Ծ. Երուսաղէմի Թ. 1477: Ժողովածոյ: Միասին, մաքուր նոտ-
րագիր: Գրիչ Իսահակ արեղայ (Տ. Սաւաւանեան Յուցակ, էջ 868):
Տեղի եւ թուական՝ անյայտ: Ուղղագրութեան եւ ընթերցումներու
բազմաթիւ սխալներ:

Կ. Վենետիկի Թ. 1260: Շնորհալիի թուղթերուն ժողովածուին
վերջը: Գրիչ, տեղի եւ թուական անյայտ: Ընդհանուր առմամբ ըն-
տիր գրչութիւն եւ ուղղագրութիւն:

Հ. Վենետիկի Թ. 1371: «Տաղարան ԺԵ-ի հետ: Գրիչ Միքայէլ
սարկաւազ. ի Թուին ՌՂ (1641)»: Միասին, բոլորգիր: Ընդհանրա-
պէս ընտիր ուղղագրութեամբ եւ ընթերցումներով:

Զ. Երուսաղէմի Թ. 1529: «Ժողովածոյ. գրեալ է նոտրագիր՝ օ-
րինակս ի գիւղս Թամզառա, ի դուռն սբ. Թազաւորին, ձեռամբ
Գրիգորի ի Թվ. ՌՂի (1648): (Տ. Սաւաւանեան Յուցակ, էջ 897):
Միասին, նոտրագիր: Բազմաթիւ սխալ ընթերցումներով, սա-
կայն հնադոյն նախատիպէ մը ընդօրինակուած:

Ճ. Պրիթիշ Միւլզեւուք Օր. 5459, որ գլխաւորաբար կը պարու-
նակէ Վարդանի Աշխարհացոյցը (Փօլ 8 - Փօլ 31), Անանիա Շի-
րակացիի Աշխարհագրութեան մէկ մասը, եւն: Ընդօրինակուած է
1614ին Աստուածատուր Էրէցի կողմէ: Տեղի՝ անյայտ: Միասին գե-
ղեցիկ նոտրագիր:

(F. O. Conybeare, A. Catalogue of the Armenian Manuscripts in the
British Museum. London, 1913, p. 293 b.)

Ըստ ցուցակին Հեղինակին, ոմանք այս Աշխարհացոյցը վերագրած են Վարդան վարդապետին (ԺԳ դար), բայց անոր կորիզը աւելի հին է:

Մ. Թաւրիզի Ղալայի կամ Բերդաթաղի Թ. 11. (Գիրք Պարապմանց Ս. Կիրդի) էջ 249ա-259բ, «Վարդան վարդապետի արարեալ լաղազս ծովուց եւ աշխարաց» խորագրով: Էջ 258ա-259բ. «Յաւազս ժողովելոյ Հայրապետացն թէ ո՛ւր եղեն կամ յե՞րբ եղեն»: Երկսին, բոլորգիր: Ձեռագիրը ընդօրինակուած է ՌՃԽ (1691) թիւին, Նոր Ձուղա, Ազարիա դպիրին կողմէ (Հ. Աճառեան, Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Թաւրիզի, Վիեննա 1910, էջ 9-10) Ինչպէս ձեռագրին նկարագրութենէն կը տեսնուի, տիեզերական ժողովներու վերաբերեալ տեղեկութիւնները, որոնք ներմուծուած են միւս բոլոր ձեռագիրներուն մէջ, Մ-ի մէջ կը կազմեն Աշխարհացոյցէն անջատ մաս մը: (1)

Փ. Բարիզի Պետական Մատենադարանին Թ. 147 հայերէն: (Աստուածաբանական հաւաքածոյ) Փոլ. 132-144: Երկսին, բոլորգիր: «Արարեալ է աշխարհացոյցս նորոգ թարգմանչին. եւ երկորդ լուսաւորչին Վարդանա վդի պարզ եւ համառօտ տեսութք:» Ժէ դար:

(F. Macler, Catalogue des Manuscrits arméniens et géorgiens de la Bibliothèque Nationale. Paris, 1908, p. 80).

ՏՊԱԳԻՐՆԵՐ

Ղ. Վենետիկի Թիւ 477: Ոսկեփորիկ ԼԹ. Թղթ. 140ա-151ա: Տպագրուած Բազմավէպի մէջ (1887), երկսին էջ 134-144 (տես Հ. Բ. Մարգիսեան, Ցուցակ, Բ, էջ 948-949): Գրիչ, տեղի եւ թուական՝ անյայտ: Գրիչը կամ հրատարակիչը յայտնօրէն աւելցուցած է սուրբ, տէր մեր, Յիսուս, Քրիստոս եւ անոնց նման բառեր, որոնք չկան միւս ձեռագիրներուն համապատասխան տեղերը:

Պ. Տպագրուած Երեմիա վարդապետին Բառգիրք Հայոցին երկրորդ հրատարակութեան մէջ, 1728 (տես ծան. 1): Առաջին հրատարակութեան վերջը կը գտնուի Աշխարհացոյց մը, որ քաղաքներու ա-

(1) Այս ձեռագրին գոյութեան ծանօթացանք երբ Աշխարհացոյցին ներկայ հրատարակութեան ձեռագիրը տպագրութեան յանձնուած էր: Ատրպատականի առաջնորդարանին (Թաւրիզ) քարտուղար Պ. Ռափայէլ Բաբախանեան, 1956 հոկտեմբերին ազնուութիւնը ունեցած էր ինքնաբերաբար ընդօրինակելու այս ձեռագիրը, որ կը վերջանայ Գր գլուխին 313րդ տողով:

նուններու համառօտ բառերը մըն է գրաբարէ աշխարհաբար (Ա. Ղադիկեան, Հայկական նոր մատենագրութիւն..., Ա. Վենետիկ, 1909-1912, էջ 591ա: Տե՛ս եւ Տաշեան Յուցակ, էջ 201 եւ 822):

Բառգիրքին երկրորդ հրատարակութեան յիշատակարանին մէջ յիշուած է թէ Վարդանի Աշխարհացոյցին ձեռագիրը հայթայթած է Յակոբ վարդապետ. «... այլ եւ յիշեցե՛ք գսիրելի Յակոբ վարդապետն որ ետ գաշխարհացոյցն գոր եդա՛ք ի սմա»:

Ս. Սեն-Մարթենի հրատարակութիւն Փ. ձեռագրին (Տես վերը, ծան. 3):

Ն. Սեն-Մարթենի հրատարակութեան վրայ ձեռագրական ուղղումներով պատրաստուած բնագիր Նորայր Բիւզանդացիի կողմէ, որ նշած է Սեն-Մարթենի Փրանսերէն թարգմանութեան մէջ ինչ ինչ սխալներ, Աշխարհացոյցին եւ հայ հեղինակներէն ոմանց հաղորդած տեղեկութիւններուն նոյնութիւնը կամ նմանութիւնը, եւ յիշած է Սեն-Մարթենի ծանօթագրութիւններէն մէկ քանին, որոնք կը վերաբերին Աշխարհացոյցին մեկնութեան: Նորայր տեսած է Վենետիկի Ժե տաղարանը (մեր Հ ձեռագիրը), եւ տարբերակները նշած է լուսանցքին մէջ առանց զանոնք ներմուծելու բնագրին մէջ երբ նոյն իսկ աւելի ճիշտ ընթերցուածներ կը ներկայացնեն քան Սեն-Մարթենի բնագիրը: Այս աշխատութեան ձեռնարկած է Նորայր 22 դեկտեմբեր 1892ին եւ զայն աւարտած է 7 յունուար 1893ին: 11 սեպտեմբեր 1905ին ուղղած է Դր, տող 6, այնպէս ինչպէս որ տպուած է ներկայ հրատարակութեան մէջ, մինչ նախապէս կարդացած էր «Սուբայթ՝ Զուբահրայ է»:

Իր պատրաստած բնագիրէն առաջ Նորայր դրած է հետեւեալ ծանօթագրութիւնը.

Հատուածքն յերեսս 1-4, 14-17, 28-29 հրատարակեալք են եւ ի Լումայ հանդիսի, 1896, Գիրք Բ., երեսք 334-336: Հատուածն 14-16, «Եւ ի դաշտն Այրարատեան... Յիգտիբուդտի զինուորացն», կրկին հրատարակեալ է ի Լումայ, 1900, Գիրք Ա., 269-279»:

Ասոնք կը համապատասխանեն ներկայ հրատարակութեան հետեւեալ հատուածներուն. Ա. տող 1-53, Դր, տող 48-90, 210-240:

Նորայրի բոլոր ծանօթագրութիւնները, բացի Ժե տաղարանին տարբերակներէն, որոնք նշուած են արդէն տողատարակ ուղղադրական համեմատութիւններուն մէջ, արտագրուած են «Ծան. Ն.—»ի ձեւով:

Նորայրի կատարած ձեռագրական սրբագրութիւններուն մեծագոյն մասը ճիշտ է, սակայն գրեթէ ամէնքն ալ ուղիղ ձեւերով կը

գտնուելին այս կամ այն ձեռագիրն կամ ձեռագիրներէն ոմանց մէջ: Մնացեալներէն ոմանք խնդրական են կամ անընդունելի: Նորայրի պատրաստած ձեռագիրը քննական հրատարակութիւն մը չէ, այլ լակ Սեն-Մարթենի տպագրին ընդօրինակութիւնը ձեռագրական սրբագրութիւններով:

1.— Վերոյիշեալ ձեռագիրներէն եւ տպագիրներէն զատ, Աշխարհացոյցին մէկ ձեռագիրը կը գտնուէր Թաւրիզի առաջնորդարանին ձեռագիր Վարժ Հարանցին մէջ, գրուած 1653ին Երնջակ գաւառին Շոռոթ գիւղը, անանուն գրիչի մը կողմէ: (Հես Հրաչեայ Աճառեան, Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Թաւրիզի, Վիեննա, 1910, էջ 44-46): Ատրպատականի առաջնորդական տեղապահ Կարապետ ա. ք., որմէ խնդրուեցաւ այս ձեռագրին լուսանկարը, 25 յունուար 1956ին պատասխանեց թէ Վարք Հարանցը պոյութիւն չունի իրենց գրացուցակին մէջ, եւ թէ հաւանականաբար կը պատկանէր Հ. Աճառեանի կամ Ներսէս արք. Մելիք-Թանգեանի:

Աշխարհացոյցին ձեռագիրը կը կրէր «Աշխարհացոյց կարգաւ» խորագիրը եւ կը սկսէր «Նախ քան զամենայն խնդրեսցուք եղեալքս» բառերով:

Երկրորդ ձեռագիր մը կը գտնուի Վիեննայի Մխիթարեանց թ. 781 Ժողովածոյին մէջ, որ մատենադարան մտած է Տաշեան Յուցակին հրատարակութենէն ետք եւ ընդօրինակուած է Երուսաղէմի մէկ ձեռագրէն, որ Բաղէշ գրուած է: Աշխարհացոյցը ունի հետեւեալ յիշատակարանը. Աշխարհացոյցս գրեցաւ ձեռամբ մեղապարտ Յակոբին ի քուին Հայոց ՌԶԲ (1633): Անմեղագիր լեռուք, զի յոյժ սխալ էր օրինակն եւ ես տգէտ գովով ոչ կարացի գտոյցմ ընտրել եւ գնմարիտն գձագրել»: Երուսաղէմէն ստացուած ձեռագիրներէն ոչ մէկը կը կրէ 1633 թուականը, եւ այս մասին լուսաբանութիւն մը կարելի չեղաւ ստանալ:

Վիեննայի ձեռագիրներէն հին թ. 77 (Տաշեան Յուցակ, 201 ք) Աշխարհացոյց մըն է, որ նոյնն է Երեմիայի բառգիրքին մէջ տպագրուած Աշխարհացոյցին հետ, եւ, հետեւաբար, նկատի չէ առնուած:

Հաւանական է որ Աշխարհացոյցին ուրիշ ձեռագիրներն ալ գտնուին արտասահման: Այսպէս, ներկայ աշխատութիւնը աւարտած էր երբ անուղղակի կերպով իմացանք թէ ձեռագիր մը կը գտնուի Զմմառի Անտոնեանց հաւաքածոյին մէջ, բայց կարելի չեղաւ ո՛չ անոր ընդօրինակութիւնը եւ ոչ իսկ անոր մասին որոշ տեղեկութիւն մը ստանալ:

Մեզի ծանօթ էին նաեւ այն քանի մը հատուածները որոնք կը պատկանէին իսաչիկ վարդապետ Դատեանի եւ զրուած էին ՌձԽ (1691) թիւին Մինաս վարդապետի կողմէ (Յակոբ Յ. Թօփճեան, Ցուցակ ձեռագրաց իսաչիկ վարդապետի Դատեան, ժողոված 1878-1898: Վաղարշապատ, 1898, էջ 77ա-78ա): Ձեռագիրը որ կը պատկանի ընդարձակուած խումբին եւ որուն վերջաւորութիւնը թերի է, լրիւ չէ հրատարակուած, եւ հրատարակուած մասերն ալ լի են տպագրական ակնբախ սխալներով: Նկատելով որ ձեռագիրը թերի է եւ թէ ներկայ հրատարակութիւնը հիմնուած է զրեթէ ամբողջովին արտասահմանի ձեռագիրներուն վրայ, չնչեցինք Դատեան ձեռագրին տարբերակները, որոնք արդէն նորութիւն մը չէին ներկայացներ, բաց ի մէկէն, զոր որդեգրեցինք (Գր, տող 85), նշանակելով աղբիւրը:

ԿԱՐՃ ԵՒ ԸՆԴԱՐՁԱԿՈՒԱԾ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՒՆՆԵՐ

Ծ.— Ձեռագիրներուն համեմատութիւնը երեւան հանեց, ինչպէս արդէն տեսած էր Հ. Ղուկաս Ինճիճեան (Ստորագրութիւն հիմն Հայաստանեայց, բազմաթիւ տեղեր եւ Հնախօսութիւն... Գ, 314-315, թէ Աշխարհացոյցը մեզի հասած է կարճ եւ ընդարձակուած խմբադրութիւններով: Ինճիճեան կը կարծէր թէ ընդարձակուած խմբադրութեան հեղինակը մէկ անձ է:

Կարճ խմբադրութեան ներկայացուցիչներն են Ա, Գ, Դ, Ե, Ձ ձեռագիրները, իսկ մնացեալ բոլոր ձեռագիրները, բաց ի Բ-էն, կը պատկանին ընդարձակուած խումբին: Բ-ը խառնուրդ մըն է երկու խումբերուն, եւ մինչեւ Հայաստանի վերաբերեալ մասին վերջը կը հետեւի կարճ, իսկ օտար երկիրներու մասին մէջ՝ ընդարձակուած խումբին: Նոյն իսկ երկու անգամ տարբեր տեղեր կրկնած է նոյն տեղեկութիւնները: Բ-ը թերեւս ներկայացուցիչն է երրորդ խումբի մը, որուն, այդ պարագային, միակ վկան կ'ըլլայ մեր օգտագործած ձեռագիրներուն մէջ:

Կարճ խումբին ձեռագիրները (Ա, Գ, Դ, Ե, Ձ եւ, Հայաստանի մասին մէջ՝ Բ) համառոտուած չեն սկզբնաբար աւելի ընդարձակ գործէ մը: Հակառակ պարագային, Երվինգ վերնագրուած գլուխն է որ աւելի արժանի նկատուած պիտի ըլլար կրճատուելու, ինչպէս է Ձ եւ է ձեռագիրներուն մէջ, թերեւս հետեւողութեամբ կրճատուած նախատիպի մը: Կարճ խումբը Աշխարհացոյցին սկզբնագրին ամէնէն մօտ վկան է:

Այս վեց ձեռագիրներէն երկուքը՝ Ե եւ Ձ աւելի զերծ են ընդմիջարկութիւններէ քան միւսները, սակայն, կը թուին կրած ըլլալ բաւերու փոփոխութիւններ: Այսպէս, Գլուխ Ա., տող 48, ԱՅԳԻ ունին «Պարսիկք», մինչ ԵՁ, ինչպէս ընդարձակուած խումբին բոլոր ձեռագիրները, այս բառին փոխարէն ունին «այլազգիք»: Արդ, աւելի ճշմարտանման է ենթադրել թէ մասնաւորը ընդհանուրի վերածուած է քան հակառակը: Միւս կողմէ ԵՁ-ին մէջ կը պահսին աշխարհագրական տեղեկութիւններ, ինչպէս գլուխ Գ., տող 20 եւ 32, որոնք թերեւս անուշադրութեամբ դուրս մնացած են ասոնց նախատիպէն (Ե եւ Ձ իրարմէ ընդօրինակուած չեն): Ամէն պարագայի մէջ, կարճ խումբին ձեռագիրները Աշխարհացոյցին սկզբնագրին բացարձակապէս հարազատ ընթօրինակութիւնները չեն: Ամէնքն ալ կրած են յաւելումներ եւ ունին թերիւններ:

Սկզբնագիրը, անորոշ թուականի մը, թերեւս նոյն իսկ ԺԳ դարուն վերջերը, ենթարկուած է նոր խմբագրութեան մը Գ. գլուխին 46րդ տողէն (Հայաստանի աշխարհագրութիւն) սկսեալ, հաստուածներու տեղափոխութեամբ եւ նոր ծանօթութիւններու ընդարձակ յաւելումներով: Յետոյ, ժամանակի ընթացքին, զանազաններ, ձեռագիրներուն լուսանցքներուն մէջ, իրենց բնակավայրին վանքերուն, ուխտատեղիներուն եւ մասունքներուն վերաբերեալ տեղեկութիւններ աւելցուցած են, որոնք յաջորդ գրիչներուն կողմէ ներմուծուած են բնագրին մէջ, այնպէս որ ընդարձակուած խումբին ձեռագիրներուն միջեւ ալ զոյգութիւն չունի բնագրի բացարձակ նոյնութիւն: Նկատի առնելով Աշխարհացոյցին մեղի հասած ձեռագիրներուն թիւը եւ սկզբնագրին մէջ կատարուած փոփոխութիւնները, կարելի է եզրակացնել թէ այս գործը ծառայած է ոչ միայն ուսումնասէրներու հետաքրքրութիւնը դահացնելու, այլ եւ մանաւանդ իրբեւ առաջնորդ աշխարհագրութեան ուսուցիչներու, եւ հետզհետէ «կատարելագործուած» է:

[The following page contains dense handwritten text in German script, which appears to be bleed-through from the reverse side of the leaf.]

ՆԵՐԿԱՅ ԲՆԱԳԻՐԸ

6. — Ինչպէս Կորիւնի վարք Մաշթոցը եւ Սոկրատի Եկեղեցական Պատառարկանը, Վարդանի Աշխարհացոյցն ալ մեզի հասած է համառօտ եւ ընդարձակ երկու խմբագրութիւններով, միայն թէ մինչ առաջին երկուքը համառօտուած են ընդարձակ խմբագրութիւններէ, Վերջինը ընդարձակուած է կարճ խմբագրութենէ մը :

Գործնականապէս աննպատակ պիտի ըլլար Աշխարհացոյցին երկու խմբագրութիւնները հրատարակել անջատաբար, որովհետեւ ոչ միայն անոնց սկիզբի մասը մինչեւ որոշ տեղ մը հասարակաց է երկու խմբագրութիւններուն, այլ եւ կարճ խմբագրութիւնը, Վերթէ ամբողջովին կը գտնուի ընդարձակ խմբագրութեան մէջ ալ : Անշատ հրատարակութիւն մը մասամբ կրկնութիւն պիտի ըլլար, եւ մանաւանդ պիտի զգուարացնէր աշխարհագրական եւ յարակից ծանօթութեանց զանազան վայրերու եւ ժամանակներու մէջ կրած յաւելումները տեսնել : Յետոյ, ինչպէս ըսուեցաւ, կարելի չէ, հիմնուելով մեր օգտագործած ձեռագիրներուն վրայ, ըսել թէ կարճ խմբագրութիւնը բացարձակ հարադատութեամբ կը ներկայացնէ սկզբնաղբիւրը : Բնաւ անհաւանական չէ որ ընդարձակուած խմբագրութեան մէջ ինչ ինչ նախադասութիւններ կամ նախադասութեան մասեր չպատկանին սկզբնաղբին եւ անուշագրութեամբ գուրս մնացած չըլլան կարճ խմբագրութեան նախատիպէն : Հետեւաբար, Աշխարհացոյցին նոր բնագրին հրատարակութեան մէջ որդեգրեցինք կարճ եւ ընդարձակուած խմբագրութիւնները համադրաբար ներկայացնելու մեթոտը : Դժբախտաբար այս համադրումը կարելի չեղաւ Աշխարհացոյցին բոլոր մասերուն մէջ, որովհետեւ ընդարձակ խմբագրութեան մէջ ոչ միայն յաւելումներ կան, այլ եւ հատուածներու եւ նախադասութիւններու տեղափոխութիւններ : Օրինակի համար, Գ ՎԼԵԼԻԻՆ այն մասը, որ կը սկսի տարբերիլ, կարճ խումբին մէջ կը գրաւէ 195, իսկ ընդարձակուած խումբին մէջ 328 տող, առանց յիշելու տեղափոխութիւնները :

Ընդգրկուած մեթոտը արդելք մը չէ սակայն զանազանելու երկու խմբագրութիւնները :

կարճ խմբագրութիւնը կը բաղկանայ Ա, Բ, Գ, Գա, Դ գլուխներէն եւ Դա գլուխին սովորական տառերով տպուած տողերէն, ինչպէս նաեւ այն բառերէն եւ նախադասութիւններէն, որոնք արամեան տառերով տպուած են բայց որոնց փակագիծի մէջ կը յաջորդեն կարճ խումբին ձեռագիրներուն ցուցանիշները (ԱԳԴԵԶ) :

Իսկ ընդարձակ խմբագրութիւնը կը կազմուի Ա, Բ, Գ, Գբ, Դա եւ Դբ գլուխներէն ամբողջովին :

Ձեռագիրներուն միջեւ բնագրական տարբերակները տպադրուած են արամեան տառերով, եւ ասոնց կը յաջորդեն փակագիծի մէջ ցուցանիշները այն ձեռագիրներուն որոնց մէջ կը գտնուին այդ բառերը կամ նախադասութիւնները : Երբ արամեան տառերով տըպուած հատուածի մը վերջը ցուցանիշներ չեն դրուած, կը նշանակէ թէ այդ հատուածը կը գտնուի յաջորդ նախադասութեան կամ հատուածէն վերջ նշանակուած ձեռագիրներուն մէջ :

Արամեան տառերով տպուած մասերուն մեծագոյն մասը յաւելումներ են, սակայն կան նաեւ բառեր կամ նախադասութեան մասեր որոնք յայտնապէս գրիչներուն անուշադրութեան հետեւանքով է որ չեն ընդօրինակուած : Ընթերցողները դիւրաւ կրնան զանազանել այս վերջինները՝ նախադասութեան իմաստին համաձայն :

Սովորական տառերով տպագրուած տողերը հասարակաց են գլուխներուն ներքեւ նշանակուած բոլոր ձեռագիրներուն :

Երբ բառի մը սկիզբը, մէջտեղը կամ վերջը տառ մը փակագիծի մէջ առնուած է կը նշանակէ թէ տարբերակներէն ոմանք այդ տառով իսկ ուրիշները առանց այդ տառին պէտք է կարդալ, քերականական կանոններուն համաձայն : Այս կարգի տարբերակները, որոնք ընդհանրապէս նշանակութենէ զուրկ են, մեծ մասամբ չեն նշուած :

Կարճ օրինակ մը բաւական է աւելի յստակօրէն պարզելու համար որդեգրուած դրութիւնը : Գ. գլուխին (հասարակաց խմբագրութիւն) 39-43 տողերը հետեւեալ պատկերը կը ներկայացնեն .

Արշարունիք եւ (ԶԷԸԹԺԻԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ) Զորն Երասխայ Կաղւտան է, ուր կան սուրբ ուխտ(f)ն վարդիկ Հայրն (ԱԲԳԴԵԶԹԺԻԾ ՂՃ) եւ Կարմնջաճորն (ԹԺԻԾՂՃ՝ եւ սուրբ ուխտն (ԶԷԸԼԿՀՊՓՄՆ) Թաթլու անապատն (ԱԲԳԴԵԶԹԺԻԾՂՃ) եւ Վարսնի վանքն (ԶԷԸԼԿՀՊՓՄՆ), ուր զԹումաս առաջնորդ կացոյց :

Արամեան տառերով տպուած բառերէն կը հետեւի թէ՛

ա) Արշարունիք եւ բառերը չկան ԱԲԳԴԵՁ ձեռագիրներուն մէջ
բ) սուրբ ուխտ(ք)ն վարդիկ Հայր բառերը չկան ԶԷԼԼԿՀՓ ձեռագիրներուն մէջ, եւ թէ ուխտն փոխանակ ուխտին պէտք է կարդալ այս ձեռագիրներէն անոնց մէջ ուր միայն այս վանքը յիշուած է :

գ) եւ Կարմնաձորն եւ բառերը չկան ԱԲԳԴԵՁԶԷԼԼԿՀՓ ձեռագիրներուն մէջ :

դ) ուխտն բառը չկայ ԱԳԴԵՁԹԺԻԾՂԺ ձեռագիրներուն մէջ :

ե) անապատն բառը չկայ ԶԷԼԼԿՀՓ ձեռագիրներուն մէջ :

զ) եւ Վարդուի վանքն բառերը չկան ԱԳԴԵՁԹԺԻԾՂԺ ձեռագիրներուն մէջ :

Կը հետեւի ուրեմն թէ կարճ խումբին մէջ այս հատուածն է (ուղղագրական տարբերակներով) .

Ձորն Երասխայ Կաղզուան է , ուր կան սուրբ ուխտքն Վարդիկ Հայրն եւ սուրբ Թաթլու անապատն ուր (կամ որ) զԹՊՎՄԱՍ առաջնորդ կացոյց :

Մնացեալ բոլոր բառերը դանազան անձերու կողմէ կատարուած յաւելումներ են : Յանդուգն եղրակացութիւն մը պիտի ըլլար սակայն ըսել թէ սկզբնաղբիւր ճիշտ ու ճիշտ այսպէս խմբագրուած էր : Միայն հաւանական է որ այսպէս էր կամ ասոր շատ մօտ :

Բնագրական , քերականական եւ ուղղագրական տարբերակները , ըստ սովորութեան , նշուած են տողատակ : Ամէն ուր որ ձեռագիրները բոլորովին ազաւաղուած ըլլալ կը թուէին եւ մենք ուղղեցինք՝ մեր սրբագրութիւնները տպուած են արամեան տառերով , որոնց չեն հետեւիր ձեռագիրներու ցուցանիշներ :

Այսպիսի սրբագրութիւններ շատ հազուադէպ պարագաներու մէջ կատարուած են եւ դուցէ աւելորդ էին , որովհետեւ խնդիրը այն չէ թէ հասարակ կամ յատուկ անունի մը ուղիղ ձեւը ո՞րն է , այլ թէ գործին հեղինակը կամ զբիւնները ինչպէս ուղղագրած են զանոնք :

Հաւագոյն նկատուած եւ հետեւաբար հրատարակելի բնագրին մէջ որդեգրուած ընթերցումներու ընտրութիւնը հիմնուած է միշտ ոեւէ հրատարակիչի հատուկութեան եւ հմտութեան վրայ , որոնք ոչ անսխալական են եւ ոչ ալ անթերի : Հետեւաբար հոն ուր այս բնորոշութիւնը կրնար վիճելի համարուիլ , տողատակ նշուած են բոլոր տարբերակները ամբողջական նախադասութիւններով :

Ինչպէս յաճախ, ներկայ քննական հրատարակութեան մէջ ալ ապահովաբար կան բառեր որոնց ուղիղ ձեւը կը գտնուի տողատակ տարբերակներուն եւ ոչ բնագրին մէջ: Անոնք որ պիտի օգտագործեն Աշխարհացոյցին այս նոր հրատարակութիւնը, բնականաբար իրենց դատողութեան եւ հմտութեան համաձայն պիտի ընտրեն այն բառը կամ բառերը զոր աւելի ուղիղ կը համարին քան այն որ ընդունուած է հոս:

Պարզելու համար մեր կատարած ընտրութիւններէն ոմանց պատճառները, այստեղ կը յիշենք երկու օրինակ:

Ի ձեռագրին գրիչը Գէորգ դպիր Տէր Յովհաննէսեան, թէեւ իր յիշատակարանին մէջ յայտարարած է թէ «գիարդն եւ էր գրչագիրն՝ այնպէս գրեցաք», կասկած կը ներշնչէ թէ ուղղած է իր օրինակած նախատիպին անձնանուններու եւ տեղանուններու սխալները: Օրինակի համար, Դր, տ. 139, բոլոր ձեռագիրները, բաց ի Ի-էն եւ Ղ-էն (յերջինը Վենետիկի հրատարակութիւնն է, որ հաւանականաբար սրբադրուած է) ունին ի յաք գետոյն մինչեւ ի մար (տարբերակներ՝ մօր, մօռ, մուր, յեմօռ) լեառն: Այս տեղեկութիւնը քաղուած է Անանիա Շիրակացիի (կեղծ Մովսէս Խորենացի) Աշխարհագրութեանէն: Ժիշտ ձեւերն են յԱք(ը)լ փխ. յԱք եւ եմառն փխ. Մօր. եւն: Հաւանական է որ Աշխարհացոյցին սկզբնագրին մէջ Աքլ ձեւը յոյութիւն ունեցած ըլլայ, սակայն կարելի՞ է նոյն ենթադրութիւնը բնել եմառն բառին համար ալ: Յեմօռ (յեմաւտ) ձեւը կրնայ այնքան ազաւաղումը համարուիլ իմաւրին որքան յեմաւոնին, նկատի առնելով զրիչներուն երբեմն անհաստատի սխալագրութիւնները ոչ միայն օտար այլ եւ հայկական տեղանուններու եւ անձնանուններու մէջ: Կը մնայ Ի-ին եմառնը (յունարէն Խմառն): Անկարելի չէ որ Գէորգ դպիր, ծանօթ Շիրակացիին Աշխարհագրութեան, Մաւրր ուղղած ըլլայ եմառն: Միւս կողմէ, Մուր կամ Մոր կը համապատասխանէ հին Թրք. Մուզ լեռան անունին, եւ Z եւ R հնչիւններուն լծորդութիւնը կը բացատրէ Մուլ ձեւը, որ կը գտնուի Գ եւ Դ ձեռագիրներուն մէջ: Հետեւաբար այս ուղղագրութիւնն է որդեգրուած մեր բնագրին մէջ: (Սեն-Մարթեն, եւ անոր հետեւելով Նորայր, ունին եմառն, մինչ Ս-ին նախատիպը՝ Սեն-Մարթենի օգտագործած ձեռագիրը (Փ) ունի ի մոր): Եթէ մեր աւելի հին ձեռագիրները հաստատեն Մուր կամ Մաւր ձեւը, Մուզ բառին մէկ տարբերակը հաստատուած պիտի ըլլայ հայերէն բնագրով մը: Հակառակ պարագայ-

յին, պէտք է ենթադրել թէ Գէորգ զպիր, Աշխարհացոյցին այս հատուածին մէջ, ունէր սկզբնադրին շատ աւելի հաւատարիմ օրինակ մը:

Երկրորդ օրինակն է հետեւեալը:

Գա, տ 107 եւ Գբ, տ. 53 — Կարս քաղաքն Անի է:

Կարճ խումբին չորս ձեռագիրները (ԱԲԳԴ) ունին յանի, իսկ Զ՝ անի (Ե-ին մէջ, որուն հետ գրեթէ միշտ համընթաց է Զ, այս առիւղ կտրուած է): Ընդարձակուած խումբին մէջ եօթը ձեռագիր (ԶԷԸԿ ԶՓ) ունին անի, Թ՝ յանոյ երկիր, Ծ՝ յանոյ երկիրն, Ը՝ անի ուղղուած անու, Ժձ՝ յանու երկիրն, Ղ՝ Կարսոյ երկիրն եւ քաղաքն յԱնու երկիրն: Ի-ին մէջ այս նախադասութիւնը բոլորովին իսթարուած է եւ խառնուած նախորդ եւ յաջորդ նախադասութիւններուն հետ:

Յանի գրչութեան մէջ յ նախդիր չէ, այլ հաղագային հնչումի մը նշանագիրը, որով բառը ուղղական ձեւով Անի է, եւ 12 ձեռագիր այս ձեւն է որ ունին: Սակայն Կարս քաղաքը Անի քաղաքը չէ, եւ իրաւամբ նախադասութիւնը կրնայ աղաւաղուած նկատուիլ, մանաւանդ որ 5 ձեռագիր ալ, առաւել կամ նուազ նմանութեամբ, ունին յԱնու երկիրն է: Սեն-Մարթեն, որ յայտարարած է թէ Բարիզի ձեռագիրը (Փ) կը հրատարակէ, սխալաշատ գտնելով Պոլսոյ հրատարակութիւնը (Պ), հետեւելով Փ-ին լուսանցքին մէջ նշանակուած Պ-ին տարբերակին եւ զայն ուղղելով, այս նախադասութիւնը փոխած է հետեւեալ ձեւով. եւ այլ բազում, Կարս եւ քաղաքն Անի: Նորայր, որ սակայն տեսած է Հ ձեռագիրը, ուղղած է «եւ այլ բազում կարս եւ քաղաքն Անի» (եւ ուրիշ բազմաթիւ բերդեր (կարս արբերէն բերդ) եւ քաղաքներ): Արդ, Աշխարհացոյցին մէջ ոչ իսկ մէկ անգամ բերդ բառին փոխարէն գործածուած է կարս բառը: Անի յոգնակերտ մասնիկով ալ ոչ մէկ բառ կը դնուի ձեռագիրներուն մէջ: Ժ-ին մէջ միայն մէկ անգամ կը հանդիպինք քաղաքնին այսոքիկ եմ բառերուն, զոր պէտք է կարդալ քաղաքն եմ այսոքիկ եմ, բային կրկնութեամբ, ինչպէս տասնեակներով՝ մեր ձեռագիրներուն մէջ, եւ հիմնուելով Ժ-ին մէջ բառերու կցումներուն եւ տառերու յաճախողէպ նմանութեանց վրայ: Նորայրին սրբագրութիւնը ընդունելի պիտի ըլլար եթէ գոյութիւն ունեցած ըլլային միայն մէկ

կամ երկու ձեռագիր. բայց ոչ ներկայ պարագային: Թերեւս յԱնու երկիրն է ընթերցուածը, որ կը գտնուի միայն ընդարձակուած խումբին մէջ, սկզբնական ձեւը ըլլայ, Կարս քաղաքը Անիի երկրին կամ գաւառին մէջ է իմաստով: Անկարելի չէ նաեւ որ Կարս քաղաքն եւ Անի է բառերը կը պատկանին երկու տարբեր նախադասութիւններու, որոնց միջեւ տող մը անուշադրութեամբ չէ ընդօրինակուած մեր բոլոր ձեռագիրներուն նախատիպին մէջ: Յաջորդ նախադասութեան «Վանանդայ Կարուց էր» բառերը կը թուին ոյժ տալ այս ենթադրութեան: Այս անստուգութեան մէջ, նախընտրութիւն տրւինք կարճ խումբին բոլոր եւ ընդարձակուած խումբին մեծամասնութեան ընթերցուածին եւ պահեցինք Կարս քաղաքն Անի է ընթերցուածը, ինչպէս ուրիշ տեղեր ալ նախընտրեցինք ձեռագիրներուն մեծամասնութեան ընթերցուածները, բաց ի այն պարագայէն ուր մեր կարծիքով Հնագոյն ուղղադրութիւն մը կը գտնուէր ձեռագրի մը մէջ (ինչպէս Ըստրմպօլ փխ. Ըստմպօլ):

Քերականական եւ ուղղագրական տարբերակները այնքան ստուարաթիւ են մեր ձեռագիրներուն մէջ որ զանոնք ամբողջովին նշեցինք միայն առաջին գլուխին մէջ, զեղչելով սակայն բառավերջի յապաւուած կամ աւելցուած յ-երը, (ինչպէս կա փխ. կայ, սայ փխ. սա): Քերականական տարբերակները կը կայանան աւելորդ կամ պակաս բայերու եւ յօդերու, ինչպէս նաեւ հոլովներու տարբերութեան մէջ: Աշխարհացոյցին նպատակը աշխարհագրական է եւ ոչ՝ լեզուաբանական, եւ ձեռագիրներուն մէջ տեսնուած լեզուական տարբերութիւններն ալ լեզուաբանական տեսակէտով կարեւորութեանէ զուրկ են, ծանօթ ըլլալով ուրիշ հարիւրաւոր ձեռագիրներէ: Միշտ չենք նշած նաեւ բառերու տեղափոխութիւնները, ինչպէս առաջելոյն Յակոբայ կամ Յակոբայ առաջելոյն, ինչպէս նաեւ զրիչ-ներէն ոմանց կողմէ երկիւղածօրէն աւելցուած սուրբ կամ ուխտ բառերը: Դիտելի է որ Հնագոյն ձեռագիրներուն մէջ սուրբ բառը չատ աւելի քիչ գործածուած է քան ընդարձակուած խումբին մէջ: Յաճախ, դժուարեացած ենք միայն մէկ անգամ նշելով օտար յատուկ անուններու սխալ գրչութիւնները:

Այս կարգի տարբերակները նոյն իսկ չէին կրնար ծառայել դոյց տալու ձեռագիրներուն սերումը, որ մեծ մասամբ երեւան կ'ելլէ բնագրին մէջ նշանակուած տառանիշներով:

ԱՇԽԱՐՀԱՅՈՅՑԻՆ ՀԵՂԻՆԱԿԸ

7. — Սեն-Մարթեն իր թարգմանութեան կցած առաջին ծանօթադրութեան մէջ կը յայտարարէր թէ «հրատարակիչները եւ ղրիչները այս գործը վերադրած են Վարդան վարդապետ Բարձրաբերդցիին, որ ԺԳ դարուն շատ մեծ համբաւ կը վայելէր Հայաստանի մէջ եւ մեռած է 1271ին (*): Այս գիրքը չի կրնար անոր վերադրուել, որովհետեւ հեղինակը Նրեւանի մօտ Խորվիրապի եկեղեցիին նկարադրութեան մէջ կ'ըսէ թէ համբաւաւոր Վարդանին վերեզմանը հոն էր: Կը խորհինք թէ այս հեղինակը Վարդանի աշակերտներէն մէկն էր եւ ասոր համար է որ գիրքը անոր վերադրուած է: Այսպէս կը խորհինք, որովհետեւ երբ կը խօսի Գալուձորի վանքին մասին, ուր Վարդան Բարձրաբերդցի բնակած է իր կեանքին վերջին տարիներուն, այդ վայրը կը կոչէ «վարժարան եւ աթոռ մեր սուրբ վարդապետին», ինչ որ անտարակոյս չի կրնար պատշաճիլ այն նշանաւոր անձին որուն մասին կը խօսինք» (**):

Զարմանալի է որ Սեն-Մարթեն չէ հետաքրքրուած թէ արդեօք Աշխարհացոյցը ուրիշ ձեռագիրներով ալ պահուած է, եւ չէ խորհեր թէ այդ երկու նախադասութիւնները, որոնք դործին հեղինակին ինքնութիւնը կ'անկածելի կ'ընծայէին, կրնային ընդմիջարկութիւններ ըլլալ:

Գալուձորի կամ Գալուձորի կամ Գլաձորի վերաբերեալ յիշատակութեան մէջ բոլոր ձեռագիրները (Գա, տ. 68-69 եւ Գբ, տ. 94-95) ունին «Եւ Գալուձոր, ուր աթոռն է եւ վարժարան սուրբ վարդապետացն մերոց», եւ Բարիզի ձեռագիրն ալ (Փ), որուն վրայ հիմնուած է Սեն-Մարթենի հրատարակութիւնը; նոյնպէս ունի «վարդապետացն մերոց» եւ ոչ «վարդապետին մերոյ»: Այս վերջին ձեւը ունի միայն Կ. Պոլսոյ տպագրութիւնը, որուն, հոս ինչպէս քանի մը ուրիշ տեղեր, հետեւած է Սեն-Մարթեն, հեռանալով Փ-էն, Պոլսոյ հրատարակութիւնը իրաւամբ «բազմալրէպ» յայտարարելէ ետք:

(*) Saint-Martin, *ibid*, II, page 45, n. 1.

(**) Վարդան Արեւելցի վախճանած է 1269ին,

Վարդանի գերեզմանին յիշատակութիւնը չի գտնուիր կարճ խմբագրութեան ձեռագիրներուն մէջ, իսկ ընդարձակուած խումբին ձեռագիրներէն միայն ԶԽԿՀԼՄՓ եւ Պ ունին (Գբ, տ. 61-65, մինչ ԸԹԺԻԼԾՃ չունին: Նոյն իսկ Փ-ի մէջ այս յիշատակութիւնը աւելցուած է լուսանցքին մէջ, ուրիշ գրչութեամբ (նոտրագիր, մինչ ձեռագիրը բոլորգիր է), յայտնօրէն ձեռագիրը բաղդատուած ըլլալով ուրիշի մը հետ: Այս պարագան բաւական էր ընդմիջարկութեան կասկածը արթնցնելու համար Սեն-Մարթենի միտքին մէջ: Ակնեւել է որ Փ ընդօրինակուած է ձեռագիրէ մը, որուն մէջ Վարդանի եւ Ներսէս Երնողի գերեզմաններուն յիշատակութիւնը գոյութիւն չունէր:

Աշխարհացոյցին հեղինակութիւնը պատմագիր Վարդանին վերագրելու դժմ հիմնաւոր առարկութիւն մը ունի Հ. Մ. Չամչեան (Պատմութիւն Հայոց, 1784, Գ, էջ 242): Խօսելով Մեծն Վարդանի մասին, Չամչեան կը գրէ. «Են եւ որք սմա ընծայեն զհամառօտ աշխարհագրութիւն ինչ՝ արարեալ ի Վարդանայ ումեմնէ. բայց հեղինակ նորին յետոյ է քան զսա եւ քան զաշակերտ սորա զյովհան եղնկացին. զի ի ձեռագիր օրինակս բանք լինին անդ եւ զեղնկացոյն. մանաւանդ զի որովհետեւ յայսպիսի գիրս հետզհետէ յաւելեալ են օտարօտի բանք յանգոյշ անձանց, դժուարին լինի որոշել զհարապատ հեղինակ նոցին»:

Հաւանականաբար Չամչեանին հետեւելով է որ Հ. Մկրտիչ Աւդերեան Աշխարհացոյցը վերագրած է «Վարդանայ ուրումն անծանօթի» վենետիկի Մխիթարեանց ձեռագիրներուն իր ցուցակին մէջ, նկատելով որ այդ գործին մէջ յիշուած է Յովհաննէս Երզնկացին ալ (Հ. Բ. Սարգիսեան, Յուլյակ վենետիկի, Բ, էջ 809-810):

Աւդերեանին առարկութիւնը կրկնած է Հ. Համազասպ Ոսկեան (Յավհաննէս Վանական եւ իւր դպրոցը (1922), էջ 82) (***) որ, Վարդան Արեւելցիին հեղինակութիւնը մերժելու «մէկ ուժեղ ապացոյցը այն կը նկատէ որ Աշխարհացոյցին մէջ յիշատակուած է Վարդանին մահը:

Յովհաննէս Երզնկացին յիշուած է Անճիմֆ եւ Վերիմֆ չարականներուն յօրինման առթիւ (Գա, տ. 199-201 եւ Գբ, տ. 267-273), որ

(***) Վարդանի Աշխարհացոյցը առաջին անգամ տպագրուած չէ 1698ին, ինչպէս կը գրէ Հ. Հ. Ոսկեան (անդ, էջ 82, ծան. 1): Նոյնպէս Ֆիշտ չէ քէ «Բազմավէպ»ի մէջ հրատարակուածը «հատուած» մըն է: (Տես վերը՝ 1):

1272-1275 տարիներէն առաջ չի կրնար դրուիլ (տես Արմենուհի Սրապյան, Հովհաննես Երզնկացի, Երեւան, 1958, էջ 27-28)։ Վարդան Արեւելցի մեռած ըլլալով 1269ին, կը հետեւի թէ Երզնկացիին յիշատակութիւնը ընդմիջարկութիւն մըն է։

Ճշմարտութիւնը ընդհնարած է Հ. Բ. Սարգիսեան (Յուցակ... Վեմետիկի, էջ 810), երբ Վարդան Արեւելցիին հեղինակութիւնը աւելի տարակուսելի դառնելէ ետք ո՛չ միայն անոր գերեզմանին յիշատակութեան պատճառաւ եւ «մանաւանդ աշպիտի անձնագովութեամբ» — իբրեւ թէ մէկը կարենար իր «չիրիմը յիշել» առանց անձնագովութեան իսկ — կարծիք կը յայտնէր թէ «կա՛մ տեղին եկամուտ յաւելուած է եւ կա՛մ Մեծն Վարդանի աշխարհագրութիւնն եւս, — ինչպէս Խորենացւոյն, — ետքէն փոփոխութիւններ կրած է»։ Բայց զարմանալի է որ այս կասկածը ունենալէ ետք — ինչ որ արժանիք մըն է — նոյն իսկ Վեմետիկի ձեռագիրներուն չէ դիմած զայն ստուգելու համար, եթէ չէր յիշեր Ինճիճեանի Ստարագրութիւնը եւ Հնախօսութիւնը։

Այս բոլոր հեղինակներուն ուշադրութենէն վրիպած է Աշխարհացոյցին մէջ ուրիշ յիշատակութիւն մըն ալ, որ գործին խմբագրութիւնը կրնայ վերագրել տալ ԺԴ դարուն առաջին երեսնամեակէն ետք ապրած հեղինակի մը։ Արդարեւ, ձեռագիրներէն ոմանց մէջ յիշուած է թէ ո՛ւր թաղուած է Խաչատուր Կեչառեցի, որ մեռած է շուրջ 1330-1331ին (տես Մ. Թ. Ավգալբեգեան, Խաչատուր Կեչառեցի, Երեւան, 1958, էջ 20)։ Իրականութիւնը այն է որ այս յիշատակութիւնը կը դառնայ ընդարձակուած խմբագրութիւններուն մէջ։

Վարդանի հեղինակութեան գէ՛մ նոր փաստեր դառած ըլլալ կարծած է Աշոտ Յովհաննիսեան, որ Աշխարհացոյցին խմբագրութեան ժամանակը կը տանի ԺԴ դարուն վերջերը կամ ԺԵ դարուն սկիզբները։ Վարդանը, կը զրէ պատմաբանը, Սամարղանդը «նետողաց ազգին աթոռ» կը համարի, բան մը որ Լանկ Թամուրի ժամանակ, 1370էն ետք տեղի ունեցած է։ Նոյնպէս, Վարդան Մոսկուան «աթոռ ազգին ըռուաց» գիտէ, ինչ որ ճիշտ է միայն 1389էն ետք։ Այսուհանդերձ, Աշխարհացոյցին խմբագրութիւնը 1453էն առաջ կատարուած է, որովհետեւ Կ. Պոլիս յունական քաղաք նշուած է (Դրվագներ հայ ազատագրական մտքի պատմութեան, Երեւան, 1957, էջ 462 եւ ծան. 4)։

Առաջին երկու յիշատակութիւնները կը դառնան միայն ընդարձակուած խմբագրութիւններուն մէջ, եւ, հետեւաբար, Վարդանի

հեղինակութեան դէմ փաստեր չեն կազմեր: Պարագան չէր փոխուեր եթէ նոյն իսկ կարճ խմբագրութեան մէջ գտնուէին:

Վարդան Արեւելցիի վերագրուած «անձնագովութիւն»ը (Հ. Բ. Սարգիսեան, ամդ.) Աշխարհացոյցին հեղինակին տրուած «նորոգ թարգմանիչ, երկրորդ լուսաւորիչ» գովասանական որակումներն են: Բնականաբար, Վարդան Արեւելցիէն տարբեր Վարդան մը կըրնար այս ածականները գործածել անոր համար:

Նոյն գովասանական ածականները կը գտնուին գործին խրոագիրներէն հմանց մէջ: Կը բաւէ սակայն ակնարկ մը նետել ԽՈՐԱԳԻՐ տողատակ ծանօթագրութեանց վրայ, համոզուելու համար թէ գործը սկզբնաբար այդ խորագիրը չէր կրեր:

Այս բացատրութիւններէն ետք, կը մնայ աւելցնել թէ, ինչպէս Նորայր Բիւզանդացի դիտել տուած է (տես էջ 1, Ծան. Ն-ի), Վարդանի Պատմութիւնը եւ Աշխարհացոյցը կըսկին զրեթէ բոլորովին համանման նախադասութեամբ մը, եւ ուրիշ տեղեր ալ կը գտնուին այս երկու գործերուն միջեւ ինչ ինչ տեղեկութեանց նմանութիւններ: Անշուշտ, այս պարագաները վճռական փաստեր չեն կրնար կազմել, որովհետեւ ուրիշ Վարդան մը կրնայ օգտուած ըլլալ Վարդան Արեւելցիին Պատմութենէն: Սակայն պէտք է փաստել այդ միւս Վարդանին գոյութիւնը այս առարկութիւնը հիմնաւորելու համար: Ամէն պարագայի մէջ, Աշխարհացոյցին հեղինակութիւնը Վարդան Արեւելցիին վերագրելու գլխաւոր փաստը այն է որ, բաց ի Պուզ վարդապետին յիշատակութենէն, որ յայտնապէս ընդմիջարկութիւն մըն է ուրիշ հարիւրաւոր ընդմիջարկութիւններու նման, ներկայ աշխատութեան մէջ օգտագործուած հնագոյն երկու ձեռագիրները (Ե եւ Զ) չունին տեղեկութիւն մը որ Վարդան Արեւելցիին մահէն յետնագոյն ժամանակի մը վերաբերի:

Եւ քանի որ ձեռագրական աւանդութիւնը Աշխարհացոյցին հեղինակ կը ճանչնայ «նորոգ թարգմանիչ եւ երկրորդ լուսաւորիչ» Վարդան վարդապետ մը, որ միայն Վարդան Արեւելցիին կրնայ ըլլալ եւ ոչ ուրիշ Վարդան մը, պատճառ չկայ Աշխարհացոյցը չվերագրելու պատմագիր, աստուածաբան եւ ուսուցիչ նոյն Վարդանին, մինչեւ որ հակառակը փաստել կարելի ըլլայ անառարկելի ապացոյցներով:

ԱՇԽԱՀԱՑՈՅՑԻՆ ԱՐԺԵՔԸ

Ց.— Հ. Ղուկաս Ինճիճեան (Հնախօսութիւն, Գ, էջ 314—315), որ իր Ստորագրութեան մէջ զանազան տեղեր յիշած է Աշխարհացոյցին հաղորդած տեղեկութիւնները, կը գրէ. «Յայսմ աշխարհագրութեան ըստ մեծի մասին է ստորագրութիւն, մանաւանդ թէ անուանակոչութիւն տեղեաց՝ նշանադրէ նաեւ զնոր անուան, ոչ սակաւ լոյս տայ մեզ յայսմ մասին. որպէս կարես տեսանել ի մերում ստորագրութեան մեծին Հայոց, զոր բազում ուրեք յիշատակեմք, առեալ բազմաթեմա՞ր զանազան ձեռագրաց»:

Սեն-Մարթեն (անդ, Բ, էջ 454) կը գրէ. «Թէեւ այս գործը անկարգ է եւ այն ձեւով որով խմբագրուած է, դժուար ըլլայ հետեւիլ հեղինակին նկարագրութիւններուն, ընդհանրապէս չատ չահեկան է եւ չատ օգտակար Հայաստանի մասնաւոր աշխարհագրութեան համար: Կը պարունակէ բազմաթիւ մանր տեղեկութիւններ այն փոփոխութիւններուն մասին, որոնք ժամանակի ընթացքին տեղի ունեցած են այս երկրին աշխարհագրական բաժանումներուն եւ անուանակոչումներուն մէջ, զոր ուրիշ տեղ բացարձակապէս անկարելի պիտի ըլլար գտնել»:

Վերջապէս, Հ. Հիւսէֆիան Վարդանի Աշխարհացոյցէն օգտուած է ամէն անգամ որ նոր տեղեկութիւն մը գտած է անոր մէջ (տես Հին Հայոց Տեղւոյ Անունները, 1907):

Աշխարհացոյցին գլխաւոր արժանիքը այն է որ «այս գործը տեսաւ մը հնախօսութիւն կը ներկայացնէ՝ ջանալով շատոնց աւերակ Հայաստանի հին դաւառներու եւ քաղաքաց տեղերը նշանակել նորերով: Եթէ չատ տեղ արդէն չի կրնար ուղիղը գտնել», կը նշանակէ թէ հեղինակին օրով այլ եւս հին Հայաստանի աշխարհագրական անուններուն համապատասխան նոր անուններ «չատ տեղ» անծանօթ էին եւ կամ կը չփոթուէին սխալ անուններու հետ: (Հ. Յ. Տաշեան, Հին Հայաստանի Արեւմտեան Սահմանը, 1948, էջ 108): (1)

(1) Այս էջերը տպագրութեան յանձնուած էին երբ ստացանք Ա.

Աշխարհագրական, պատմական եւ համեմատաբար նուազ տրն-տեսական տեղեկութիւններէն զատ Աշխարհացոյցը շահեկան է նաեւ իբրեւ պատկերը ժԳ դարուն եւ աւելի ետք տիեզերքին, մեր երկրա-գունտին եւ օտար երկիրներու մասին Հայոց ունեցած ծանօթու-թեանց տեսակէտով:

ՆԵՐԿԱՅ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԱՐԺԷՔԸ

9. — 24 ձեռագրի եւ տպագրի համեմատութեամբ կատարուած այս հրատարակութեան գլխաւոր արժէքը կը կայանայ կարճ եւ ընդարձակուած խմբագրութեանց անջատումին մէջ, որով մօտաւորապէս կը ճշտուի նաեւ սկզբնագրին բովանդակութիւնը, իսկ ընդմիջարկութիւնները եւ թերիները բացայայտօրէն կը տեսնուին:

Ձեռագիրներուն համեմատութիւնը երեւան կը հանէ քանի մը նոր տեղանուններ եւ ուրիշ տեղեկութիւններ, որոնք չեն գտնուիր նախապէս տպագրուած օրինակներուն մէջ:

Աշխարհացոյցին սկզբնագիրը մօտաւորապէս ճիշտ կերպով վերակազմելու համար, անհրաժեշտ է համեմատել ուրիշ հնագոյն ձեռագիրներ, որոնք թերեւս գոյութիւն ունին այս կամ այն ձեռագրատան մէջ եւ մեզի անմատչելի մնացին: Ընդարձակուած խումբերուն համեմատութիւնն ալ հաւանական է որ երեւան հանէ տեղանուններ, վանքերու անուններ, եւն. որոնք կրնան զուրկ չըլլալ աշխարհագրական եւ պատմական արժէքէ մը:

Գ. Աբրահամյանի Մատենադարանի Ձեռագիր Գանձերը անուն փոքր աշխատութիւնը (Երեւան, 1959), ուր կան հետեւեալ տողերը. «Աշխարհագրական համեմատաբար ընդարձակ եւ ուշագրաւ աշխատութիւն ունի ժԳ դարի պատմիչ Վարդան Արեւելցին, որը շատ ման եկած, աշխարհ տեսած անձնաւորութիւն է: ... Վարդանի «Աշխարհացոյց»ն ընդգրկում է Հայաստանի եւ նրա հարեւան երկրների ժԳ դարի պատմական աշխարհագրութիւնը: Աշխարհագրութեան մէջ արծարծուած են ինչպէս ֆիզիքական, այնպէս եւ տնտեսական բնօրինակ հարցեր: Արժէքաւոր է այն յատկապէս փոքր Ասիայի պատմական աշխարհագրութեան համար: Վարդանի «Աշխարհացոյց»ի բազմաթիւ ձեռագրեր կան Մատենադարանում, որոնցից լաւագոյնը ժԶ դարից է (ձեռ. Նօ. 1724, ք. 1բ-22ա):

Քերականական եւ ուղղագրական տարբերակներէն ինչ որ պահուած է — մաս մը ստիպուեցանք ջնջել տպագրութիւնը դիւրացնելու համար — բաւական է դադափար մը տալու համար ձեռագիրներուն գրչութեան մասին: Ամէն պարագայի մէջ, ուղագրութեան արժանի ուէ տարբերակ յապաւուած չէ: Գուցէ ոմանք նոյն իսկ աւելորդ համարին ցոյց տրուած տարբերակներուն մէկ մասը:

Ձեռագիրներէն ոմանց մէջ կան հատուածներու տեղափոխութիւններ, որոնք յիշուած են տողատակ: Ձեռն յիշուած սակայն եկեղեցական ժողովներուն եւ աւետարանիչներուն վերաբերեալ տեղեկութեանց տեղափոխութիւնները, որովհետեւ ասոնք յայտնապէս ընդմիջարկութիւններ են եւ մաս չէին կազմեր սկզբնագրին: Մի մէջ այս տեղեկութիւնները Աշխարհացոյցէն անջատարար կը գրտնուին վերջը: Աշխարհագրական եւ պատմական տեսակէտով կարելութենէ բոլորովին զուրկ են:

Ձեռագիրները բաժնուած չեն գլուխներու, հատուածներու եւ տողերու: Այս բոլոր բաժանումները, ինչպէս նաեւ վերնագիրները, մեր կողմէ կատարուած եւ աւելցուած են:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Վարդանի անունով ծանօթ Աշխարհացոյցին հեղինակն է Վարդան Արեւելցի (+ 1269)՝ պատմագիր, մեկնիչ եւ հեղինակ կրօնական գործերու, մինչ չատերը, հիմնուելով Սեն-Մարթենի հրատարակութեան վրայ, զայն համարած են ուրիշ Վարդանի մը աշխատութիւնը:

2. Աշխարհացոյցը մեզի հասած է կարճ եւ ընդարձակուած խմբագրութիւններով:

3. Կարճ խմբագրութեան ներկայացուցիչներն են ներկայ հրատարակութեան Ա, Գ, Դ, Ե, Ձ ձեռագիրները եւ Բ ձեռագիրը մինչեւ Հայաստանի աշխարհագրութեան վերջը:

4. Կարճ խումբին Ե եւ Ձ ձեռագիրները մերձաւորապէս ներկայացուցիչներն են սկզբնագրին:

5. Բոլոր ձեռագիրներն ալ ունին թերիներ եւ ընդմիջարկութիւններ:

6. Ձեռագիրներուն մեծադոյն մասը ընդօրինակուած է աշխար-

հաղորդված անտեղեակ դրիչներու կողմէ, եւ լեցուն է ուղղագրական եւ քերականական սխալներով:

7. Ներկայ հրատարակութիւնը, ըլլալով հանդերձ միայն նպաստ մը քննական վերջնական հրատարակութեան մը, կը լուծէ զանազան խնդիրներ եւ կը բերէ ինչ ինչ նորութիւններ:

8. Գործին ծաւալը սահմանափակելու եւ, մանաւանդ, տպագրութիւնը դիւրացնելու համար, տարբերակներուն մէկ մասը յապաւում է, առանց գործին արժէքին վնասելու:

**

Հեղինակը իր խորին շնորհակալիքը կը յայտնէ Վենետիկի Մխիթարեան միաբանութեան ձեռագրատան տեսուչ Հ. Գերորէ Զրաքեանի, Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքին ձեռագրական տեսուչ Գեր. Նորայր եպիսկոպոս Պողարեանի, Ատրպատականի առաջնորդարանին քարտուղար Պ. Ռափայէլ Բաբախանեանի, որոնք ամենայն ազնուութեամբ տրամադրեցին Աշխաբհացոյցին միջբրոֆիլմերը եւ ընդօրինակութիւնը, եւ սիրայօթար պատասխանեցին երբ հարկ եղաւ լուսաբանութիւններ ստանալ:

Հեղինակը իր խորին շնորհակալութիւնները կը յայտնէ նաեւ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան Կեդրոնական Վարչական Ժողովին, որ ներկայ աշխատութեան պատրաստութիւնը վստահեցաւ իրեն:

Ի վերջոյ, քաղցրագոյն պարտականութիւն մըն է յարգանքով ողեկոչել յիշատակը Խորէն վարդ. Լազարեանի, որուն կտակը թանկագին նպաստ մըն է Հայկական ուսումնասիրութեանց:

Բաքի, 18 Ապրիլ 1960

Ծան.— Ներկայ աշխատութեան ձեռագիրը աւարտած է 1956-ին, եւ ներածութիւնն ալ խմբագրուած է այդ թուականին, իսկ վերամշակուած է տպագրութեան աւարտման տեսն:

ԱՇԽԱՐՀԱՑՈՅՑ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Ա.

ԱՐԱՐՁԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԿԻՆԻՐ

1 Նախ քան դամենայն խնդրեսցուք եղեալքս զէն *) եւ ապա զ'ի նմա-

ԽՈՐԱԳԻՐ. Աշխարհացոյց է (տարբեր գիրով) Ա ի Վարդան վարդապետէ ասացեալ. Այս է աշխարհացոյց Բ Աշխարհացուց է. յաշխարաց եւ պատմի է Տիեզերաց աշխարհացոյց. Բոլոր տիեզերաց Աշխարհացոյց (տարբեր գիրով) Վարդան վարդապետի արարեալ ԶԷ. Արարեալ է աշխարհացոյցս նորոգ թարգմանչին եւ երկրորդ Լուսաւորչին Վարդան վարդապետի պարզ Ը Աշխարհացոյց գեղեցիկ Ժ Աշխարհացոյց համառօտաբար եղեւոցս աշխարհի ի վերայ երկրի արարեալ Վարդան վարդապետի Ի Արարեալ է աշխարհացոյցս նորոգ թարգմանչին եւ երկրորդ Լուսաւորչին Վարդանայ վարդապետին պարզ (տարբեր գիրով) Լ Աշխարհացոյց է պատմութիւնս այս (աղօտ) Խ Աշխարհացոյցս կարգաւ Ծ Այս է Աշխարհացուց Կ Այս է աշխարհացոյց ՀՃ Աշխարհաց է. եւ այս. եւ աշխարհ (ի)ս պատմութիւն Զ Այս է աշխարհացոյց ամենայն տիեզերաց, Հայոց եւ Հռոմաց եւ ամենայնին Դ Արարեալ է աշխարհացոյցս նորոգ թարգմանչին եւ երկրորդ Լուսաւորչին Վարդանայ Վարդապետին, պարզ եւ համառօտ տեսութեամբ Դ Արարեալ է աշխարհացոյցս նորոգ թարգմանչին. եւ երկրորդ Լուսաւորչին Վարդանայ, պարզ եւ համառօտ տեսութեամբ Փ Աշխարհացոյց Վարդանայ վարդապետին Ս Աշխարհացոյց նորոգ թարգմանչին եւ երկրորդ Լուսաւորչին Վարդանայ վարդապետին պարզ եւ համառօտ տեսութեամբ Ն Վարդան վարդապետի արարեալ, յաւաքս ծովուց եւ աշխարաց Մ Զիր ԳԴԹ.

1 չիք նախ քան... ի նմանէ եղեալս Ի զեղեալսն Գ զեղեալքս Դ Զ է Ը Լ Խ Դ Ճ զէն Բ չիք զէն եւ ապա զի նմանէ եղեալս ԶԷ եղեալս Դ գը- եղեալքս Փ զեղեալսս Ս զի Ա Բ է Ը Թ Ժ Ի Լ Խ Ծ Կ Հ Զ Ճ Պ Փ Ս զի Ի ԳԴ զ'ի Դ Ն

(*) Ծան. Ն-ի.- «ձիշղ այսպէս սկսանի եւ պատմութիւն Վարդանայ Արեւելցւոյ «Նախքան զամենայն խնդիրս» հայցեսցուք եղեալքս զէն». Երես 1 ».

2 նէ եղեալս, զի թէպէտ արարածքս պատճառ լինին գիտութեան արարչին, զի
3 յարարածոցս ճանաչի արարիչն ըստ Պաւղոսի թէ « Աներեւոյթք նորա
4 ի սկզբանէ արարածովքս իմացեալ ճանաչի », եւ ըստ Դաւթի թէ « Եր-
5 կինք պատմեն զփառս Աստուծոյ », այլ առանց գիտութեան արարչին
6 անօգուտ է գիտութիւն սոցա, այլ թէ վասն Աստուծոյ գիտութեան
7 լինի գիտութիւն սոցա, զի արարածովքս ճանաչեն զարարիչն, յայն-
8 ժամ կարի գեղեցիկ է քննութիւն զոյիցս :

9 Արդ ինքն Աստուած անպատճառ է եւ ինքն է բնութեամբ բարի
10 եւ միայն իմաստուն. Հայր եւ Որդի եւ սուրբ Հոգի. Հայր՝
11 ծնող, Որդի՝ ծնունդէ ի Հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս եւ սուրբ

2 եղեալքս Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. (?) Ը թ. Ժ. Լ. Խ. Ծ. Կ. Զ. Դ. Ը Փ. զեղ-
եալքքն Գ. եղեալսս ՊՄ թէպէտք Գ. Դ. Հ. յարարածս Գ. Ե. արարածք ՊՄն
չիր զի թէպէտ Խ պատճառք ԶԷԸԼՊՆՍ ԼԻՆԻ ԱԴԵԺ ԶԸ գիտութեամբ թճ

3 արարածոցս Գ. Դ. Ե. (?) Խ Զ. Զ. արարածովս Ը թճ արարածովքս Ժ. Ի. Ծ. Դ.
չիր զի յարարածոցս ճանաչի արարիչն Զ. Է. Ը Լ. ճանաչին Բ. Գ. Դ. չիր արարիչն
Գ. Դ. Թ. Ժ. Ի. Ծ. Ը արարչինն Ե արարչինն Հ Պողոսի Ա. Բ. Պողոսի Գ. Դ. Պողոսի
Ը ճ աներեւոյթքն Գ. Զ. աներեւոյթքն Ե աներեւոյթքն երեւելեօքս ճանաչին
ԶԷ՝ աներեւոյթ Զ չիր նորա Ե

4 որ իսկիսքանէ Ե իսկզբանէ Ը արարածովս. քո ԱԳԴԵԸ Զ աւալածվս
ԹՂԸ յիմացեալ ԸՍ Թաւթի Դ. Դ. Թ. Ը երկին ԱԳԴ. յերկին Բ. չիր եւ ըստ
Դաւթի... սուրբ Հոգին (տող 4-10) ԶԷ

5 չիր պատմեն զփառս Աստուծոյ ԱԳԴ. չիր զփառս Աստուծոյ Բ. Ե. եւ
այլն Ի չիր Աստուծոյ ԹՂ արարիչն Բ. Հ. չիր արարչին ԸԼ

6 անկօ Գ. անաւգուտ ԴԵԸ Վասն անգիտութեան վասն Աստուծոյ գիտու-
թեան Գ. գիտութիւն փխ. գիտութեան ԵԽԿՀ չիր այլ թէ վասն Աստուծոյ
գիտութեան ԼԻՆԻ գիտութիւն սոցա ԹԾՂԸՊՆ

7 Լինել Գ. գիտ ԵՁ ի գիտութիւն Այ. Ը Աստուծոյ Ն սոցա Ն (Լումայ, Բ.
334) Ս ճանաչին Գ. չիր զի արարածովքս... արարիչն ճ արարածովք ԵՁ ար-
արածովս ԹԺԾճ արարած վս. Հ զի երբ Սն զարարչին Գ. Դ. զարարչէն Հ
երբ արարածովքս Պ

8 գոյից ԳԻ քոյիցս Ե չիր յայնժամ կարի գեղեցիկ է քննութիւն գոյիցս Ժ

9 արդաքս (?) փխ. արդ Ե անճառ Գ. պատճառ Դ. չիր եւ ինքն է ԱԼ չիր՝
երկրորդ է Ծ չիր եւ ինքն է ԱԼ

10 Հայր է ԵԽԿՀՓՆՍ Հար Դ. որդին ԳԻՁ Հոգին Ա. Հոգին սուրբ Ժ

11 Ենաւ ԲԳԵԹԿՀԶԸ Ենաւաւ Դ. Ենունդ ԲՊ Ենունդ է Թ. Հաւր փխ.
Ի Հօրէ Գ. է Հօրէ Դ. նախ քան Դ. գօրտեանս Գ. Դ. զաւիտեանս Ե չիր Ի Հօրէ...
զյաւիտեանս ԶԷԸԼԽԿՀՓՆՍ չիր յառաջ քան զյաւիտեանս Պ չիր սուրբ ԴԷԸ

12 Հոգին՝ բղիտամն ի Հօրէ անսկզբնաբար: Մի բնութիւն է երից ան-
13 ձանցն, անձամբ եւ անուամբ յատկացեալ են եւ էութեամբ միացեալ,
14 զուգափառ եւ համապատիւ, մի աստուածութիւն եւ մի կաա՛մ (ԱՅԳԴ
15 ԵԶԹԺԻՂՃ) եւ մի թաղաւորութիւն:

16 Ոչ կամեցաւ ինքն միայն վայելել զիւր առատ բարին, այլ
17 շարժեալ սիրով յիւր բարի կամացն, եւ գոյացոյց զարարածս
18 զիմանալիսն եւ զգալիս, եւ է ինքն միայն անեղ, եւ յետ նորա
19 ամենայն եղականք են:

20 Նախ խորանն անմատոյց, ուր կայ աթոռ աստուածութեանն, որ
21 ի վեր է քան զամենայն էութիւն, եւ ոչ ոք կարէ յեղական ա-
22 րարածոցս մատչել կամ մտանել ի խորանն այն. այլ ինքն միայն
23 կայ սուրբ Երրորդութիւնն բնակեալ ի լոյս անմատոյց:

24 Եւ յետ նորա հրեշտակաց կայանքն: Նախ Աթոռոց զասուն եւ
25 Սերովբէիցն եւ Քերովբէիցն, որ հանապազ կան ի փառաբանութիւն
26 Աստուծոյ, զի տեսանեն հանապազ զփառս աստուածութեանն եւ կապ-
27 եալ կան ի սէր նորա եւ ոչ կամին զհեռանալն ի նմանէ, ոչ տեղա-
28 կան հաստումն, այլ կալմամբ եւ սիրով. զի անմարմին բնութեան տե-
29 ղի ոչ ասի, այլ է տեղիք նոցա կամքն եւ սէրն, զի ուր եւ կամին
30 անդ լինին: Եւ այս Գ. դասս տեղեալ եւ փառօք մի քն: Եւ յետ նո-

12 Հոգի Զէ բխէ Գ բխումն ԵԶԷԶ ի հաւրէ ԳԳԹ ի Հօրէ եւ յորդոյ Ի ա-
նրակրդ բնաբար ԱԴ անըսկզբնաբար Գ զանիսկիոբնաբար Ե անըսկզբնաբար
ԶէՃՊ անըսկբնաբար Ը անսկզբար Թ անըսկիսբնաբար Կ զանըսկրդբնաբար
Ձ էրից Ե բընութիւն Ը անձանց ԱՅԳԴԵԶԷԶԻՂՃ չիք է Թ չիք մի բնու-
թիւն... եղականք են (տող 12.19) Զէ

13 յանուամբ Գ անուամբ Պ յատկացեալ Ե յատկացեալք ԹԾ ատկաց-
եալ Ձ չիք են ԹՂ էութիւն Ժ Երացեալ են Ձ

14 զուգափառ ԳԵ զուղղափառ Ա Ձհամայապատիւ ԳԵ աստուածութեան
Ձ չիք եւ (մի կամք) ԵԻԶ չիք մի (թաղաւորութիւն) ԸԶ չիք երրորդ եւ ԲԻ

15 Թաղօրորութիւն Ճ

16 կամեցօ Ճ զարատ Ե զառատ Ձ

17 շարժեալ Ե շարժեալ Ծ սիրով նորա Ի իւր ի Բ իւր ԳԴԾԿՂՊ
զիւր ԵԶ բարին Դ բարէ Հ գոյացուց ԵԶ

31 ցա Տէրութեանց, Զօրութեանց եւ Իշխանութեանց դասքն միջին քահա-
32 նայապետութիւնք, եւ յետ սոցա Պեասաց, Հրեշտակապետաց եւ Հը-
33 րեշտակաց դասքն վերջին քահանայապետութիւնք: Այս Զ. դասքս դանա-
34 զանին տեղեալ եւ վստօք եւ ոչ բնութեամբ, զի բնութիւն մի է ա-
35 մենեցուն, այլ փառօք զանազանին, որպէս մարդիկ ամենեքեան մի են
36 բնութեամբ, այլ փառօք զանազանին. զի ոմն թագաւոր է եւ ոմն
37 իշխան եւ ոմն քաղաքապետ եւ այլն ըստ կարողի: Եւ է կայանք նոցա
38 լուսեղէն հրկինքն, որ հաստատուն կույ եւ անշարժ:

39 Եւ ապա ջրեղէն կամարն հաստատեալ բանիւ արարչին: Եւ նա
40 չարժի անդադար ըստ նմանութեան անուի եւ կոչի սո սոաջին չարժուն:
41 Եւ յետ սորա հաստատութեան երկինքն, որ ունի անթիւ աստեղս, որ
42 զնդաձեւ չարժի որպէս զքար ձիթազացին, եւ ի վերայ Բ. բեւե-
43 ռաստեղացն, եւ ի ԻԴ. ժամն մի անդամ չրջի, ոչ նման ջրեղէն
44 կամարին:

45 Եւ յետ սոցա է. մոլորականաց դասին, որ իւրաքանչիւր ոք ի
46 նոցանէ ունի մի մոլորական: Եւ, վերինն է Երեւակն, Լուսնթաղն
47 Հրատն, Արեգակն, Լուսաբերն, որ է Արուսեակն, Փայլածուն եւ Լու-
48 սինն ի ներքոյ ամենայնի, զոր Պարսիկք կոչեն անուն սոցա Զոհալ,
49 Մուշթարի, Շամս, Զօհրա, Մառիս, Աւտարիս եւ Ղամար:

50 Եւ ապա յետ սոցա Դ. տարերքն, որ զնդաձեւ պատեալ են զմիմեանս:
51 Առաջին բոլորակութիւն Հրոյն, որ պատեալ ունի զամենայն տարերս,
52 ապա օդն, եւ ապա ջուրն, եւ ապա երկիրս ի ներքոյ ամենայնի եւ
53 ի մէջ ամենեցուն:

54 Եւ զերկիր, զի անշարժ կայ, այլայլական արար Աստուած, զի մի'
55 աստուածութեան կարծես տողէ վասն պիտոյիցն որ ի նմանէ բղիւէ:

56 Եւ երկինքն, զի անապական է, չարժական արար Աստուած, զի մի'
57 վասն անապականութեան Աստուած համարեացին, այլ ի չարժականէն
58 զչարժօղն իմացին, որ անշարժ գոլով չարժէ զարարածս ի կեանս եւ
59 ի փրկութիւն. զի զգալի բնութիւն ոչ չարժի յինքենէ որպէս զքար
60 ջրազացին, այլ յայլմէ ինքնաշարժ բնութենէ:

Բ. ԵՐԿԻՐ

- 1 Եկեացուք յերկիր: Այլ նախ զխառացուք զի կիրիկոն է ձեւ
- 2 աշխարհիս, բոլոր եւ քառանկիւնի: Եւ զրախան Աղամայ ի վերայ
- 3 երկրի է, ի վերայ բարձրաբերձ բեմբի եւ Դ. իր պատեալ է զդրախան
- 4 եւ զցամաք երկիրս:
- 5 Նախ Ուկկիանոս ծովն, եւ Լեւիաթան ձուկն՝ ընդդէմ կալով կոհա-
- 6 կացն Ուկկիանու եւ ի կողմն արեւմտից զսուտն եւ զգլուխն միա-
- 7 տեղ է եղեալ:
- 8 Եւ ապա Քենիհոս (*) կղզին, զի եւ նա բոլորածիւր կղզի է ի մէջ
- 9 Բ. ծովուն:
- 10 Եւ յետ նորա Անդընդական ծովն:
- 11 Այլ յՈւկկիանոս ծովն ոչ դոյ կենդանի գտտ ի Լեւիաթանէն եւ
- 12 ամէն օր Գ. մեծ վիշապ ձուկն ի կերակուր առաքի նմա յԱստու-

1 իսկ եկեացուք Մ չիւր այլ Զ է Ի Լ Մ Պ Փ Ս Ն չիւր նախ թ. տեսցուք
թ Մ Ղ չիւր գի կիրիկոն է Զ է կիրոն ժ կիրիկոնաձեւ է Ղ կերպ ձեւ
աշխարհիս Մ

3 չիւր ի վերայ Ա Բ է (?) Զ Բ թ ժ Լ Լ Մ Ղ Ճ Պ չիւք երկրի է Մ բեմի
Ա Գ Ե չիւք բեմբի Ճ բեմպի Մ վիմի Զ է Մ չորք Մ Ն չորս Ղ իւք Ղ

5 Ուկկիանոս Ը Ուկկիանա Մ Ղ եւ Լեւիաթան Բ Լ եւ Լեւիաթան Գ Լ եւ Լեւիաթան
Ե Զ Լ եւ Լեւիաթան Ը կորակացն ժ ի Լ եւ Լեւիաթան չ

6 ուկկիանոսի Ի Պ Ս Ն զտուն Գ Դ զտան թ ի միատեղ Մ

8 Քերդիսոս ժ Քերդիսոս Ճ Տերդիսոս Մ զի է ի փի. ի (մէջ) Պ Ս Ն բոլորա-
ծին չ

9 երկուց ծովուցն Ի

10 ապա փի. եւ յետ նորա Զ է Ը Ի Լ Կ չ Պ Փ Ս Ն Մ անընդհանական
Ա չիւր անընդհանական ծովն Գ անընդհանական Բ Դ թ ժ թ Ճ Ն անընդհանական
Ե Զ է Ը Լ Կ չ Փ Ս անընդհանական Զ անընդհանական Մ չիւր եւ յետ ... ծովն
Ղ չիւր

12 այլ Պ ծովն ուր Ի Պ բայց ի թ բայց ի Մ յՈւկկիանայ Մ
ամենայն Բ Գ Կ չ Փ Ս Ն աւուր Ի Կ չ Ճ երեք Ղ Ս Ն ձուկն մեծ Ե առա.
քին կերակուր նմա Գ առաքէ Աստուած Գ. վիշապ ձուկն ի կերակուր (նորա
(Մ) Զ է Մ առաքէ նմա Աստուած Գ. մեծ վիշապ ձուկն Ը Լ Կ չ Փ
Գ մեծ վիշապաձուկ (թ) վիշապաձուկ (Ղ) կերակուր առաքէ նմա Աստուած թ Ղ
Գ. մեծ վիշապաձուկ առաքէ նմա Աստուած թ Ղ առաքէ նմա Աստուած երեք
վիշապաձուկն ի կերակուր Փ Ս Ն չիւր եւ ամէն օր ... նմա յԱստուծոյ Պ չիւր
ի կերակուր Մ ի կերակուր նորա - էն ետք Մ ունի՝ որպէս (?) ասեն սուրբքն

(*) Ման. Ն.-ի. «Այսպէս (==Քերդիսոս) ամէնուրեք, փի. Քերդիսոս»:

- 13 ծոյ. զի ծովն այն հարթայատակ է եւ նաւ ոչ կարէ դնալ ի վերայ
14 նորա, զի ոչ գոյ հող ի ներքոյ նորա. այլ ի կողմն արեւմտից պատ-
15 եալ է զՔեռինոս կղզին եւ իբրեւ զգետ զայ յառաջ յովկիանոս ծո-
16 վէն (*) եւ ի նմանէ լցուի Անդլնդական ծովն: Եւ յԱնդլնդական
17 ծովն բնակեալ են կենդանիք եւ նաւորդք գնան ի վերայ նորա:
- 18 Եւ Անդլնդական ծովն բաժանի դէմ Հերակլայ արձանին, իբրեւ
19 զլայնանիստ գետ զայ յառաջ եւ ի նմանէ կաղմի Մէջաշխարհի ծովն
20 զի նա եւս բոլորածիր պատեալ է զմիջոց աշխարհիս, այլ ոչ

13 յաթայատակ Մ

14 ծովուն փխ. նորա Ի չիք գի ոչ գոյ հող ք ներքոյ նորա Զ է Ղ
(Լուսանցքին մէջ) Թ Լ Ծ Կ Զ Ղ Պ Փ Ս Ն Մ արեւելից Գ հողոս Դ ձ
պատուեալ փխ. պատեալ Գ Ե Ը Թ Ի Լ Ծ Կ Զ Ղ Փ Ս պատկուեալ Դ պա-
տուէ Պ պատ տուեալ Ն

15 չիք գոյ Ա Բ Գ Դ գալ Թ չիք յառաջ Թ Ղ առ ովկիանոս Թ Ղ յով-
կիանոսէն Մ

16 Լցվի Ա Զ Մ Լցւի ԲԴԹԾՃՓ Լըցուի Կ չիք ծովն Գ Դ չիք ի նմանէ...
ծովն Պ չիք առաջին Անդլնդական ծովն Պ չիք եւ յԱնդլնդական ծովն
Զ է Թ Մ

17 չիք ծովն բնակեալ են Զ բնակին Ե Ը Թ Լ Կ Զ Ճ Փ Ս Ն Մ բնակին
Զ է Ժ Ի Ղ Պ զի բնակին Մ չիք ծովն բնակեալ Զ կենդանիք Գ նաւ Գ
նաւորդք Դ նաւորք Ե Ը նաւորք Թ նաւորդք Զ

18 անդլնդականն Ա Բ Գ Դ ծովէն Զ է Ը Թ Ժ Լ Ծ Կ Զ Ղ Մ Պ Փ Ս Ն հե-
րական Գ հերակլեայ Մ Ղ հերակլեայ Մ արձակին Գ Դ

19 չիք գետ Զ է Ը Լ Կ Զ Փ Մ կղզի մի (ի Մ) փխ. կաղմի Զ է Մ մէջ
աշխարհի Ա Դ Ե Զ ի մէջ աշխարհի Բ Գ ի միջոց աշխարհի Զ է միջոց
աշխարհի Ը Թ Ժ Լ Ծ Կ Զ Ղ Ճ Փ Ս Ն Մ

20 եւ զի Ա Զ Է Ը Լ Կ Զ Ճ Պ Փ Ս Ն Մ եւ զի նա եւ Գ Դ չիք եւս Բ Զ է Ը Լ Կ
Զ Պ Մ զի եւ նա Բ Թ Ի Մ Ղ իբրեւ զբոլորածիր Մ միջոց աշխարհիս
Զ է Ը Ը Ղ Մ

(*) Ծան. Ն.-ի. «թուի ծովն»

21 հաւասարապէս, զի զոյ տեղի որ ցամաք է եւ ոչ են կցեալ յիրեար,
 22 զի ի հիւսիսոյ կողմանէ դայ հասանէ ի Հոռոմայեցոց ծովն Պոն-
 23 տոսիւ եւ հասանէ ի Կովկաս լեւոն, ուր պարիսպն է Ալեքսանդրի:
 24 Եւ ապա Կասպից ծովն յարեւելից կողմանէ պատէ եւ դայ մօտ
 25 ի յերկիրն Պարսից:
 26 Եւ ապա Հնդկաց ծովն հասանէ ի Կարքեդոն կղզին:
 27 Եւ ապա Եգիպտոսի ծովն դայ հասանէ յարեւմտեան կողմանէ ի
 28 Բիւղանդիոն եւ յայլ սահմանս նորա մինչեւ ի Ռուսաց աշխարհն:
 29 Ի յայլ ծովէդ բաժանի բազում խորշ ծովուց եւ կղզիք բազումք:

21 հաւասար իբրեւ (որպէս ԸԹԻԼԿՀՊՓՄՆ) դայլսն ԶԷԸԹԻԼԿՀՊՓՄՆՄ
 հաւասար, որպէսզի Ղ իրար կամ յիրար ԱԲԳԴԵԸԹԻԾՉԱՃՄ՝ զիրար ժ
 յիրեարս ՄՆ

22 հիւսիսկողմանէ ԶԷՄ չիք դայ հասանէ ԸԼԿՀԴՃՓՄՆ չիք դայ
 հասանէ... եւ հասանէ ի ԶԷՄ Հոռոմայ Գ Հոռոմոց ԸԹԺԻԼԾԿՀԴ
 Հոռոմայեցոց Ճ Հոռոմայ Գ Հոռոմոց ՊՄՆ ծովն է ԸԿՀՓ ծովէն Պ
 Պոնտոսիւ ԹԺԴՃ Պոնտոսի ՄՆ

23 հատանէ Հ ովկիանոս փխ. Կովկաս ԶԷ Կովկաս Ծ Կովկաս Հ
 Կաս Զ պարսիկն փխ. պարսպն Գ

24 Կասից ԲԺՊՓՄՆ Կացբիծ ԳԴ Կասպի ԶԷՄ Կազբից ԵԹԾՂՃ
 Կասից Կ Կասպիծ Հ Կասբիցոց Զ չիք պատէ... յարեւմտեան (տող
 24-27) Լ. յարեւմտից ժ պատեալ է Բ պատէ, եւ դայ ն կոմանէ, եւ
 դայ Պ

25 Պարսիս Դ

26 հանէ Զ հատանէ Թ չիք եւ ապա... կղզին Թ Կարքեդոն ԱԵՓ
 Կարքեդոն Գ Քարկեսոն Զ Քարկեդոն ԷԹԻԾՃՊՄՆՄ Քարքէթոն Ը
 Քաղկ(ե?)դոն ժ Կարկեսոն ԿՀԶ

27 յարեւմտից ԶԷԼԿՀՊՓՄՆՄ յարեւմտեան Ճ

28 Բուզանդոն Ա Բուզանդիայ Գ Բզանդիանդոն Դ (...)ղանդիոն
 Ե Բուզանդիայ ԶԷՀՄ Բուզանդիոն ԹԼ Բիոզանդիայ Ի Բօզան-
 դիոն Ճ Բիւզանդիոն Պ Բիւզանդիոն Փ սահմանն Գ նոցա ԵԶ
 մինչ ԵԶՃ Ռուսաց Ե Ուուուսաց ԹԺԻԾ Ուուուսաց Զ յաշխարհն
 Ուուուսաց ԶԷ յաշխարհն ըռուսաց ԸԼԿՀՃՓՄՆՄ յաշխարհն ըռուզաց Պ

29 ի յԱնդլնդական ծովէն ժ չիք բազում Գ խորշ ԳԴ խորս Ե խորշս
 ժ Ղ Ճ ծովուց ծոց Ի երկրորդ բազում ԵՀԶ

30 ի կողմն արեւմտից Կիպրոս եւ Կրիտէս, Սիկիլիա եւ Պատմոս եւ Ռոտոն
 31 կղզին եւ այլք: Ի կողմն հարաւոյ Կարքեդոն կղզին եւ Շիրիմարան (*)
 32 քաղաքն, որ է Հոլմոսկ ի մէջ Հնդկաց ծովուն, եւ ի նմանէ ելանէ
 33 պատուական մարգարիտն:
 34 Իսկ ցամաք երկիրս ըստ ուղիղ գծից յարեւելից յարեւմուտս
 35 Գ. բաժանի:
 36 Կողմն հարաւոյ Լիրիա կոչի: Միջոց աշխարհիս Ասիա ասի: Եւ
 37 հիւսիսոյ կողմն Եւրոպիա:

30 ի կողմանն Գ կըռպոս ուղղուած ի կեսս Գ կիպուս եւ Կիպոս
 ԴԼԹԺԿՀ կ(ե?)պրոս Զ կիպոս ԼԿՀԶ կիպրայ Պ Կիպրոս Փ կրետես
 ԲԹԾ իկէտս փիւ. կրիտէս ԳԳ կերիտէս Ե կ(ե?)րիտէս Զ կրետէ Լ կրետէս
 Ծ կրետէ ՍՆ Սեւեւկիայ Ա Սիկիլայ ԲԳ Սիւեւկիա Գ Սկիւիայ ԵՃ Սի-
 կիւիայ ԲԼ Սիւիկիեսա Ծ Սիկիլա Կ Սիւիկիա Հ Լսիւիա Զ Կիկիլիա Պ
 Սիկիլիայ Փ

31 Պադոս Ղ Ռոտոն ԱԲ Ռաւտոն ԲԳԵ Ըռոտոն ԶԷԼԹԼԾԿՀԶ
 ՃՓՄՆ Ըռոտոս Պ Ըռոտոն Մ կղզիւն Ե Շիրմարան ԶԷԼԹԻԼԾՃՊ
 Փ Ս Ն Ս

32 Հիւրմիւզ Գ Հոլմոսկ Ե Հոլմոսկ Ե Հոլմոսկ ԶԷԼԻԼԿՀԶՊԼՓՄՆՄ
 Հըրմզ ԹՃ Հոլմոսկ Ծ Հոլմոսկ Ծ չիք Հնդկաց ԱԲԳԴԵԺԻԼԾԿՀԶԴՃ
 Ծոլի Ե ԶԴՃ Ծոլիւնն Հ (= ծովուն Լ.) Դ•(ծովուն) Ե ԱԲԳԴԵԹԾ
 Կ Հ Հ

33 չիք ելանէ Ա պատվական ԲԳ եւ ի նմանէ պատուական մարգա-
 րիտն ելանէ Ե ուստի պատուական մարգարիտն ելանէ ԵԹԺԻԾԶԴՃՊ
 ուստի ելանէ պատուական մարգարիտն ԶԷԼԼԿՀՓՄՆՄ

34 ցամաքեալ Հ չիք ցամաք Կ ղցամաք Մ չիք երկիրս Հ
 ուղղից ԹԺ գործոց Բ ղգնաց փիւ. գծից ԵԶ եւ յարեւմտից ԳԺԴ
 չիք Ժ

35 յարաւու Մ չիք Լիբիա... Եւրոպիա (կտրուած) Ե Լիբայ Զ չիք
 ասի ԵԶԶԼԹԺԻԼԾԿՀՓՄՍ

37 Ուսուստոյ Գ իոսիսոյ Գ հիւսիսային ԶԷՄ հիւսիսի Ծ
 հիւսուսոյ Կ հիւսիսոյ Փ (Ե?)րոպիա ՀԷՄ

Ծան. Ն.Ի. «Շիրիման (Տղր. ԺԵ, 8):

ՀԱՅՔԻ, ՎԻՐՔԻ ԵՒ ԱՂՈՒԱՆՔԻ

1 Իսկ Հայաստան աշխարհս խառն է յԱսիոյ եւ յԵւրոպիոյ, սկսեալ նախ
2 ի դրանէն Հոնաց, որ է դուռն Ալանաց Երկաթի, զոր եղեալ է Աղեք-
3 սանդր Մակեդոնացին, զի նա ժողովեաց յամենայն ազգաց զփանաքիս
4 եւ զկարճահասակս, զխեղս եւ զկաղս, զկոյրս եւ զգոյս եւ զմաստակարս,
5 եւ տարեալ ի կողմն հիւսիսոյ բնակեցոյց եւ պարսպեալ ամրացոյց եւ
6 եղ զԴուռն Երկաթի, եւ մարդարէացաւ եւ գրեաց ի վերայ դրանն թէ՛
7 յորժամ յետին դարէն անցանէ ՊԿԴ (864) տարի՝ անկանի դուռն այն
8 եւ ելանեն իԴ (24) թագաւորութիւնք եւ ապականեն զաշխարհս Աճու-
9 ճաց եւ Մաճուճաց ազգն կոչեցեալ, զոր Յովհաննէս աւետարանիչն

1 չիք իսկ... Եւրոպիոյ (կտրուած) Ե Հայաստանաց ՊՄՆ խառնեալ է Ա-
սիոյ եւ Եւրոպիոյ 2 յԱսիոյ եւ ի յԵւրոպիոյ ՄՆ յասիոյ եւ իբրոպիոյ
ԻՊ գրեթէ բոլոր ձեռագիրները բաց ի ԻՊՄՆ, ունին ասիոյ եւրոպիոյ,
առանց շաղկապի:)

2 չիք նախ ՁՊ դռնէն Բ Հոմանց Գ Հոնեաց Ե Յունաց ՁէՄ Հո-
նոց Պ չիք դուռն... Երկաթի (կտրուած) Ե Ալանայ Ձ

3 չիք յամենայն ազգաց ԱԲԳԴ ազգէ ԵՁՃ փաքանիս Պ

4 չիք գոյս ԳՁ չիք զկաղս Պ զկուրս ԵՁԿՀ

5 տարեալ փխ պարսպեալ Բ ի կողմանս Գ եւ (Ձ) բնակեցոյց եւ տա-
րեալ պարսպեալ (պարսպեալ Ե) ԵՁ բնակեցոյց անդ ժ պարսպեաց
եւ ԸԼ

6 եղեալ Դ (Երկաթի) ի վերայ նորա ՁՄ (Երկաթի) ի վերայ ԷԸԼԿ
ՀՊՓՄՆ չիք եւ մարգարէացաւ ՁէՄ եւ ի վերայ մոգաց ՊՍ մոգեաց
Ն (Փ--ին մէջ, պատիւով, մգը, զոր Սեն—Մարթէն չէ կրցած կարդալ) չիք
եւ դրեաց 2 չիք ի վերայ Պ

7 չիք յետին Ձ անցանի ԷԸԹԺԻԾԿՀԸՊՓՄՆՄ ԿԴ տարի Մ
չիք տարի ԿՀ ամք 2 դուռն այս ԲԳԾ

8 թագաւորք ԱՂ թագաւորութիւնքս Բ Աճուճ Ձէ Աճուճեաց Ծ
Աճուճայ Պ չիք եւ Ձէ

9 Բաճուճաց ԱԳԴԸ (սրբագրելով՝ ՄաճուճացԸ) թԺԿՀԸՓՄՆ Ա-
ճուճաց եւ Մաճուճաց եւ Բաճուճաց ԵՁ Պաճուճ ՁէՄ Բաճուճեաց Ծ
Բաճուճայ Պ

- 10 Գող եւ Մազող ասէ վասն անթիւ բազմութեանն: (*)
- 11 Եւ յետ նորա գաւառք:
- 12 Գուգարացիք Շաքի է:
- 13 Ալանք (*) Շրվան է, զոր Ատըլ նուշիրուամ շինեաց եւ կոչեցաւ
- 14 Շարուան եւ Շամախի:
- 15 Ուտի ի մտից կայ Երասխոյ, ի մէջ Արցախայ եւ Կուր գետոյ,

10 Գող ԱՅԴԶԷԸԹԺԻԼԺՊՍՄ Գող Գ Գաւդ Ե Գող Ծ Գաւգ
 ԶԺՓ Մազող Ա Մազող ԲԴԶԷԹԺԻԿԺՊՍՄ Մաքաւդ Գ Մոգաւգ
 ԵԶԺ Մազովք ԸԼ Մաքօք Ծ Մազօք Փ կոչէ փխ. ասէ ԶԷԸԼ եւ
 են փխ. վասն ԶԷՄ բազմութիւնք Զ անթիւ բազում են Հ

11 չիք եւ յետ նորա գաւառք թժԾՂ գաւգառք Կ եւ յետ նորա
 գաւառք Գողարացոց (Գողարացոց է): Շարվան Արտուշանն շինեաց եւ կո-
 չեաց Շրվան (Շարվան է) Շամախի (Շամախի է) կայ ի մտից Երասխոյ ի
 մէջ Արցախոյ եւ Կուր գետոյ զոր Աղուանք կսչի փխ. գուգարացիք ...
 Աղուանք ունին (տող 11—16) ԶԷ

12 Գումարացիք ԱՅԻ Գումարացիք Գ Գուգարացիք ԵԶ Գողարացոց
 ԶԷՄ Գողացիք թՊ Գողարացիք ԻԿՀ Գողայ (?) Ծ Գաւգարացիք Ծ
 Գարգարացիք Փ, որ լուսանցքին մէջ Գուգարացիք-ին ոււր ար սրբապարծ է)
 Շաքէի փխ. Շաքի է ԲԳ չիք Շաքի է: Աւանք ԶԷՄ Շաքայի Ծ

13 Աղուանք Բ Ալլն Գ Ալան Դ Ալանդ ԵԶ Շրուան ԳԴԾՂ Շիր-
 վան Ե Շարվան ԶԷԹԺ Շարուան է եւ Շամախի ԸՓ, (որոնք լուսանցքին
 մէջ աւելցուցած են զոր ատրշուան (Ը արարուշանն Փ) շինեաց եւ կոչեցաւ
 Շիրուան եւ Շամախի) Շարուան է եւ Շամախի, զոր ատրուշանն (Նուշ-
 րուանն՝ Ն) շինեաց եւ կոչեցաւ Շարուան եւ Շամախի ՍՆ չիք Շրվան է
 զոր... կոչեցաւ Լ Շարուան է Լ ատլշրուան ԱԴ ատրլշրուան Բ ատաւ
 շրուան Գ ատրշրուան Ե ատրշրան Զ արտուշանն ԶԷՄ ատրուշան (թա-
 գաւոր Ծ) թժԻԾԾ արարուշանն Կ արարշուանն Հ արդուշանն Պ որ
 ատրուշան շինեցաւ Ղ կոչեաց Ի

14 Շ(ը)րվան ԲԻԶԶ Շարվան ԵԷԹԺ Շիրվան Զ Շուրվան Ժ Շա-
 րուան Լ Շրուան ԾԿՂ Շրուան Պ չիք եւ ԶԷ

15 Ուտա(յ) ԱՅԳԴԹԺԾ եւ փխ. Ուտի Ը Տոտայ ԵԶ Աւտա ԾՂ
 Ուտի ՀՊՓ (լուսանցքին մէջ ուղղած՝ Ուտի) կայ ի մտից Երասխոյ փխ
 Ուտի ի մտից կայ Երասխոյ ԶԷ Երախոյ ԳԶՊ Երասխոյ Ե յԵրասխայ
 Ս Երասխայն Արցախայ է ԱՅԻ Արացցախէ Գ Արձախոյ ԸԾՓ Արց-
 փաց Զ Արցախոյ թԻԼԿԺՂԾՊ

(*) ԲԸՂ այստեղ ունին հետեւեալ հատուածը.

Եւրոն (Ալիուն, Ալիուն Ղ) քաղաք (քաղաքն Ղ) յարեւելք (արեւելք
 Ը) է, ուր (որ Ը) կանայք նստէին թագաւորք (թագաւորԸ) որ Ամա-
 զունից աշխարհ անուանի, զոր ոչ կարաց աւուուլ Աղեքսանդր (Աղէկսանդր
 Ը, Աղեքսանդրն Ղ) Մակեդոնացին (թագաւորն Ը, Մակեդոնացի Ղ):

Ը.ին զրիջը այս հատուածը աւելցուցած է լուսանցքին մէջ:

16 քը է Քուռ (ԱՅԳԴԵԶԾԴԻՂ), զոր Աղուանք (*) ունին, ուստի էր
17 Օտայ իշխանն Տրդատայ, ուր մեծ եկեղեցին է Ամարաս, ուր կայ նըշ-
18 խարքն Գրիգորիսի Աղուանից Կաթողիկոսին:

19 Արցախ խաչէնք է:

20 Դիգափայտն Դիգայ է եւ Վարամբայ (ԱՅԳԴՂ):

21 Գանձակ Գանջայ է իւր Վիճակովն եւ Զակամով, մինչեւ ի դաշտն
22 Գաղայ, եւ կայ ի նմա սուրբ ուխտն Խորանաչատ եւ Եղիշէի առաքե-
23 լոյն աթոռն:

24 Եւ ի Սրբախ՝ սուրբ ուխտն Գանձասար, ուր կայ գլուխն սուրբ
25 Կարապետին:

16 Կուռն ԵՁ Քուռ ԸՃ Կուռ թԻՂԿՀՊՓՄ չիք եւ Կուր գետոյ որ
է Քուռ գետն Ծ գետոյն թ որ ԲԳԴՊՂՄ զը որ (տողադարձ) Փ Քուռ
ԳԴ Քուռնեան Ե Քուռնայն Զ անւանին փխ. ունին Պ կոչի փխ.
ունին ԶԷ կոչեն Մ

17 Ուտայ Բ Աւտար Ե Ատաթր Զ որ էր դատօ որ փխ. ուստի էր
Օտայ իշխանն Տրդատայ Գ չիք ուստի էր Օտայ իշխանն Դ Տրդատայ Ա
Դրդատայ է Տրտագա թ Դրտատայ Զ

17 չիք ուր մեծ է մեծին ճ Ամարասայ ԲԳԴ Արարաս ԵՁ Սամարաս Ծ
ամարասուն Ղ յԱմարաս Ն Մարաս Մ նշանին ԳԴ իշխանքն ԵՁ իշխանն
Ծ նշարար ԻՃ

18 Գրիգորի ԶԷԸԻԼՂ Գրիգորիս Ծ Աղուանից ԶՊ Կաթողիկոս
Ե Կաթողիկոսի (ն) ԶԷ

19 Արձախ ԶԷՄ այլ Արցախ ԸԼ ազենք Գ Խոչանք Ծ Խաչենք
ԸԻԼՊՓՄՆ

20 Դիգափայտ ԱԴ եւ ի Սրբախ սուրբ ուխտն Դիգափայտն, Դիգայ է եւ
Վարանդայ Ղ

21 Կանձայ ԱԶԻՊ Կանջա(յ) ԲԸԼԼՊՓՄՆ Կենճէ Ծ չիք եւ Ե Զա-
կամ Ե Զակամովն ԶԷԸԺԻԼԼՂՃՊՓՄՆՄ չիք եւ Զամակով ԿՀԶ զակա-
մանով ճ

22 Գաղկայ է Գաղկայ Մ (եւ կայ) ի նա ԸԾԶ ուր կայ սուրբ փխ. եւ
կայ ի նմա ԶԷՂՄ Բ. ուխտք ԲԳԴԵԶ Եզիսէ ԶԷՄ

23 աթոռոյն Գ

24 Սրբախ Ը է փխ. կայ Ի Ղ եւ ի Սրբախ սուրբ ուխտն բառերը փա-
խադրած է Դիգափայտէն առաջ: Գանձար Գ չիք գլուխն Կ

*) Ծան. Ե-ի «Աղուանք?»:

26 Գարդման դաւառն Գարթմանիկ է, ուր կայ զերեզմանն Յով-
27 չաննէս վարդապետին Մայրազոմեցոյն:

28 Մեծ Սիւնիս եւ Փոքր Սիւնիս, ուր կայ աթոռն Եւստաթէի առաքե-
29 լոյն, որ կոչի Տաթեւ, եւ Ծիծեռնայ վանքն եւ Բաղաքերդն, ուստի
30 էր վանան կաթողիկոսն ի Բաղաց, որ հալածեցաւ ի վասպուրական
31 (ԱՅԳԴՂ):

32 Առթից գաւառն Ծառայ երկիրն է (ԱՅԳԴՔ):

33 Գեղամ Գեղարքունի է, ուր կայ ուխտն Մաքենիս, եւ Սեւան
34 կղզին ի մէջ ծովուն:

35 Եւ բազում դաւառք ի կողմն հիւսիսոյ, որ կոչի Չակամ,
36 ուր կայ սուրբ Խորանաշատ եւ (ԸԹԴԾՂՃ) Հողարծին եւ Գետեաց

26 Գարդման Գ Գամարան ԶԷՓՄ Գարման Թ Գարման Լ Գար-
դման Ճ Երդման Չ Գարթմանիկ Ա Չ Գարդմանիկ ԲԻ Գարթմա-
նիկ ԳԴՊՄՆ Բրթմանիկ ԶԷԸԼԿՓՄ Բրդմանիկ Ժ Բրթմանիկ Ծ
Բրթմանէկ Հ չիք կայ Ճ

27 սուրբ վարդապետին Յովչաննու Մայրազոմեցոյ ԶԷ

28 Մեծ Սունիս է Փ լուսանցքին մէջ աւելցուցած է փոքր Սիւնիս
Ստաթէի ԱՅԴԵԹԺԺԺ Ստաթէ Չ սուրբ աթոռն ԷԿՂՊՓՄՆ Եւ
սթաթէի ԿՀ

29 չիք Տաթեւ եւ ԶԷԿՓՄ Ծիծեռնայ ԱՅԴԻ Ծիծեռնու Գ Ծիծեռ-
վանք ԶԷԸ Ծիծեռնավանք ԹՄ Ծիծեռնավանք ԼՓՆ Ծիծեռնայ Ծ
Տաթեւ Ծիծեռնավանք Պ Տաթեւ Ծիծեռնավանք Ս բաղայ Ղ զոր
փխ. որ ԱՅԳԴ

32 Սաւթից Ղ Ծուրա Բ

33 Գեղմայ Գեղարքունի Գ Գեղամայ Ղ Գեղամա Պ Գեղարկունի
Ե Գերարդունի Ը Գեղարդունի ԼԿՓ Գեղարքունի Չ Մաքենիս Գ
Մաքենիս Դ Մաքենիս ԶՃ Մաքենիս ԹԾ Սեւ Ա եւ սեւ փխ.

եւ Ե Սեւան Թ Սեւան Ճ

34 չիք ծովուն... բազում դաւառք (տող 35-36) Պ.

35 Բաղումք եւ Ճ Չակամ ԹՃ

36 սուրբ ուխտն ԹԺԾՃՂՊՓՄՆ.Ը լուսանցքին մէջ աւելցուցած է Խորանա-
շատ. խավարծին Չ խաղարծին ԷԸԼԿՓՄ Հողարծին ՂՊՍ

37 Գետավանք Ծ որ եւ փխ. ուր Չ որ փխ. ուր ԱՅԳԴԵԶԷԹԺԾՃՄ
Գոշի Բ

37 վանք, ուր աթոռն է Գոչ Մխիթար (Ա) վարդապետին :

38 Այրարատ ունի բազում գաւառս :

39 Արշարունիք եւ (ԶէԸԹԺԻԾԿՀՂՃՊՓՄՆ) Ձորն Երասխայ Կաղ-
40 զուան է, ուր կան սուրբ ուխտքն Վարդիկ Հայրն (ԱԲԳԴԵԶԹԺԻԾՂՃ)
41 եւ Կարմնջաճորն (ԹԺԻԾՂՃ) եւ սուրբ ուխտն (ԶէԸԼԿՀՂՓՄՆՄ) Թաթ-
42 լու անապատն (ԱԲԳԴԵԶԹԺԻԾՂՃ) եւ Վարսսի վանքն (ԶէԸԼԿՀՂ
43 ՓՄՆՄ), ուր զԹումաս առաջնորդ կացոյց :

44 Եւ անդ է Բասեն, Գաբեղանք, Աբեղանք, Ապահունիք, Արշարու-
45 նիք :

38 Արարատ ԲԳԴԹՃ այրատեան գաւառս բազում Թ գաւառս բազումս
ԺԻՃ Այրարատ գաւառն բազում Ծ այրարատեան գաւառն (է) բազումս
Ղ գաւառօք են Պ

39 Արշունիք ԶէՄ չիք եւ Լ Արշակունիք Ղ ձորն է Երասխայ Ա երան,
Սխայ ԳԴ Էրասխոյ Ձ ձոր Երասխ ԶէԼՓՄ Կաղզվան ԱԶԿՀՄ Կաղ-
զըւան ԳԴ Կղզըվան Ե Կղզվան Զէ Կաղզըուան ԸՂ Կղզւան Թ
Կաղզըվան ԻՃ Կաղզւան Պ

40 Վրդիկ Գ Վարդիք ԵԶ հեր ԲԵ խեր ԳԴ հեր ԶՃ չիք հայրն
ԹԾ հօր Ի վայր Պ

41 Կամրջաճորն Ի չիք սուրբ ԵԶ Թաթլսյ ԲԶէԸԻԼԿՀՂՓՓՄՆՄ

43 որ փն. ուր ԳԴԵԶԹԺԻԾՂՃ Թումաս Ա առաջնորդն Մ ԶէԸԼԿՀ
ՊՓՄՆՄ ունին եւ վարդիք հայր է (չիք է Ն) անդ (ԶէՄ) ձորդ տողին կացոյց
բառէն ետք

44 Եւ Բասէն Գաբեղան, Գաբեղանք, Ապահունիք, Արշակունիք Ա
Եւ գաւառն Գաբեղենից եւ Աբեղեց Գաբեղան Գաբեղանք Բ
Ապահունիք Արշարունիք Բ

Եւ Բարենսէղ արեղայն քաբեղայ պահք ունին Գ

Եւ Բասեն Գաբեղան Գաբեղանք, Ապահունիք, Արշարունիք Դ

Եւ բաս են Գաբեղանք (Գաբեղանք Զ) Աբեղանք, Ապահունիք
(Ապահունիք Զ) ԵԶ

Եւ գաւառն Գաբեղենից ԶէՄ

Անդ եւ գաւառն Գաբեղենից Ը

Անդ է եւ գաւառն Գաբեղենից եւ Աբեղենից (Աբեղենից Ղ) ԹԻՂՃ

Անդ է եւ գաւառն Գաբեղենից եւ Աղբենից Ժ

Անդ է եւ գաւառն Գաբեղեն Լ

Անդ է եւ գաւառն Գաբղանից եւ Աբղանից Ծ

Անդ եւ գաւառն Գաբեղենից ԿՀ (Գաբեղենից Պ) ՊՓՄՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ (չարունակութիւն)

Կարճ խմբագրութիւն (ԱԲԳԴԵԶ) .

- 46 Բազումն աւանն Բազրաւանայ բերդն է ի վերայ Ախուրան
47 դետոյ: Աւանն գեղաքաղաք ասի:
48 Արագածոտն, Մասեցոտն, Նիգատունն, ուր կան սուրբ ուխտքն
49 Թեղենիս եւ Եղիպատրուչ:
50 Կոտայք Երեւան է իւր վիճակովն, Մաղաղ, Վարաժնունիք,
51 Դվին եւ Շարուր քաղաք, եւ ունի մայր քաղաքաց Վաղարշապատ, ուր
52 է սուրբ Էջմիածինն, եւ այլ բազում վանորայս. ի կողմն Գառնոյ
53 Խորվիրապն, յոր է տեղիք չարչարանաց Գրիգորի Լուսաւորչին ի
54 մէջ օձիցն ժԳ (13) տարի. Դարունեց եկեղեցի Հայոց Թառն է,
55 ուր կայ փրկչական պատկերն. եւ Այրի վանք ուր կայ գեղարդն աստ-
56 ուածամուխ եւ Աղջոց վանքն, իսկ Ջազավանքն ի Կոտէս է, ուր կայ
57 Գետարդեւ սուրբ Նշանն:

- 46 Բագրան Բ Բաղումն Ձ Բագրանայ ԵՁ Խուրան ԵՁ
ԲՂՃ 46-74 տողերուն միջեւ դրած են ԳԲ.ին 1-8 տողերը:
47 Գեղաքաղաք Ա գեղաքաղաք Ձ չիք գեղաքաղաք... Երեւան
(տ. 48,50) Ե (կտրուած)
48 Նիգանուն Գ Իգայտուն Ձ ուխտիքն Բ
49 Թեղիս Գ Թեղենիս Դ Եղիպատրուչ ԳՁ
50 Կուտայք Բ Կուտակքն Գ Կուտաքն Դ Էրվան Դ Էրէվան Դ
Մաղմաղ Ա Մաղանդ Գ Վարաժունիք ԱԲԴ Դարժունիկք Գ Վարա-
ժնունիք Ձ
51 Դվին իւրովն Ձ Շարու Գ քաղաք դոցա ԵՁ մայրա(յ)քաղաքաց
ԳԵՁ Վարշապատ Ա
52 Էջմիածինն Գ վասն որոյ եւ այս փիւ. վանորայս Գ վանորաք
Ե Կողման գաւառոյն փիւ. ի կողմն Գառնոյ Գ գաւառոյն փիւ.
Գառնոյ Ե
53 որ անց ի փիւ. ի Բ
54 ԺԵ փիւ. ժԳ Բ Արունից ԱԳԴ Արունեց Բ Դարունուց ԵՁ
Նաւուց ԲԴ աթոռն փիւ. Թառն Գ
55 չիք եւ այրի Վանք ուր կայ Գ
56 Աղջուց Ա Խաչուց ԳԴ Գանձայվանքն Գ

58 Եւ ի յոտն Արագածոյ Սաղմոսավանքն, ուր կայ օձահալած
 59 սուրբ Նշանն եւ Արագածայ սուրբ Նշանն, եւ Յոհանավանքն, ուր
 60 կայ վարչամակն Գրիստոսի, եւ Տեղեր եւ Կոչւականքն:
 61 Եւ ունի գետս: Հուրաստան գետ Բջնու ջուրն է. Ազատ գետ
 62 Գառնու ջուրն է. Քասախ գետ Կարբու ջուրն է, եւ Ախուրան գետ
 63 Անու ջուրն է:
 64 Զորոյդետ Անի է եւ Շիրակ գաւառն ուր Կան սուրբ ուխտքն
 65 Հոռոմոս եւ Մարմարաշէն եւ Կարմնջաձոր, Դպրավանքն եւ Հառիճա,
 66 եւ այլք բազումք:
 67 Վայոյ ձոր Եղեգեց ձորն է, ուր կայ Կենսաբեր սուրբ
 68 Նշանն, եւ Գալոյ ձոր, որ աթոռն է եւ վարժարան սուրբ վար-
 69 դապետացն մերոց, եւ լեառն որ կոչի Սուրբ Սիոն ի մէջ երկ-
 70 րին, եւ ի գլուխ լերինն մեհաստան Նոյ նզնաւորին: Եւ անդ է
 71 ամեհամաքուր ճշխարն Սիւնեաց տէր Ստեփանոսին, եղեալ ի վանս
 72 Թանհատին Ն (400) ամօք յառաջ է շինեալ քան զհայ քվականն:
 73 (ԱՅԳԴ):
 74 Գողթան գաւառն Ագուլիոն է Զուղայովն, եւ Որքվատն, որ
 75 այժմ ասի Օրդվար (ԱՅԳԴ):
 76 Ատրպատական, որ այժմ ասի Ատրբէջան (ԱՅԳԴ) եւ Գանձակ

58 Արագոյ Ա չիք եւ ի յոտն... Արագածոյ սուրբ Նշանն Բ Ագւլոյ 2
 60 Առաղբեր Բ Տղեր ԳԴ
 61 Բճնու Ա Բղջնու Բ Բջնու փխ. Հուրաստան Գ չիք Հուրաստան
 62 գետ Դ Ազատ փխ. Ազատ Գ
 62 Կառնու 2 չիք Քասախ... ջուրն է Բ Քասաք ԳԴ Քասաղայ Ե2
 Ախուրայ Գ
 63 յանու ԱԲԵ տն փխ. Անու Գ յան Դ
 65 Ուխտ ոքն Դ Հոռոմոս ԳԴ Հոռոմսիմեայ Ե Հոռոմոց 2 Յարմա-
 րաշէն Գ Կարմնջանց որ Գ Կարմրջաձոր...այ Վանդ Ե Հառիճիայ 2
 67 Վաղք որ փխ. Վայոյ Ե Եղեգեց Բ Եղնայ Գ Եղեգաց 2
 69 Սիոն Դ
 71 Գալոյ Գ Նոյն փխ. Նոյ ԲԳԴ
 71 չիք ամեհամաքուր Գ
 72 ամով ԲԳԴ զհարավանն Դ զհաբ վականն Դ փխ. զհայ թուականն
 74 Գողգան Ա2 Ագուլիս Բ2 Ագուլիս Դ ձողայովն ԲԳԴ2 որ
 թվական փխ. Որթվատն Դ
 75 Օրդվար Ա յորժամ ասի տւր գվար փխ. որ այժմ ասի Օրդվար
 ԳԴ
 76 Ատրբէջան փխ. Ատրպատական 2 որ տարածամ ասի փխ. որ այժմ
 ասի Գ չիք Ատրբէջան Դ Ատրբէջան Դ Գանձակ Բ

77 չահաստան թավրէժ է, որ է թալրէզ (ԱՅԳԴ): Ձառաջինն չինեաց զնա
 78 (ԵՁ) Խոսրով՝ հայրն Տրդատայ, եւ յետոյ Հուլաւու խանն նորոգեաց,
 79 վասն որոյ Հուլաւու թախտ կոչի այժմ :
 80 (ԱՅԳԴ):
 81 Խրամ քաղաք այժմ աւեր է ի մէջ Աստապատայ եւ (ԱՅԳԴ)
 82 Շամբի ձորն է առ ափն Երասխայ (ԱՅԳԴ), ուր կայ նախաժկայն
 83 սուրբ Ստեփանոսն նորոգեալն ի Բաբգէնայ (ԱՅԳԴ):
 84 Հեր եւ Ձարեանդ դաւառն Խոյ է:
 85 Արտազ Մակու է, ուր կայ սուրբ առաքեալն Թադէոս:
 86 Հացդնեաց դաշտն մօտ է ի Նախչուան քաղաք: Ի Նախչուան է
 87 տապանն մեծ նահապետին Նոյի եւ Նեմգարայ ի Մարանդ:
 88 Բաքմ(ն) որ է (ԱՅԳԴ) Աղբակ եւ Սալամաստ, յերի կալով դո-
 89 ցա (ԵՁ), ուր կան նշխարքն Բարդուղիմէոսի սուրբ առաքելոյն:
 90 Ի յՈրմի քաղաք Յուդա Յակոբեան:
 91 Իակ ի կողմն Հիւսիսոյ Հաշտարխանի աթոռն է Հիւսիսական
 92 աղբին, եւ դայ հասանէ մինչեւ ի լեռնն Կովկաս Գաղայ դաշտն
 93 ուր կայ սուրբն Սարգիս եւ Մակարայ վանան:

77 Դաւրէզ փխ. Թավրէժ Թավրէզ փխ. Թավրէժ Դ Թարուէզ փխ.
 Թավրէժ Դ Դաւրէժփխ. Թավրէժ Ձ Դայրվիզ փխ. Թավրէզ Ե

78 Խոսրովայ Դ Խոսրով Դ Դրտդատա Դ Հուլաու ԱԴ Հուլաու
 ԲԳԴ ետոյ Ե

79 սորա փխ. վասնորոյ Դ (Երկրորդ) Հուլաու ԴԴ Թադթ Բ Թախթ
 Դ Թաղխթ Ե

81 Խամ ԳԴ Խրաիմ Ձ

82 Ճորին ԲԴ յորոյն Դ Երախ խայոյ փխ. Երասխոյ Դ եւ անդ է փխ.
 ուր կայ ԱՅԳԴ

83 Բաբգենայ ԱԴ

84 Հէր Դ եւ Ի (ԵՁ) Ձաւանդ ԱՅԳԴ Խաւ ԱՅԳԴ

85 Արտազա Դ Արտազ Դ

86 Նախչվան Ե Նախիջեւան Ձ (Երկրորդ) եւ փխ. Ի Նախչվան Ձ

87 Մեծին Նոյի Դ չիք մեծ ԵՁ Նախայպետ Ե չիք Նոյի Ե Նոյեմդարայ Ա

88 Ախբակ Ձ

89 Բարդուղիմոսի Ե չիք Սուրբ Ե

90 եւ փխ. Ի ԱՅԳԴ

91 Հաշտարախանի Դ Հաղթարխանին Ե Հաճի Թարխանին Ձ

92 Կովաս ԳԴ

93 Վակարայ Բ Մակարայ Դ

- 94 Վրկանի աշխարհն ի Գրիմն է. ձգի միջև ի Կասպից ծովն :
- 95 Կայէնկեծոյ բերդն մօտ է Գաղայ զաշտին :
- 96 Տաշիր Լօռի է, ուր կան սուրբ ուխտն Հաղբատ եւ Սանա-
- 97 չին, ուր կայ տապանն սուրբ պատրիարգին Հայոց Յովհաննու
- 98 Օճնեցոյն (ԱՅԳԴ) :
- 99 Խորխոռունիք Խօչօռնի է :
- 100 Փայտակարան Տփխիս է :
- 101 Վարդանակերտ Տփիսեց վիճակն է :
- 102 Մցխիթա պատրիարդարանն է Վրաց :
- 103 Ափխազ եւ Մաղքըթաց աշխարհն եզր է Վրաց աշխարհին :
- 104 Սամցխէ Ախըլցխա է. իշխանաց երկիրն է օծեալ խաչն սուրբ
- 105 Հայրապետին Ներսէսի եւ զաւազան նորա :
- 106 Տայոց զաւառն ի Վիրս է, որ է Կուրնիստան (Ա) :
- 107 Կարս քաղաք Անի է :
- 108 Վանանդայ Կարուց էր Ղեւոնդ վարդապետն :
- 109 Գողթան Վանանդն որիչ է :

- 94 Վկայի ԳԴ Վրականի 2 չիք Գրիմն է 2 Կասպից ԱՅԴ Կասբիք Գ
Կաղբիցն Ե Կասբին 2
- 95 Կայէնկեծոյ Ա Կայէնկեծոյ Բ Կայերենի ծոմը Գ Կայէն-
կեծոն ԴԵ2 բերդին Գ
- 96 Արտաշիր փխ. Տաշիր Ե2 Լուռի 2 Հաղբաթ Ե Հողբաթ
եւ Սոնաչին 2
- 97 պատուական փխ. տապանն Գ պատրիարդն Գ
- 98 Ուճնեցոյն Բ Յաւճնեցին Գ
- 99 Խոռխոռունիք ԱՅԴ Խեռռունիք Գ Խօչռունի Բ
Խաւշաւառն Գ Խաւշայտնի Ե2
- 100 տուփն խիստ փխ. Տփխիս Գ տուփ խիստ Գ
- 101 Տփխեաց վիճակէն Գ
- 102 Մծխեթա Բ Մեծն Մխիթար Գ պատրիարդն Գ մեծխեթա Դ
Ե2 102րդ տողը տարած են 103րդ տողէն ետք :
- 103 Մասքթաց ԳԴ Մաղքթեաց Ե Մասքթից 2 եղեր է Բ եզր Գ
երզ(ը)ն Ե2 չիք Վրաց աշխարհին 2
- 105 Ամխէ Գ Ախըլճխա 2 երկրին Գ
- 106 զաւառն է Ե2 վերս 2 չիք զաւառն... Թէոդուզուիս (կտրուած)
տ. 106—111 Ե
- 107 յանի ԱԲ յայնի ԳԴ
- 108 Վարդանայ 2 Ղեւոնդիիայ պատրիարդն Գ
- 109 Գողդան 2 ուրիշ Բ2 գույիշ փխ. Վանանդն սերիշ Գ անդուիշ
է Գ

110 Իսպեր դաւառն սահմանակից է Տայոց: Եւ այլ բազում:
 111 Կարնոյ քաղաքն Արզրումն է, որ կոչի Թէոդուպոլիս, զոր
 112 պարսպել ետ թաղաւորն փոքր Թէոդոս. եւ էին վերակացուք
 113 դործոյն Մովսէս Քերթոզն եւ Դաւիթ Անյաղթն:
 114 Աղիովիտ եւ Քաջբերունի Արճէշ է, ուր կան սուրբ ուխտքն
 115 Արծուաբեր եւ Մեծոփ. եւ անդ է գերեզման Աղբերկան որդոյն
 116 Աստուածատուր վարդապետին (ԱՅԴ) եւ Միսիքար վարդապետին
 117 (Ա) եւ Ոսպնակեր վարդապետին (ԱՅԴ) տապանն (Դ) ի
 118 ներքին վանքն է (ԱՅԴ) եւ Ուսերնկայրն, ուր կայ սուրբ նշանն ամենազօր:
 119 Բագրեւանդ, դաւառն Մանձկերտով Վաղարշապէսու կոչի: Եւ
 120 անդ դնաց ընդ առաջ Լուսաւորչին թագաւորն Տրդատ մինչ ի գեղա-
 121 քաղաքն Բազուման առ արն Եփրատ գետոյն ի ստորոտն Նպատ լերինն
 122 եւ մկրտեցաւ Գօրծն իւրովք:
 123 Առբերան եւ Տարբերունի Բերկրի է ուր կայ սուրբ
 124 ուխտն Տէր Յուսկայ որդ(ւ)ոյն:
 125 Վասպուրական Վան է, ուր կայ սուրբ ուխտն Վարդ եւ անդ է
 126 սուրբ Նշանն, զոր երբ սուրբ կոյսն Հռիփսիմէ, եւ Զորավանք,
 127 որ է Սալնապատ:
 128 Գաւառք են Վասպուրականի ԼՁ (36):
 129 Ըռուշտունիք Ոստան է:
 130 Տոսպ Անձեւացիքն է, ուր կայ սուրբ ուխտն Հոգոյ վանքն,
 131 ուր կենդանադիր պատկերն է սուրբ Աստուածածնին, զոր երբ
 132 Բարդուղիմէոս առաքեալն, եւ անդ է Տրդատ թագաւոր եւ կոչի
 133 սա Հաշտէն դաւառ եւ Զորրորդ Հայք, ուստի ելանէ դետն Տիգ-

110 Յըսպեր Գ Հայոց ԳԴ
 111 Կարնոն Դ Կայնոյ 2 Արզում Բ Յարզրում Գ Արզրաւ Դ
 112 Երզնում 2
 112 պարսպեալ Գ պարեալ Դ պարիսպել Ե չիք թագաւորն 2 չիք
 112 թագաւորն... Հանդէպ սեղանոյն (տող 111—149) Գ
 114 Աղուովիտ ԲԴԵՁ Արտէթ Ե
 115 Արծրաբեր Ե Արծաբեր 2 Մեծոք ԴՁ չիք գերեզման Ա
 115 Աղբերկան Բ
 116 Ուսերնալ Ե Ուսերնկայ սուրբ նշանն ամենազօր 2
 119 Մանձկերտ Վաղարշապետի Բ Վաղարշապետ Դ
 120 Տրտատ Ե գիւղաքաղաքն Ա
 121 Բագւան Բ Պատ փխ. Նպատ 2

134 *բիս, որ Դիլաթ կոչի : Եւ Անձեւաց եպիսկոպոս էր Մեծն Խոսրով՝*
 135 *Հայրն սրբոյն Գրիգորի Նարեկացւոյն :*
 136 *Գնունիք Ամուկ է (ԱՅԴ) :*
 137 *Ձգմաք Ջուլամբերկ է (ԱՅԳ) :*
 138 *Տմօրիս եւ Ալկէ քար Բոհտան է (ԱՅԴ) :*
 139 *Ջերմաճոր Շատահ է (ԱՅԴ) :*
 140 *Տրպատունիք, Երուանթունիք, Մարդաստան, Արտազ, Աղբակ*
 141 *Մեծ եւ այլ բազում դաւառք, այսոքիկ ամենայն Վասպուրական*
 142 *կոչին :*
 143 *Եւ յԸնտունեաց դաւառին կան սուրբ ուխտքն Ալթամա-*
 144 *րայ Սուրբ Խաչն, զոր շինեաց Գաղիկ Թազաւորն Արծրունի, եւ*
 145 *Նարեկայ վանս սուրբ վարդապետին, եւ Աքանագինայ նշխարքն (Դ) :*
 146 *Եւ անդ է Նշխարքն Թումայի սուրբ առաքելոյն եւ նկոյթն*
 147 *սուրբ հայրապետին Յակոբայ. եւ վանք մի կայ Նկարէն անուն,*
 148 *որ ունի շող ի յԱստուծոյ ի Հափ (ԱՅԴ) աւետարանի մի ի գոյն*
 149 *աղեղնակի հանդէպ սեղանոյն (ԱՅԳԴ) :*
 150 *Աղնձիս Հիգան եւ Շատահ է (Ա) առ Տիգրիս դետովն կայ :*
 151 *Կորդուաց լեառն Կորճէից լեառն է, որ այժմ Կորճէք*
 152 *ասի անուն (ԱԳԴ) աշխարհին այնմիկ :*
 153 *Մոկաց դաւառն է ի Ղաւանդիստ, ուր կան բազում վանո-*

134 *Դիլատ ԱԴ Անձանց 2 եպիսկոպոս Ե*
 137 *Ջրմաս Ա*
 138 *Տըմաւրէիս Դ Յւեքար Բ Այլկէքար Դ*
 140 *Տէրպատունիք Ե2 Երեւանթունիք Բ*
 141 *Էրուանթունիկ 2 Մարդաստան է 2*
 143 *Ախթամարայ ԱԴ*
 144 *Գոգեք Դ Արծրունիկ Ե2*
 145 *Նարեկ 2*
 146 *Թովմայի Ա չիք եւ անդ է Նշխարքն Դ*
 147 *ասեն փխ. անուն ԱԲ*
 148 *զոր փխ. որ ԱՅԴ*
 149 *սեղանին Բ*
 150 *Ատգերս փխ. Տիգրիս յորժամ փխ. որ այժմ Դ*
 151 *Կորդացոց ԳԴ Կորճէաց Ա Կորճեաց ԲԳԴ Կորճիք*
 152 *ասին Բ ասեն 2 անուն նորա Դ այնորիկ Ա*
 153 *Իշխանաց Նիստ 2 չիք կան ԲԵ*

154 րայք, եւ մեծ ուխտն Ծպատ (ԱՅԳԴ), ուստի էր Անանիա կաթո(ւ)–
155 զիկոսն:

156 Բզնուներք Արծկէ է, եւ Խլաթ եւ Բաղէշ մինչ ի Խիզան, ուստի
157 է սուրբ խաչն (ԲԳԴ) եւ Գամաղիէլ (Բ): Այս միջոցս ամենայն
158 Բզնուներք ասի:

159 Տարօն Մուշ է, ուր կայ սուրբ ուխտն Մշու սուրբ Կարապետն:
160 Եւ կայ անդ նշխարն սուրբ Կարապետին եւ Աթանազինէ եպիսկոպոս-
161 սին եւ է(7) խոտաճարակացն եւ Բ (2) ճգնաւորացն Անտոնի եւ
162 Կրօնիդեայ, եւ կոչի Իննակնեայ վանս վասն Թ (9) ականցն քաղցրա-
163 չամ աղբերացն, եւ կոչի Գլակայ վանս վասն առաջնորդի վանաց
164 չօրն. եւ զառաջին պատարագն անդ արար սուրբն Գրիգոր
165 Լուսաւորիչն, եւ Ղազարու վանքն սուրբ Առաքեալքն է.
166 Մուշ ուր կայ ձախ աջն Պետրոսի եւ Պօղոսի (2), ահեակ աջն Ամդրէի
167 առաքելոյն (ԱՅԳԴ), եւ այլ բազում սրբութիւնք:

168 Եզրդոտի վանքն սուրբ Յովհաննէս է, ուր կայ ի նշխարաց
169 սուրբ Յովհաննու, եւ շիշ իւղոյն զոր երեք Թաղէոս առաքեալն:

170 Վանդիրն սուրբ Աղբերիկն է ի տեառնեղբօրէն Յակոբայ ի գաւա-
171 ուին Խութայ:

172 Արծրունիք Սասուն է, զոր շինեաց Սանասար որդին Սենեքաբի-

154 Ծպատ Ա Ածպատ Բ

156 Բզնուներ ԳԴ Բզնուներիկ Եջ չիք է ԲԵ Ղլաթ Ա Իղաթ Ե
Խալաթ Գ Հիզան Ա չիք մինչեւ ի Խիզան Բ

159 Մշոյ 2

160 Աթանազինեայ(յ) ԵԳջ Աթանիքեայ Դ

162 Անդոնի 2 Կրօնիդէս որ (եւ Տ) կոչի ԳԴ Իննակեավանս Բ
յիններիկ վանս քաղցրաչամ աղբերացն Գ զուս փխ. վանս Դ
Իննակնեայ Ե

163 որ փխ. եւ Գ Գլկա Ա չօր վանացն ԳԵջ

164 չիք պատարագն... առաքելոյն (տ. 164—167) (կորուած) Ե

166 առաքեալն ԳԴ

168 Եզրդուտի Ա Եզրուտի Եջ նշխարչն Գ

169 Յովհաննէսին ԳԴ Կարապետին փխ. Յովհաննու Եջ

170 Աղբերիկն Ա

172 Արծրունիքն տնուվան Դ Արծունիք Դ Արծրունիկ 2 Սանսուն Դ
Սանսոն Դ Սարաւոր Եջ յեղբաւրն Գ

- 173 մայ, որ փախուցեալ էին ի Նինուէտու (2) վասն սպանման հօրն:
- 174 Կողովիտ եւ Մանախու ձորն ի (ԱԲԳԴ) Սասուն է. եւ անդ է
- 175 ճկոյթն Պետրոսի առաքելոյն, զոր երբեք տանուտէրն այն որ բնդ բանիւ
- 176 էր եղեալ քահանայի միոջ աղքատի (Ա):
- 177 Ծոփաց դաւառն Մեծկերտ եւ Զմշկածակ է:
- 178 Տիգրանակերտ Յամիթ է, որ ասի Տիարպափի (Ա), զոր պա-
- 178 բըսպեաց Տիգրան թաղաւորն եւ յետոյ նորոգեցաւ ի մեծէն (եջ)
- 179 Թէոդոսէ՝ Յովհաննու Ոսկիբերանին սանէն (ԱԲԳԴ):
- 180 Ի լերանց Սասնու մինչեւ ի Մելտեմին Հայոց (ԱԲԳԴ), որ է
- 181 Մալաթիա (ԱԲԳԴ), այս ամենայն միջոցս Միջագետս ասի, զի ի մէջ
- 182 եփրատայ է եւ Տիգրիս գետոյն (ԱԲԳԴ):
- 183 Եղեսիա Ուռհա է, ուր բերաւ անձեռադործ պատկերն որ
- 184 ի սուրբ դաստառակին: Անդ են եւ սուրբ Գուրիասանին (Ա):
- 185 Աւսիդ Թլկուրան է, ուր կայ մարմինն Յորայ (Ա):
- 186 Բերիա Հալապ է, իսկ միւս (եջ) Կողմանէն Մանդակունի է (Բ)
- 187 յերի կալով Տաքոնայ (եջ):
- 188 Խորձունք Կեղի է:

-
- 173 Սենէքերիմայ Ա Սենեմայքարիմայ Գ Սենաքարիմայ Դ
Սինէքարեմայ 2 չիք էին 2
- 174 Կողովիդ Ան Մանախոյ Եջ Սասուն Գ
- 175 ճկութն Ե ճղութըն 2
- 177 Մընծկերտ Բ Զմշանկածակ ԱԴ Զմըսկածակ Գ
- 178 յամի փիւ, Յամիթ Գ. Համիթ 2 պարիսպեաց Ե պարըստեաց 2
նորոգեաց Թէոդոս Յովհաննու Ոսկեբերանու սանն Բ
- 179 ոսկեբերանու Դ ուսանէ փիւ. սանէն Գ
- 180 յորմէ լաթին փիւ՝ որ է Մալաթիա Գ Մելտինի Ա
- 181 միջոցս Բ ի միջոյ գետս ասիայ փիւ. Միջագետս ասի Գ
- 182 Եբրատայ Ա
- 183 Ուրհա ԱԲ որ փիւ. ուր Ա որ է Ուռհայ Գ Ուրուհայ Դ
Յուռհ... Ե
- 185 Աւի... Ե Աւիստ 2 Թուլկուրան Դ2 Թլգուրան Դ Թուլգուր-
ան Ե
- 186 միւս Ե Մդունի (?) Գ Մարդակունի (?) Դ Մանդայ... Ե
- 188 Որձունք ԱԵ2 Ուրձունք Բ Որձորունք ԳԴ կզգի Գ

189 Եկեղեցաց դաւառն Երզրնկայն է եւ Դարանաղեաց երկիրն
 190 Կամախ է, ուր կայ գերեզմանն սուրբ Լուսաւորչին, եւ որդւոց
 191 եւ Թոռանց նորին՝ ի Թորդան, եւ աստուածաբնակ լեռն Սեպուհ,
 192 ուր հանգեաւ սուրբ Լուսաւորչին: Եւ անդ կայ Հաւհալանի
 193 Թուրն Տրդատայ, զոր ետ նմա Կոստանդիանոս Թագաւորն, եւ յոր-
 194 ժամ խնդիր արար Տրդատ Թագաւորն սուրբ Լուսաւորչին եւ զը-
 195 նացեալ եգիտ զնա ի Սեպուհ եւ նա ասաց նմա զՆշումն ազգին
 196 Արշակունեաց, եւ առեալ զԹուրն օծեաց որպէս զխաչ, եդ ի յօդն
 197 բանիւն Աստուծոյ, եւ ասաց թէ յելանել արեական ազգին, երեւի
 198 նշանս այս, զոր առեալ շրջեցուցանեն ընդ ինքեանս, եւ անդ կայ
 199 վանք Սերոյբէից. զոր յետոյ Պլուզ վարդապետն Յոհաննէս
 200 (Ա) ետես զնշանն զայն եւ ասաց զԼուսաւորչին «Անձինք»ն եւ
 201 զ«Լերինք»ն:
 202 Աթախ եւ Հենի, Դերջան եւ Բալու, ուր զգիրն եգիտ Մե-
 203 րոպ վարդապետն, այսոքիկ Արշամունիք կոչին: Ի Կամախ է անա-
 204 ռիկ բերդն, ուր պահեաց Օտայ՝ դաստիարակն Տրդատայ եւ Խոսրո-
 205 վիդխտոյ՝ զՏրդատ եւ զԲոյրն իւր եւ (ԱԲԳԴ) զգանձս եւ զկուսաշս

189 Եկեղեցաց Դ Եկեղեցաց դաւառն եւ Դարանաղեաց Երզ(ը)նկայն
 է Ե2
 190 չիք եւ որդւոց եւ Թոռանց նորին Գ
 191 Թորթան Բ եւ Թորթան Ե2 ի փխ. երկրորդ եւ 2 Սեպուհ
 Դ Սեպուհոյ 2
 192 չիք ուր Գ հանկեալ Գ հանգաւ 2
 194 խնդի Գ խնդիար Դ
 195 էգիտ Ե չիք զնա Ե2
 196 եդեալ Գ ետ Ե2
 197 արական ԳԴ երեւեսցի Գ երեւել Ե2
 198 զի փխ. զոր Ե2 զյետոյ փխ. զոր յետոյ Ե
 199 պահեստ ի փխ. վանք 2 զի փխ. զոր 2
 200 Անձինք շարական զէն արքայական սպանման դործին կենաց Ե2
 201 զԼեքինք ամենայն Ա չիք Լերինք Ե2
 202 Հենի 2 ի Դերջան Ե զգետն Գ Մերոպայ Գ
 Մերոպայ 2 ալմիքիկ Ե այսինքն փխ. այսոքիկ 2
 203 Արշակունիք ԱԳ2 Արշակունք ԲԴ Արշարունին Ե առանի փխ
 անառիկ 2
 204 ուր պատահեցաւ դայեակն փխ. պահեաց Օտայ դաստիարակն Գ
 պահեցաւ զդաստիարակն 2 չիք եւ Խոսրովիդխտոյ Բ
 205 զկուսաշս Գ զկուս փխ. զկուսաշս Ե2

206 թագաւորացն Արշակունեաց զահէ Արտաշէրի՝ որդոյն Սասանայ.
 207 եւ ի զալն Տրդատայ թագաւորին փառօք ելանէր ընդ առաջ նորա :
 208 եւ գետն Եփրատ յեկեղեաց դաւառին է, այլ այս՝ ճշմարիտ
 209 եփրատ (ԵԶ), եւ մի ալն յԱրգրում է եւ Բ. (2) ալն ի յԱրմէշ է
 210 (ԱՅԳԴ), որ ի սուրբ Ոսկենիցն ելանէ եւ անցանէ ընդ Տարօն եւ
 211 զնայ ընդ Ասորեստան :
 212 Արածանի գետն Եփրատ է :
 213 Սեւաստ Սեբաստիա է, ուր կան սուրբ Քառասունքն եւ գե-
 214 տըն Ալիս : Անդ է մարմին Պետրոս Գետադարձին (Ա) :
 215 Մաթակ քաղաքն եւ Կապադովկիա եւ Գամրաց տունն Բարսեղ
 216 Կեսարացուն քաղաքն է, որ ասի կեսարիա (ԲԳԴԵԶ), որ այժմ ասի
 217 Ղայիսարի (Ա), ուստի էին սուրբն Գէորգ եւ սուրբն Սարգիս՝
 218 նահատակքն Քրիստոսի. եւ սա կոչի Առաջին Հայք, զի ի զալն
 219 Թադէոսի առաքելոյն զԹէոփիլոս աշակերտն իւր եպիսկոպոս
 220 ձեռնադրեաց Առաջին Հայոց, եւ վասն այն պատճառին անդ զնաց
 221 Լուսաւորիչն Հայոց (ԳԴ) եւ էառ զձեռնադրութիւն իբր յիւր-
 222 մէ առաքելոյ(ն) : Եւ այնպէս առնէին Հայք մինչ ի ժողովն Քաղկե-
 223 գոնի : Այս այն Թէոփիլոսն է որ ի Ղուկաս աւետարանչէն խըն-
 224 դրեաց զԱւետարանն եւ գԴործս Առաքելոցն, եւ նա ելից զՀայ-

-
- 206 ահի Զ Արտաշէրի ԲԵԶ Աշտարակի ԳԴ
 207 ելանեւ Զ
 209 Արդուս Բ յԱրդղուս Դ միջակն փիւ մի ալն Գ
 210 Ոսկեանց Գ
 212 Եփրատէս Ա տարածանի գետն Եփրատ Բ
 213 Եւաստ Ա Սեփաստիա Բ չիք Սեւաստ... է ԳԴ Խքն Բ սուրբ
 յառաքեալն եւ քառասունքն եւ գետն Ալասի փիւ սուրբ Քա-
 ռասունքն ... Ալիս Գ
 215 Բաթակ ԳԴ Մաթակ ԵԶ Կապեդոնիայ Գ Գոմրաց Գ Գամ-
 րացուն Ե Կապադովկիա եւ Թաւիաթ իւր գաւառօնն եւ Գամ-
 րացուն Զ
 216 Հայրապետին փիւ Կեսարասուն Բ
 217 չիք ուստի էին Գ Գրեգոր փիւ Գէորգ ԳԴԵ
 218 չիք նահատակին ... Առաջին (տ. 218—220) (կտրուած) Ե Հայք Գ
 Հայք Դ
 219 Թոպիլոս Դ չիք իւր ԵԶ
 220 այդ պատճառի ԱԴ այս պատճառի Բ այդպէս պատճառի Դ
 221 չիք իբր Ե
 222 Հարք(ն) ԳԴ ժողովուրդն փիւ ժողովն ԳԴ
 223 Թէոփիլոս Ե Ղուկաս Դ
 224 նոցա Զ

225 ցուածս նորա եւ գրեաց զԱւետարանն եւ զԳործս Առաքելոցն
 226 (ԱԳ), որպէս ասէ. Կարգաւ գրել քեզ, քաջդ Թէոփիլէ. եւ
 227 անդէն երբեր Լուսաւորէին զնշխարսն սուրբ Կարապետին եւ
 228 զԱթանազիսեայ Հայրապետին, եւ Հանգոյց ի Տարօն. եւ պարգեւ-
 229 եալ նմա ի Ղեւոնդիէ պատրիարդէն եւ Բ (2) ճգնաւորն Անտոն եւ
 230 Կրօնիդէս Ընդ Լուսաւորէին՝ ուսուցիչ ճիւղաբարոյ ազգին
 231 Հայոց:

232 Կիւիկէ, որ է Սիւ, ի մէջ կայ Ասորոց եւ Գամրաց:
 233 Ունի գաւառս, քաղաքս եւ աւանս եւ բերդս բազումս, զբերդ Կո-
 234 պիտառոյ եւ զԲարձրաբերդն մօտ ի Մովսեմն (ԳԴԵՁ) եւ զԼեւոն
 235 բերդ եւ զՎահկայ (Բ) եւ զՄովք բերդ (ԱԲԳԴ) եւ զվանորայս
 236 գիրազարկ, զԱրքակաղնին, զՍկեւռի (ԱԲԳԴ) եւ զԳոնեբուս սուրբ
 237 ուխտն եւ այլ բազում վանորայս: Եւ զմայրաքաղաքս ունի զՏարսուս որ
 237 է Սիւ (ԳԴԵՁ) եւ բերդս Լամբրոն եւ սուրբ ուխտս Կայծախօսն (Բ) եւ
 239 զՄարաշ, եւ այլ բազումք:

240 Այս են աշխարհն եւ գաւառքն Հայոց, զոր փոքր ի շատէ
 241 գրեցաք (ԱԲԳԴ):

226 որ փխ. որպէս Ե գրեալ է Գ չիք քեզ Դ
 227 անդի ԱԲ անտի ԳԴ Լուսաւորէին Բ զաշխարհն փխ. զնշխարսն Գ
 228 զԱթանազիսէ ԲԵ անդ. անդ. փխ. առաջին եւ Գ
 229 Ղեւոնդէ Ե Անուոնի 2 չիք եւ Բ ճգնաւորն Անտոն Գ Ղեւոնդէ Ե
 230 Կրօնիդէսի 2 չիք ուսուցիչ Գ փիւղաբարոյ ԲԴ ճիւղաբար Գ
 232 Կիւլիկէ Բ Կիւիկիէ Գ չիք որ ԱԲԳԴ Սիւ է ԱԲԴԴ չիք
 կայ Գ Գամրաց ԵՁ
 233 նաւս փխ. աւանս Գ Կոպիտաթոռոյ Ա Կոպիտաթոյ ԲԳԴ Կո-
 պիտառոյ Ե
 234 Յօւեւոն Ե Մովսէմն 2
 235 Մով Գ
 236 Դիւզարկ ԵՁ զԿեւռի անապատն Բ Դոնեբուս 2
 237 չիք վանորայս Բ զմայրաքաղաք(ն) ԲԳ չիք ունի Գ
 238 զԲարսուս Բ զՏարսուս Դ Տարսիս ԵՁ Լամոն Բ եւս փխ. եւ
 այլ 2
 239 — 240 եւ այլ բազում աշխարհք եւ գաւառք Հայոց ԱԲ
 240 փոքր յիշատակէ փխ. փոքր ի շատէ Գ
 241 ասացաք ԱԳԴ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ (Շարունակութիւն)

Ընդարձակուած խմբագրութիւն

(Ձ, է, Ը, Թ, Ժ, Ի, Լ, Խ, Ծ. Կ, Հ, Ղ, Ճ, Մ, Փ, Պ, Ս, Ն)

1 Եւ բերդն Կապուտ, որ կոչի Արտագերեից (ԲԶԷԼԿԿՀՂՄՊՓՄՆ).
 2 անդ է եւ Կեչորո քաղաքն եւ Ծառաքարի վիմափոր վանքն, ուր կայ դե-
 3 րեզման Կեչառացի Խաչատուր վարդապետին, եւ Բասէն գաւառն սահ-
 4 մանակից է նմին:

5 Բագուան աւանն Բաղրանայ բերդն է ի վերայ Ախուրան գետոյն,
 6 զոր Երուանդ շինեաց եւ անդ փոխեաց զաթոռ Հայոց Թագաւորացն, եւ
 7 գեղքայրն իւր գերուազ քուրմ կացոյց կոռցն: (ԲԹԺԻԾՂՃ):

8 Աւանն գիւղաքաղաք ասի:

9 Արագածոտն Նգատունն է, ուր կան սուրբ ուխտքն Թեղենիս եւ

1 Կարճ խմբագրութեան Հայաստան գլուխին (Գ) 45րդ տողէն ետք Բ ունի
 հետեւեալ տողերը, որոնք կրկնուած են քանի մը տող վարն ալ. Բագրան
 աւանն Բագրաւանայ բերդն է ի վերայ Ախուրան գետոյ: Աւանն
 գեղաքաղաք ասի: Այս տողերուն շարունակութիւնը համընթաց է ներկայ
 գլուխին 1—8 տողերուն հետ: Յետոյ Բ համընթաց է կարճ խմբագրու-
 թեան հետ: Կասրոտ Մ Կապոյտ ՓՊՄՆ Արճատ երէց Ը Արտա-
 գերեց Լ

2 Գեչորո Բ Քէչորո ԶԷ Կեչրաւք Կ Կեչոր Ժ Կեչառ Ի Կեչաւ-
 րար Ծ Կեչաւրայի Ղ Կեչ Պ Ծ քարի Բ Վիմաար Կ քաղաք
 փխ վանքն Ղ չիք գերեզման Ծ

3 Կեչրաւց Կ Բասէն ԶԷԺԿՃՄՆ

4 Նմա ԸՃ

5 Բագւան ԲԹ Բագրուանն ԶԷ Բագրուանաւանն Ը Բագրուանդ գա-
 ւառն Ղ Խուրան ԹԾ Ախուրեան ԻՂՄՆ գետոցն Մ

6 Երեւանդ ԶԷՊՄ Երւանդ Թ

7 ՂԱրուաղ Ծ կացոյց կռոց քուրմն ԹԾ

8 գեղաքաղաք ԷՄ գեղաքաղաք ԹԺՃ գեղայ քաղաք Ծ Գեղայ
 քաղաք Ղ գիւղաքաղաք Փ այս է փխ ասի Ծ

9 Արագածայ ոտն ԶԷ Նկատուն Թ Եկատուն Ծ Նիգաստունն Մ
 Նգայ տունն Ն Արագածոտն, Մասցոտն, Նկատուն Ճ Արագածո-
 տնն Մ Թեղենիս Ծ

10 *Եղիպատրուշ, եւ մեծասմանչ լեառն Արագած, որ ի ստորոտէն մինչեւ ի*
 11 *կատար լերինն աւար ու կէս քանապարհ է (ԶԷԸԼՄՓՊՄՆ) եւ գլուխ նո-*
 12 *րա ի Դ (4) բաժանի (ԸԼՓՊՄՆ) . լերինք մեծամեծք եւ ի մէջ նոցա գոգ*
 13 *հովտաձեւ հարքայատակ . եւ չորեսին ծայրք լեռանցն հանդէպ միմ-*
 14 *եանց խաչանման: Ասեմ քէ օրհնեալ եւ օծեալ է նշանն տէրումնական*
 15 *շնորհաբաշխ աջովն սուրբ Լուսաւորչին լերինքն այն ի փառս խաչելոյն*
 16 *Քրիստոսի: Եւ է ի մէջ հովտին քարածերայ այր մեծ . ի նմին այրի շին-*
 17 *եալ տաճար փոքրիկ խորան եւ կախեալ կանթեղս առանց չուանի եւ*
 18 *փոխանակ ջրոյ արուստոք լցեալ եւ հրով երկնային վառեալ եւ է (ԶԷԸԼ*
 19 *ՄՓՊՄՆ) մինչեւ ցայսօր անշիջանելի (ԸԼՓՊՄՆ) եւ մնայ (ԶԷՄ) մինչեւ*
 20 *ի գալուստն Քրիստոսի (ԶԷԸԼՄՓՊՄՆ) ի դատաստան (ԸԼՓՊՄՆ) . որ եւ*
 21 *բազմաց արժանաւորացն տեսեալք են եւ տեսանեն գերաշէն զայն ի*
 22 *փառս Քրիստոսի: Եւ յանդիման յարեւելս կոյս է լեառն Արայի, ուր*
 23 *սպան շռայլն Շամիրամ զԱրայն գեղեցիկ (ԶԷԸԼՄՓՊՄՆ):*

24 *Եւ ի միւս կողմանէ երկիրն Կարբոյ, ուր կան սուրբ ուխտքն Սաղ-*
 25 *մոսավանք, եւ սուրբ անապատն Հրեշտակաբնակ (ԶԷԸԼՄՓՊՄՆ), ուր*

10 *Եղիպատրոշ ԶԷՄՓՄ Աղիպատրոտուշ ԹՄ Արագածոյ ԶԷ Արա-*
գածոս Մ Ը Եղիպատրուշէն ետք լուսանցքին մէջ աւելցուցած է հե-
տեւեալ հատուածը, զոր աւելի ընդարձակուած ձեւով ունի քիչ մը վարք.
Եւ միւս կողմէ երկիրն Կարբոյ, որ կան սուրբ ուխտքն Սաղմոսա
վանքն, որ կայ Արագածո սուրբ Նշանն եւ Օձահալած սուրբ Նշանն
եւ Յոհաննա վանքն որ կա վարշամակն Քրիստոսի, եւ Տեղեր եւ
Կօշավանք եւ այլ բազումք:

11 *Աւառն Մ չիք ու Մ եւ փխ. ու ՊՄՆ չիք եւ գլուխն Կորա*
ԶԷՄ

12 *Ի քսան եւ չորք Ս ի չորք Ն Լերուանք ԸԼՓՊՄՆ Նորա Մ*
Գոգ Ս

13 *Հովաճեւ Պ*

15 *Լերուանքն ԸԼՓՊՄՆ չիք Լերինքն Մ այնք ԷՄ Հովտից Պ*

16 *Չիք մեծ ԶԷՄ յայրի Մ*

17 *Նուան ԸԼ չըւանի Պ պարնի Մ*

18 *արտասուք ԷՊՄՆ Հուր Մ*

20 *Ատուծոյ փխ. Քրիստոսի ԸԼՊՄՆ այս փխ. Քրիստոսի Փ*

21 *տեսողք ԸԼՄՆ տեսեալ Մ չիք եւ տեսանեն Մ չիք զայն Մ*

22 *յարեւելից ԶԷՄ կուքի ՊՄՆ*

23 *սպանին ԶԷՄ շռայլքն ԶԷՄ Շամիրամայ Զ գլխամերամ ԷԸԼՄ*
զայրն փխ. զԱրայն ԷՄ

24 *Ի միակողմանէ Մ Քարբոյ ԶԷԸԼԿՅՊՓՄ Կարբու Մ ուխտն Մ*

26 կայ սուրբ նշանն Արադածոյ, եւ Օձահալած սուրբ Նշանն (**ՁԷԼԺԻԼԿՀՂ**
 27 **ՃՄՊՓՄՆ**), որ ունի մասն ի կենաց փայտէն արիւնեաներկ, եւ առնէ նշանս
 28 մեծամեծս ի յօձահարս եւ յամենայն պատահարս, եւ աստուածընկալ
 29 սուրբ Նշանն (**ՁԷԼԼՊՓՄՆ**), Գոռուգ սուրբ Նշանն (**ԸԼԿՀՂ**), Տէրունական
 30 սուրբ Նշանն (**ԸԼԿՀՓՄՆ**), եւ սուրբ Յակոբայ Մծբնայ հայրապետի
 31 աջն (**ՁԷԼԼԿՀՂՄՓՄՆ**), եւ սուրբ Յակոբայ Տեառնեղբօր մատն, եւ գե-
 32 ղեզմանն Ականատես սուրբ վարդապետին (**ՁԷԼԼԿՀՂՊՄՓՄՆ**)
 33 Գրիգորի (*) (**ՁԷԼԼՊՄՓՄՆ**), որ ձեռակերտ է մեծ կաթուղիկէն եւ բոլոր
 34 շինուածքն ամենայն, բաց յամապատէն. որ աղօթիւք եւ հայցմամբ
 35 նորին ակներեւ ամենեցուն իջանէ լոյսն զգալի ի վերայ կաթուղիկէին
 36 (**ՁԷԼԼԿՀՄՊՓՄՆ**) ի փառս եւ (**ՁԷ**) ի պարծանս խաչին (**ՁԷԼԼԿՀՄՊՓՄՆ**):
 37 Այլ եւ սուրբ ուխտն (**Ժ**) Յոհանավանք, ուր կայ նշխարք սուրբ
 38 Կարապետին եւ (**Ժ**) վարչամակն Քրիստոսի, եւ սուրբ բեւեռն աջոյ ձե-
 39 ռին, եւ սուրբ աջն նախավկային (**ՁԷԼԿՀՂՄՊՓՄՆ**), եւ Բ (2) կողմն
 40 սուրբ Կարապետին (**ՁԷԼԼԿՀՂՄՊՓՄՆ**), եւ Տեղերու վանքն ուր կայ

- 26 Արադածոս թՄՍ օծահալած 2
 27 զը մասն (տողադարձ) է զմասն Մ փայտն Մ յօյահարան Ը սր
 ի վերայ սրտին է Կենաց փայտէն ուր արիւնն քրիստոսաներկ աստուա-
 ծընկալ սուրբ նշանն փխ. որ ունի... աստուածընկալ սուրբ նշան
 ԿՀ (տող 27-29) եւ սուրբ բեւեռն աջոյ ձեռին եւ սուրբ աջն
 նախավկային եւ սուրբ կողքն սուրբ Կարապետին որ ի վերայ սրտին
 է ի Կենաց փայտէն ուր արիւնն Քրիստոսի ներկեալ է, աստուածընկալ
 սուրբ. նշանն, Դռուղ սուրբ. նշանն, տէրունական սուրբ նշանն փխ. որ
 ունի... տէրունական սուրբ նշանն Դ (տող 27-29)
 29 չիք երկրորդ սուրբ նշանն ՁԷ, որոնք, հետեւաբար, ունին աստուա-
 ծընկալ սուրբ նշանն տէրունական
 33 կաթուղիկոսէն Փ կաթուղիկոսին ՊՆ որ ի հայցմանէ եւ ի խնդրուա-
 ծոյ նորա ամարային (ամառնային Դ) եղանակի լոյսն վառի ի վերայ
 խաչի (սուրբ խաչի Դ), որ սգալի (զգալի ՀԴ) աջօք տեսանի ի
 պարծանս հայկազնի փխ. Գրիգորի... ի պարծանս խաչին ԿՀԴ (տող
 33—36);
 34 Հաւանականաբար որոյ:
 35 Իզգալի Ը
 37 չիք ուր կայ նշխարք սուրբ Կարապետին Փ, որ փոխադրած է վերը
 տող 27 չիք եւ սուրբ բեւեռն... Բ կողքն սուրբ Կարապետին Դ
 որ փոխադրած է վերը տող 27, որ ունէիէն առաջ:
 40 Տեղերավանքն ՁԷՄ Տեղերավանքն ԸՀՂ Տեղերավանքն ԼԿՓՄ
 Տեղերայ վանքն Ն Գեղեր թԺ Գեղեր Ծ

(*) Ծան. Ն—Ի. «Տես Գրիգոր վարդապետ ականատես յԱլիշան, Այրարատ
 130, Ժան. 3 եւ 163 բ.:

41 լրջակապուտակ սուրբ Նշանն (ՁԵԼԼԿՀՀՄՊՓՄՆ), եւ Կոշայ վանքն՝ ուր
 42 գերեզմանն է Պետրոս Ականատոսն (*) սուրբ վարդապետին, եւ ի Կոշ
 43 կայ սուրբ գերեզմանին Յուսկան եւ Դանիէլի՝ քոռանցն սուրբ Լուկ
 44 առաքիին: Այլ եւ Խաչի վանքն: Այլ եւ ի գիւղն Մուղին սուրբն Գէորգ,
 45 ուր կայ ծնօտն (ՁԵԼԼԿՀՀՄՊՓՄՆ) եւ գաղտն (ԸԼԿՀՀՄՊՓՄՆ) եւ ականջն
 46 եւ արիւնն սրբոյն Գէորգայ զօրավարին, եւ այլ բազում վանորայք (ՁԵԼ
 47 ԼԿՀՀՄՊՓՄՆ):

48 Իսկ ի հիւսիսոյ կողմանէ Արադածայ է երկիրն Շիրակայ, յորում
 49 է մայրաքաղաքն Անի՝ աթոռ Բագրատունեաց թաղաւորացն:

50 Ձորոյ գետն (**) Անի է եւ Շիրակ գաւառն, ուր կան սուրբ
 51 ուխտ(ք)ն Հոռոմոսի եւ Մարմարաշէն եւ Դպրավանքն եւ Հառիճայ,
 52 եւ այլ(ք) բազումք:

53 Եւ Կարս քաղաքն Անի է (ՁԵԼԼԿՀՄՓ):

41 Լրջակապուտակն Ղ շրջակապոյտակն Պ շրջակապուտակ Ս Գօշա
 2Է Կոշկա ԺԻՃՊՍ Կաշա Ծ Քաւշայ ԿՀ Դոշկայ Ղ Գօշա-
 վանքն Մ

42 չիք ի Պ Կոշ Ը Դօշ Մ Կօշկավանքն Ս

43 Թռռանցն. Ծան. Ն. ի... «Տես Այրարատ, 145բ եւ Ծան. 2:»

44 ի միայն ԿՀ

45 Ծօտն 2

46 Գէորգեա 2 զօրավար 2 վանքեր ԸԼԿՀՀՊՓ վանք Ղ

48 Արադածի ԸԹԻԼԿՀՀՊՓ

49 Մայրաքաղաքն Թ Յանի Թ Շիշակ Մ

50 Ձորագետն 2ԷՄ Ծորոյգետն Ծ Յանի Ը Հանի Ծ անտի փխ. Անի Ժ

51 Համոսի Ը Հոռոմոս ԹԺՊ Հոռոմոս ԿՀ Հոռոմոսի ԼՄՓՊ
 Մարմարաշէնք 2ԷՄ Մարմաշէն ԺՂն գրվանքն Ը Հառիճ Մ
 չիք Հառիճայ եւ այլ բազումք ի

53 չիք եւ ԹՃ Ղարս ԺՃ Կրիս Ծ Յանոյ երկիր Թ յանւոյ եր-
 կիրն Ծ Անի ուղղուած Անու Ը քաղաքն յԱնու երկիրն է ԺՃ
 Կարսոյ երկիրն եւ քաղաքն յԱնու երկիրն է Ղ եւ այլ բազում
 Կարս եւ քաղաքս անի է Պ (Փ հետեւեալ բառերը ունի լուսանց-
 քին մէջ. Imp. Constantinop. (Պոլսոյ տպագրութեան մէջ տարբեր
 գրչութեամբ) եւ այլ բազում, Կարս եւ քաղաքս Անի Ս (որ այսպէս
 ուղղած է Պոլսոյ տպագրութեան ընթերցումը) եւ այլ բազում Կարս եւ
 քաղաքանի Ն գպրավանք բառէն ետք որ այժմ ասի Կարս: յԱնի է
 երկիրն Վանանդայ ի կարուց էր Ղեւոնդ վարդապետն ի

(*) Ծան. Ն. ի «Տես զՊետրոս վարդապետը յԱԼԷշան Այրարատ, 155 բ.»

(**) Ծան. Ն. ի. «Ձորոյ գետ. տես Իւսէիճ. Ստորագրութիւն, 430—431.»

54 Վանանդայ Կարուց էր Ղեւոնդ վարդապետն :

55 Գողթան Վանանդն որիչ է :

56 Եւ ի դաշտն արարատեան է սուրբ Էջմիածինն , որ է Վաղարշապատ

57 քաղաքն՝ աթոռ թագաւորացն Հայոց Մեծաց : Եւ Դավին քաղաք նման

58 նմին : Եւ Արտաշատ քաղաքն , ուր կայ (ԹԺԻԾՂ) Խորվիրապն , որ է

59 տեղիք չարչարանաց (ն) սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին , որ եկաց (Ժ) ի

60 յէջ օձիցն ԺԳ (13) ամ , եւ յետոյ բերաւ մարմինն բոլոր ձեռամբ Գրի-

61 գորի Մագիստրոսի (*) ի Կոստանդնուպօլսէ եւ եդաւ ի վիրապին (ՁէԼԼ

62 ԽԿՀՄՊՓՄՆ) ի ներքոյ չորից սեանց եկեղեցւոյն (ՁէԼԼՄՊՓՄՆ) , եւ ի

63 բերան վիրապին համգուցեալ (ֆ) կան Բ (2) շիրիմ (ՁէԽԿՀՂՄՊՓՄՆ) մե-

64 ծամեծք եւ (ՁէՄ) մեծառնչակ եւ եռամեծին տիեզերալոյս վարդապետին

65 վարդապայ եւ Ներսէսի Շինօղի (ՁէԽԿՀՂՄՊՓՄՆ) . եւ գլուխն եդաւ ի

54 Վանանդ ՁէԼԼԿՓՊ Կառուց էր ՁէՄ Կառուցեր ՀՄՊՂ Վան-
դանակրուց էր ԼԾ Վանանդ է Կարուց ուստի էր Ս ի Վանան-
դայ Ն Ղեւոնդ է Մ վարէտն փն . վարդապետն Պ Ղեւոն Լ

55 Գողդան ԷԼԹԼԾՄԾՓ Գողթանավանդն Ժ Վանանդան Ծ եւ
վանանդ ուրիշ ԹԻԼԿՀՂԾ

56 այրարատեան ԹՂՊՄՆ արարատան ճ Էջմիածին բառէն ետք անդ
կայ նշխարքն ճանաղէ աղի (?) Առաքել եպիսկոպոսի Լ

57 ի Դահն Լ դ(ը)ւին ԼԽԾ Դիւին Կ ի Դվին Մ Դուին ՍՆ
յիք աթոռ... Դվին քաղաք Հ

58 Խոր վիրապն Ն տարի ԼԻԼԽԿՊՓՄՆ

59 չիք Գրիգորի ԹԾ

60 չիք բոլոր ԽԿՀՂ

61 Մագիստրոսի Ձ Մաքրիստոսի Լ Մաքիստոսի ԼՓ Մագիստոսի
ԿՀ Մաքիստրոսի Պ եդ Լ վիրապն ՁէՄ

63 շերիմք ՂՊՆ

64 վարդապետացն Ղ

62—65 Փ-ի մէջ եւ ի բերան շինողի տարրեր գրչութեամբ աւելցուած է
լուսանցքին մէջ :

(*) Ծան. Ն. Ի. «Մագիստրոսի. նոյն եւ ի վրդ. Պտմ. 67 եւ ի վրդ. Ներք. Գր.
Լուս. Սոփ. Հայկ. Ե. 76:— Գրիգոր Պատրիկ, Սոփ. Հայկ. Ե. 76:— Մամբ
կոնոյ. վրդ. Պտմ, 67:»

66 գգրոցի յատակս վիրապին ի մերբոյ սրբոյ սեղանոյն ի պէտս բժըշ-
 67 կութեան. բայց միայն Ա (1) ծնօտն տարեալ եղեւ ի Գանձասար ի խըմ-
 68 դրոյ Զիհանշիրային (*), որ էր աներ Մագիստրոսին: Դարձեալ կայ այլ
 69 նշխարս պատուական(ս) Դաւթի Դվնեցւոյն (ԶԷԸԼՄՊՓՄՆ) եւ Յիգտի-
 70 բուգտի զինուորացն (ԶԷԸԼԽԿՀՂՊՓՄՆ) նշխարքն այլ անդ կան (ԽԿՀՂ):
 71 Իսկ ի կողմն Գառնոյ Դարունից մեծ (ԶԷԸԼԽԿՀՄՊՓՄՆ) Եկեղեցին
 72 է, որ է Հայոց Թառ (*), ուր կայ կենդանագիր պատկերն (**), փրկչա-
 73 կան, եւ սուրբ աջն Թադէոսի առաքելոյն (ԶԷԸԼԿՀՄՊՓՄՆ), եւ նը-
 74 կոյքն սուրբ Կարապետին (ԶԷԸԼԽԿՀՄՊՓՄՆ), եւ Այրի վանքն, ուր կայ
 75 գեղարդն սուրբ (ԸՄ) աստուածամուխ՝ ներկեալ արեամբ(ն) կենարա-
 76 ւին, եւ տախտակն սուրբ տապանին Նոյայ մահապետին (ԶԷԸԼԽԿՀՂՄՊ
 77 ՓՄՆ), եւ նա է տուն Հաւատոյ Հայաստանեայցս՝ Հաստատեալ ի սուրբ
 78 Լուսաւորչէն: Եւ Աղջոց վանք, ուր կայ սուրբ աջն Ստեփանոս քահանա-

66 գրոցի ԸԼՓ գրոց Մ յատակ Զ Այս տողին դիմացը լուսանցքին մէջ
 է ունի հետեւեալ յաւելումը. եւ կայ ի վերնայն դաջ (Թ)աթէոս
 սբ. առաքելոյն:

67 ի ներքս Պ տացեալ Զ

68 Ճիհանշիրային ԶԷՍ Զուանշիրային Ն

69 Նշխարք պատուականք Ն որ կը ծանօթագրէ. «նոյն եւ ի Վրդ. Պոմ.
 67:» Եղտիբուղտի ԶԷԼՄ Յիղբուղտի ԸՀ Յիղտիբուղտէ Լ Յիղ-
 պուղփ Կ Իղբուղտի Ղ Յիղտիբուղտի Պ

70 զինուորին Լ

71 Դարօնից ԸԼԿ Դարունաց Ծ Դաւանից Խ Դարունէից Ղ

71 Հաւուց Ղ Հոց Փ աթող փխ. Հայոց Թառ Ի աթող փխ. Թառ Ս
 72 փրկչին Մ Ծան. Ն-ի. «Կենդանագիր պատկերն փրկչական. Տես յԱ.
 Լիշան, Այրարատ, 354 բ., 496 բ.»

74 սայրի փխ. այրի ԶԷ գարի փխ. այրի Թ

76 Տախտակին ԸԼՓ տապանակին ԷԿՂՊՓՄՆ Նոյեան ԶԼԽԿՀՓ Նո-
 յեայն Ը Նոյեա Մ չիք նահապետին Մ

77 Հայաստանեաց ԶԷԸԹԺ Հայաստանեայց Ղ Հայաստանաց Ճ Հաս-
 տատեալ է ՓՊՍ

78 Աւջոց Թ Արջոց Ժ Ողջոց Մ եւ ասեն Աղջոց Ի Աղչոց Ճ

(*) Ծան. Ն—ի. «Երեւի Զուանշիրայ, ըստ Վրդ. Վրդ. Պոմ. 67: ի խնդրոյ
 վարագրատայ, ըստ Մ. Կաղ. Հ. Ա. 367, զոր յիշէ եւ Վրդ. Պոմ. 68:—
 Անքն է աստ եղբայր կոչու ուրուք»:

(**) Ծան. Ն. ի. «Տես յինճիճ. Ստորագր. 263, ծան. 2 եւ 450—451: Տես եւ
 «Աջ Թադէոսի առաքելոյն» ի Հայոց Թառ, յԱլիշան, Այրարատ, 357 բ եւ
 ծան. 2:»

79 յին եւ սուրբ աջն Արիստակէսի՝ որդւոյն Գրիգորի սուրբ Լուսաւորչիմ
 80 (ԶԷԸԼԿԶՂՄՊՓՄՆ) : Անդ կայ եւ բագուս վանորայք (ԶԷԸԺԻԼԿԶՄՊՓՄՆ) :
 81 Եւ մայրաքաղաքն Գառնի, ուր կայ գերեզմանն Գէորգայ հայրապետին
 82 (ԶԷԸԼԽԿՂՄՊՓՄՆ) եւ Մաշտոց վարդապետին (ԶԷԸԼԿԶՄՊՓՄՆ), եւ
 83 (Ն) գեղեցկաշէն եւ զարմանալի քախտն Տրդատայ (ԶԷԸԼԽԿԶՂՄՊՓՄՆ) :
 84 Կոտայք Երեւան քաղաքն է իւր վիճակովն, եւ Զաղապանքն անդ
 85 է, ուր կայ Գետարգէլ սուրբ Նշանն, եւ կայ (ԸԼՊՄՆ) Կիրեանց (Դատ-
 86 եան) սուրբ Սարգիսն (ԶԷԸԼԿԶՂՄՊՓՄՆ) եւ սուրբ Կիրակոսի աջն (ԶԷԸ
 87 ԼԿԶՂՊՓՄՆ) :
 88 Եւ ունի Այրարատ դէտս Գ (3) (ԶԷԸԻԼՓՄՆ) : Քասախ գետ (ԺԻ
 89 ԿԶՂԸ) Կարբոյ ջուրն է : Հուրաստան դէտ Բջնոյ ջուրն է : Աղատ դէտ
 90 Գառնոյ ջուրն է : Ախուրան գետ Ամու ջուրն է (Ղ) :
 91 Վայոյ Զոր Եղեգեց ձորն է, ուր կայ Կենսաբեր սուրբ Նշանն եւ
 92 Հերմոնի վանքն, եւ անդ կայ նշխարք Սիւնեաց տէր Ստեփաննոսին ի
 93 Թանահատի վանքն :
 94 Եւ Գալու ձոր, ուր աթոռն է եւ վարժարան սուրբ վարդապետացն

79 Ընդստագէտի ԸԼ Ունտակէսի Խ Արիստակէսի ԿՂՄՆ եւ ստակիսի
 82 Փ չիք Գրիգորի սուրբ ԶԷՄ չիք Արիստակէսի որդւոյն Գրիգորի Հ
 84 Մաշտոց Ղ հայրապետին ԸԼԿԶՄՊՓՄՆ
 84 Կոտայք ԹՃ Կոտայ Ի Կոտակք Ծ Բոտակք (?) Կ Թոտայք Հ Էրե-
 վան ԶԷ Եյեւան Ժ չիք քաղաքն ԶԷ Երեւան է քաղաքն իւր
 85 ԹժԼԾԿԶԵԼ չիք է Փ
 85 Գետարգէլոյ ԶԷԿ կամ փխ. կայ Փ իւրեանց ԼԿԶՓ իւրոց (?) Ը
 86 Սարգսին ՊՄՆ
 88 չիք Գ ԹժՏԿԶԶՂԸ Այրատ ԹՂԸ գետ Ղ Երես Ն Քասաղ Թ
 89 Կարփոյ ԶԷԻ Քարբոյ ԸԼԿԶՄՊՓ Կարբու Ղ Քարբու Ս Կար-
 բու Ն Հուսաստան ԸԼ չիք գետ ԹՂ յետ Ճ գետ Փ Բջնոյ ԸԼ
 Բջնու Ի Բըընոյ Կ Բջնու ԾՂ Բջնու ՍՆ Բջնոյ Պ Աղ
 փխ. Աղատ Պ
 90 Գառնոյ ՍՆ
 91 Վայու Թ Տայոյ Պ Վայոյ ՄՄՆ Եղեգաձորս ԶԹԾԸ Եղե-
 դոց Է Եղեգից ԸՊՄՆ Եղեգի Ի Եղեգաց Մ Եղեգիոց Ղ
 92 Սիւնեաց Թ Ստեփաննոս ԶԷ վարդապետին ԶԼՍ եւ ի ԶԷ
 93 Թանհատի ԹԼԾԿԶՂՊՓՄՆ
 94 Գալուձոր ԹժԾԿԶ Գլաձոր Ի Գալուոյ Մ Գալու ձոր Ղ Գալու
 ձոր ՃՊՓՄՆ վարդապետին Դերոյ (Ն նշանակած է վենետիկի Տաղա-
 րան ժե.ին (Հ ձնազիր) վարդապետաց Դերոց ընթերցուածը, որ
 կայ Նաեւ Ինճիճեանի Ստորագր., 263) Ժ վարդապետացին գ-ին վրայ
 դրած է ժ տառը:

95 մերոց :

96 Գողթան դաւառն Աղուլիսն է Զուղայովն :

97 Ատրպատական եւ Գանձակ չահաստան Թաւրէշ է : Զառաջինն
98 չինեաց զնա (ԶԷԸԺԻԼԿԶՂՃՄՊՓՄՆ) Խոսրով՝ Հայրն Տրդատայ, եւ անդ
99 նստեալ առնոյր զվրէժ արեանն — որդւոյ իւրոյ (ԶԷ) — Արտաւանայ
100 եղբորորդւոյ իւրոյ (ԸԹԺԻԼԿԶՂՃՄ), զոր հսպան Արտաշիր (ԸԹ.
101 ԺԻՄՂՃ) որդին Սասանայ, եւ Ժ. (10) ամ աւերեաց զառնն Պարսից, եւ
102 կոչեաց զանուռ քաղաքին Դա վրէժ : Յետոյ Հուլաւու խանն շինեաց եւ
103 (ԶԷՄ) նորոգեաց, վասն որոյ Հուլաւու Թախտ կոչի այժմ (ԶԷԸԺԻԼ
104 ԿԶՂՃՊՓՄՆ) :

105 Խրամ քաղաք Շամբի ձորն է, ուր կայ նախաձկայ սուրբ
106 Ստեփաննոսն :

107 Հեր եւ Զարեւանդ դաւառն Խոյ է :

108 Արտազ Գաւառն (ԶԷ) Մակու է, ուր կայ սուրբ առաքեալն

109 Թադէոս :

96 Գողթան ԹՄՃ Զախասյով Թ

97 Ատրպատական ԸԼՊՓՄՆ Արտապատական ԿՀ Գանձակ է Ը Շահաս-
տանի Ժ Դաւրէժ ԶԷԸԼԶՃՄՓՄՆ (ն կը յիշէ Հ.ին մէջ Թաւրէժ
ընթերցուածը) զոր առաջն Ծ

98 Դրդատայ Ը

99 Նստաւ Պ Առնուլ ԶԷԻՊՄՓՄՆ առնուլ ԸԼ վրէժ Զ Արտաւանայ
ԷՄ Արտաւանայ ԸԼ Արտաւանայ Մ

100 զեղբորորդոյ ԺՂ որդոց իւրոց Մ չիր որդոյ ՓՆ (ն եղբոր բառին
համար կը յղէ Ա. Մ. Գարագաշեանի Քննական Հայոց Պատմութեան,
էջ 88) սպան ԺԻՂՃՊ Էսպան Ս Արտաշիր (յուսանցքի մէջ) Ը

101 Սասնոյ է Սասանայ ԿՀ զըտունն (տողաղարձ) Է

102 Հաւառու ԸԼՓՄՆ Հողու Թ Հոլաւու Ծ չիր Հոլաւու ... վասն
որոյ Հ Հուլայու Ղ Հոլաւու Պ զանն ԶԷՄ

103 Հոլաւու Զ Խոլաւու Թ Հոլաւու Ծ Հոլայու Ղ կոչեն Ի կո-
չեցաւ ԹՄ

105 Հրամ Ը Խաւամ Ի Շամպի ԷՄՄ Շաքի Պ

107 Գեր Ը Իզանդ փխ. Զարեւանդ ՀԷԸԼՄՓ Իզանդ Պ Իզարեւանդ
ԹԺՄԿՀՃ Գոյ է Խոյ Ժ Իոյ Լ չիք Խոյ է

108 Արտակ ԶԷ Արտայազ Հ Արտաս Պ

110 Հացունեաց դաշտն մօտ է Նախչուան քաղաքին, ուր Սիւնեաց
 111 տիկիրնն չինեաց վանք, եւ անդ եղ զմասն ի Կենաց վայտէն, զոր էառ
 112 ի Հերակլայ յորժամ աղատեաց զխաչն ի զերութենէն Պարսից, եւ
 113 տարաւ ի Թափրիզու յՀստամպօլ: Ի Նախչուան է տապանն մեծ նահա-
 114 պետին Նոյի, եւ Նոյեմզարայ՝ ի Մարանդ:
 115 Աղբակ եւ Սալմաստ յերի կալով զոցա, ուր կայ նշխարքն սուրբ
 116 առաքելոյն Բարդուղիմէոսի:
 117 Եւ ի յՈրմի քաղաք՝ Յուդա Յակոբեան:
 118 Իսկ ի Հիւսիսոյ կողմն Հաշթարխանն Չանկզ դանի աթոռն է
 119 Հիւսիսական ազգին, եւ գայ հասանէ մինչեւ ի Լեառն Կովկաս, ուստի

110 Հացունեաց թ Հացունեաց Մ Նախչեւան ԶԷՄ Նախչուանու Ժ
 Նախջուան ՂՆ Նախչուան Պ զոր փոխ. ուր ԶԷ
 111 անտ է անդէն թԾ ետ Զ առն Ը առ թԺԻԿՀՂՃՊՓՄՆ մասն Մ
 112 աղատեցաւ փխ. աղատեաց զխաչն ԶԷՄ
 113 Դավրիժու ԶԷԼ թարգիզու ԺԾՂՊ թաւրէզու ԸԻ թարէզոյ թ
 թարգիզոյ Ժ թարուիզու ԿՀ Դարիեւու Մ Ստամպօլ ԶԷԸՂՄ
 Ստամբօլ Լ Յըստըմպօլ Կ Յըստըմպալ Հ Հստամբալ Ճ Նախ-
 114 ջեւան Զ Նախջեւան է Նախիջեւան Մ Նախչևան Պ
 Ոյնի փխ. Նոյի Լ եւ կնոջն Նոյեմզարայի ԶԷՂ Նեմզարայի թ
 Նոյեզարի Մ Նէմզարայ Ծ Կնոջն Էւրոյ (Նոյի) Ղ չիւ Ի Մա-
 րանդ ԶԷ Մարանտ Ի Մայրանդ ԼՓՊՄՆ
 115 Աղբատ ԶԷՄ Ախբակ թԾ Հաղբակ Հ (զոր մատնանշած է Ն.)
 Յաղբակ Ղ Աղթակ Պ Սալամաստ Պ յերկրի փխ. յերի Ը երիկ.
 է երի Մ
 116 մեծ փխ. սուրբ ԶԷՄ
 117 Կորմի Պ Յորմի ՄՆ ուր կայ նշխարք Յուդայ Մ Յակովբեան
 ԸԼ Յակոբայն թ
 118 Հիւսիսակողմն թԻ կողմանէ Ծ Հաշտարխան թԺԻՄՃ Հաճի
 թարխան ԿՀ (*) Հաճի-թարխան է Հաշտարխանն Ղ Չանկսղան է որ
 Ը Չանկզգա Ի Չանգզգ Լ Չանկազ Ծ Չանկզգանին որ եկն
 նստաւ ական ազգին Պ
 119 Գահաստան է փխ. գայ հասանէ Մ

(*) Ծան. Ն.Ի. «Սյս քաղաքս Հաճի Դարխան անունով թաթար իշխանին
 շինածն ըլլալով՝ Աժտերխան ըսուեր է (Բաղմապէս, 1843, 61 ր.
 «Եաշխարհին Թաթարաց մերծ ի Հաճի Թէրխան քաղաք» Գէորգ. Բռգ.
 Պրս.—Հայ ի բառն Պիւղարի»։

120 ելին ազգն թաթարաց :

121 Հոգեթաղա խանն որդի է Զանկզ զանին, որ եկն նստաւ ի յԱլանք,
122 եւ զԳ (3) որդիսն առաքեաց ի վերայ Գ (3) բաժին աշխարհիս : ԶՄան-
123 կու զանն առաքելոց (ԹԾՂՃ) ի վերայ խորասանայ, զԱրդուն զանն՝ ի
124 վերայ Հոռոմոց, զՀուլաւու զանն ի վերայ Հայոց եւ Վրաց եւ Բա-
125 բելացոց, եւ առին զբոլոր աշխարհս :

126 Վրկանի աշխարհն Գրիմն է, ձգի մինչեւ ի Կասբից ծովն եւ
127 ապա դաշտն Գաղայ, ուր կայ սուրբ Սարգիսն, եւ Մշկայ վանքն եւ
128 Մակարայ վանք, եւ բերդն Կայեն եւ Կայծռն (ԹԺԻԾԿՀՂՃ) եւ են
129 (ԶԷԸԼՊ) ի վերայ Սաւորդաց Զորոյ զետին է (ԶԷԸԼԿՀՄՓ) չինեալ

120 Եւանէն Ժ թուրքաց ԶԷՄ թաթարայ Պ

121 Հոգեթա Ը (°) Հոգեթա թ Հոգեթա Ը Հոգեթա Ը Հոգեթա Ը Հոգեթա Ը
Ծ Պ Հոգեթա Ը զանն ԶԷՄ որ որդի ՊՄՆ էր Ն յԱլան Ը
Զանկզաղանին Մ եւ նստաւ Մ

122 եւ զԶ. փիւ. եւ զԳ. ԹԾՃ չիք զԳ. Պ որդիսն թ Կոզմ(ն) փիւ
բաժին ԶԷ զՄակուհայ Զ զՄակուհայ է

123 խանն ԻԾ Պ Էլանն փիւ. խանն Կ զԱրդուն ԶԷԺՂՃ զԱրդունի Ի

124 Հոռոմոց ԸՄՍ Հոռոմայ Պ Հոռոմոց Փ զՀոռուհաւու ԶԷՄ
զՀոռուհաւուն ԸԼՍՓՆ Խոռուհաւու թ Հոռուհայ Ը զՀոռու ԾՂ
խանն ԸԹԻԾԿ

126 Վարկանի (°) Ծ Ղրիմն ԸԾ Կրիմն թ աշխարհս Մ Կրիմին աշ-
խարհն է Գրիմն էժ Խարիզմն Ս Կազբեց թԻԾ Կասպիժ ԸԼ
աշխարհն փիւ. ծոփն թ

127 սուրբ ուխտն Սարգսի զօրավարին Ի Մշկավանքն Մ (°°°)

128 Մարավանք թԾ Կամարավանք փիւ. Մակարայ վանք Ի բեր Կաէն
եւ Կիծան Ի Կեծոն թԾ Կիծէն ԿՀ Կեծոն Ղ

129 Սեւորդեաց (°°°°) թԾՃ Սեւորդոց Ժ Սեւորդեաց Ի Սեւորդեաց
ԾՂ Զորոց Ի Զորոյգետին Ն Սաւորդաց գետոց ճորին Մ

(°) Եան. Ն.—Ի. «Էւաքաթայ դան. Ստեփ. Ուուպ. Գլ. 42. 294 »:

(°°) Ծան. Ն.— «Տես Կախենթ եւ Գրիմ» յԱւուր. Թաւրի. 85, 91, 98, 99,»

(°°°) Ծան. Ն.— «Տես Մշակավանք ի Վրդ. Պամ. 142, որ ի միում Զիւղազրի
առի Մշակավանք»:

(°°°°) Ծան.— Ն.—Ի. «Սեւորդուդն Զորոյգետին». Վրդ. Պամ. 90,»

- 130 հոյակապ եւ հռչակաւոր սուրբ ուխտ(ք)ն Հաղթատ եւ Սանահին, զոր
 131 շինեաց Խոսրովանուշ Թադուհին՝ կինն Աշոտոյ Ողորմածին ի ՆԺ
 132 410 Թվին:
- 133 Տաշրացւոց գաւառն Բամակի ձորն է, ուր կայ սուրբ ուխտն
 134 Որդաձորու սուրբ Նշանն:
- 135 Տաշիր Լօռի է, ուր կայ Գորարն, եւ Հոռոմայրի սուրբ Նը-
 136 շանն, եւ Յոհան Օձնեցոյ գերեզմանն սքանչելագործ սուրբ (ԸԹԼ
 137 ԾԿՀՂՃՊՓՄՆ) հայրապետին (ՁԸԸԹԼԾԿՀՂՃՄՊՓՄՆ), որ եհան ի վե-

- 130 խոյակապ ԶԷԺԼԿՀՄՓՄ ուխտն ՓՆ, որ փոխած է Ա.ին ուխտքն. ք
 Հախբատ ԶԷԾ Հարապատ Թ Հաղթատ ԼՓ Հաղթաթ Մ Հախպատ
 Ճ չիք եւ ԷԼՊՄՓՆ (**)
- 131 կինն Խոսրովու Անուշ (**) ԶԷՄ Խոսրովանոյ՝ Ի Խոսրովանուշ Կ Թա-
 դուհի կինն Պ ողորմած Աշոտին ԶԷԸԼԿՀՄՓՄՆ Արշաւայ Թ
 որոշոտոյ փխ. Աշոտոյ Ծ ողորմածին Ժ ողորմած ուտին Գ
- 133 Տաշրացոյց ԸՀ Տաշացւոց Թ Տաշրացոց ԺԼԿ Տաշրաց Ի Տայոց
 Ծ Տաշացոց Ճ Տարշացոյ Մ Տաշրացոյ Փ Բամակի ԹԺԻՂ
 Բազկի Պ Բաբկի Մ (***)
- 134 Որդաձորուք ԶԷ Ուրդաձորու ԹԾԿ Ուրթանձորու Ի Որդեցձորու
 Ուխտաձորու Ղ Ուրդայ ձորոյ Ճ Արգա Ձորոյ Մ չիք սուրբ
 Նշանն Ի
- 135 աշիր Լառի ԹԾՃ Տայիր Պ Քօպառն ՉՄ Քօպառն է Գո-
 բարն Ը սուրբ այրն ԹԾՃ Քոբայրն Ժ Քոպարն ԼՊՓՄ Քոփար
 Կ ՀոռվՄայի ԶԷՄ Հոռմայրի Ծ ՀոռվՄայրի ՊՓՄՆ

(*) Ծան. Ն. Ի.— «Խառնակ են բանքդ. Ս.—Մ. (Սեն Մարթեյն) ունի.
 «է շինեալ խոյակապ եւ հռչակաւոր սուրբ ուխտքն Հաղթատ եւ Սանահին», եւ
 յ 74 Ժան. յերես 464 ասէ Թէ տպ. եւ Զ ունին «Հոյակապ եւ հռչակաւոր
 սուրբ ուխտքն Հաղթատ Սանահին». տես անդ: Տես Ինճիճ. Ստորագր. 335, 344:
 Իսկ զՍաւորդաց՝ Ս.—Մ. իմանայ Սաւորդեաց. նոյնպէս եւ Ինճիճ. Ստորագր.
 335, 344: Նոր Հայկզ. բառգիրքն՝ բառ կարծէ. տես անդ Սաւորդ: Հաղթատ
 էր ի Ձորոյգետ. Մտնդր. Հայկ. Թարգմ, Նխն. 448. Սանահին՝ ի Տաշիր, անդ
 338»:

(**) Ծան. Ն. Ի.— «Տես Վրդ, Պտմ. 90 եւ Մտնդր. Հայկ. Թարգմ. Նխն. 338»:

(***) 135րդ տողին առաջին հինգ բառերուն համար Ն կը յղէ Ինճիճեանի
 Ստորագրութեան, 344էն 345, Ժան. 1:

(****) Ծան. Ն. Ի.— «Տես զայս Սուլտան եւ ի վարդանայ ճառին ի Յոհան
 Օձնեցի:»

(*****) Ծան. Ն. Ի.— «Բամակի Ձոր» յինճիճ. Նոր Հայաստան 280:

138 րին աշխարհէս զազգն Հոռոմոց հրամանաւ գոռոգին (Ի) Օմար (Ըթ
139 ԾԺՂՃ) սուլտանին, զի ի խանդարմանէն Եզրի, որ հաւանեցաւ Հերակ-
140 լի, այն որ ազատեաց զհաւն, որ Զ (6) ամ գերի եկաց ի Թաւրէզ, եւ Զ
141 (6) կաթողիկոս ԶԴ (84) տարի Քաղկեդոնի դաւանութեամբն նստան
142 յաթոռ սուրբ Լուսաւորչին մինչ(եւ) ի Յոհան Օձնեցին, որ երկրորդ լու-
143 սաւորիչ եղիւ եւ սրբեաց զագգս Հայոց ի յերկարնակաց դաւանու-
144 քեմէն (ԶԷԸԹՂԾԿՀՃՄՊՓՄՆ), եւ արար ժողով ի Մանձկերտ, եւ կար-
145 դեաց զԴ. (4) աւագ տօնս, եւ ասաց «Մեղաք յամենայնի»ն ի տօնի
146 Դաւթի մարգարէին:

147 Խորխոռունիք Խոչոռնի է իւր վիճակովն:

148 Փայտակարան Տփխիս է: Վարդանակերտ Տփխեց վիճակն է:

138 աշխարհէն ԶԷՄՃ աշխարհէ ԹԻԺ Հոռոմոց ԶՄՍՆ Հոռոմոց Ծ
Հոռոմոց Փ Ումար Ժ Օմար՝ աւելցուած լուսանցքին մէջ Ը յօմար
Ճ Օմարայ Ի

139 չիք սուլտանին Ի սուլթանին ԹԾԿՀՂՃՊ վասն զի Ի վասն այն
զի Ղ խանդարմանէն ԶԸԺԼԿՀՓՄ խանդարմանի Ծ Երզնի Թ
Եզրի կաթողիկոսին Ղ չիք որ Ծ հաւեցաւ Զ Հերակլայ ԹԺԾՂՃ
Հերակլիայ Ի Հերակլեայն Ս

140 չիք այն ԹԺՃՍ ոչ փխ. որ Ժ չիք գերի Ի գերեաց փխ.
գերի եկաց Հ Դավրէժ ԶԸԼՓՄ Թաւրէժ է Թարվիզ Ղ Թար-
վէզ Ճ Թարվէժ Պ

141 կաթողիկոսունք Ի ամ Թ Քաղկեդոնի Հ դաւանութենովն ԹԾՂՃ

142 չիք Լուսաւորչին Պ որ եւ զազգն Հայոց դարձոյց ի յառաջին
դաւանութիւն Ի փխ. որ երկրորդ. դաւանութենէն (տող 142—144)

143 Հոռոմոց փխ. Հայոց Թ

144 Մանազկերտ ԶԻՆ Մանածկերտ ԼԿՀՊՓՄ չիք եւ կարգեաց Զ

145 աւագ ԺՃ չիք Դ աւագ Ի ի տօնս ԶԷ եւ զտօն Դաւթայ Մար-
գարէին եւ զայլսն ի Դաւթայ Ղ զմեղքն Ս

147 Խորխոռունիք ԶԷՄ Խոռխոռունիք ԸԹԺԾՃՍՆ խոռ Հ Խոչոռնի
ԶԷԸԹԼԿՀՊՓՄՆ Խոչոռնի ԹԾԽ (°)

148 Փայտակարանք ԶԷՄ Փատակարան Ճ Տխլիս Ի Դարանակերտ Ը
է Տփխեց վիճակովն Թ Ափխեաց վիճակովն Ծ Տփխեաց ՂՊՍ
փոխեաց Ս

147 (°) Ծան. Ն. Ի.— «Խորխոռունիք՝ որ ի Խոռայ շինեցաւ, որ է Խոչոռնի եւ
Խոռակերտ». Վրդ. Պամ. 20:»

- 149 Ասիական Մազքթաց աշխարհն է. եզր(ն) է Վրաց աշխարհին:
 150 Մծխիթա պատրիարքարանն է Վրաց:
 151 Սամցխէ Ախլցխա է:
 152 Իսխանայ երկիրն է օծեալ խաչն սուրբ Հայրապետին Ներսէսի,
 153 որ այժմ Աճարա կոչի:
 154 Տայոց գաւառն ի Վիրս է:
 155 Իսպէր գաւառն սահմանակից է Տայոց, եւ այլ բազումք (ԸթԺԻ
 156 ԼԾԿՀՂՃՊՓՍՆ):
 157 Կարնոյ քաղաքն Արզրում է, որ կոչի Թէոդուսիոյ, զոր
 158 պարսպեաց Թաղաւորն փոքր Թէոդոս, եւ էին վերակացուք զործոցն
 159 Մովսէս Քերթովն եւ Դաւիթ Անյաղթն:
 160 Աղիովիտ եւ Քաջրերունի Արճէշ է, ուր կան սուրբ ուխտքն
 161 Մեծոփ, եւ Արծուարեր, եւ Ուռնկարու սուրբ Նշանն ամենազոր:

149 Ասիայի Զէ Ասիականդամալ Քրթաց փխ. Ասիական Մազքթաց Մ
 Մասքթաց Զ Մազքթեաց ԸթՂ Մաղքթաց Պ չիք եզրն ...
 աշխարհին Մ

150 Մցխիթա ԸԼՊՓՊՆ Մծխիթա ԺՂ Մըզխիթա ԿՀ

151 Սամցխայ ԶԻՄ խամցխէ Ը Ախլցայ ԷՄ

152 երկիրն է անդ է ԻՊՍՆ Հայրապետն Զէ Ներսիսի Զ

153 Մաճարաց ԶԷԸԼՀՄՓՍ Մաճարայ Ի Մաճար Ծ Մտնարայ Կ
 Տաճար Պ

154 Տայոց ԺԼ չիք Ի ԶԷՄ վերք փխ. Ի Վիրս Ը

155 Իսպիր Ըթ Խսպիրթօ չիք Տայոց Ը Տայացոց ԹԾ Տայոցայ Ը
 Տայոցայ Պ

157 Արզուում ԶԷ

158 չիք Թաղաւորն ԹԾ գործոյն ԹԾՂՃՓՆ

159 անյաղթ փիլիսոփայն Ղ (°)

160 Աղովիտն ԶԷԸԼՄՓ Աղիովիտն Ժ Աղսյովիտն ԿՀ Աղուովիտն Ղ
 Քաջաբուն Ծ Արճիշ Մ

161 Մեծոբայ ԶԷՄՊ Մեծոբի Ը Մեծոփ Ժճ Մեծոփ ԼԿ մեծ
 յով Հ Մեծոփայ վանքն Ղ մեծ յոբա Փ Մեծոփայ Ն արծըւա-
 բեր ԸԼԿՀՓ արծաւբեր ԹՊՍ արուածբեր եւ Մեծոփ արծուա-
 բեր որ է Մեծոփ ԻԺճ ուր կայ փխ. Ուռնկարու Ը Ուռնկա-
 րու Ժ ամենաոր Մ (**)

(*) Ծան. Ն. Ի. — «Առեալ է ի պատմութենէ Սրբոց Վարդապետացն Հայոց
 Մովսէսի Քերթովայանն եւ Դաւթի Անյաղթի (տես ի Ստեփանէ, Մ. խոր. պոմ.
 աշխարհարար, Բ. տպ. 540:»

(**) Ծան. Ն. Ի. — «Այլազգ յինճիճ. Ստորագր. 127—128, ուր յիշի գերեզման
 «Աղբերկան որդւոյն Աստուածատուր Վրդ.ին, զոր տես եւ ի Կիր. Գանձակ. 91:»
 (Տե՛ս գլ. Գ ա, տղ. 115—116):

162 Բագրեւանդ զաւառն Մանձկերտովն Վաղարշակերտ կոչի եւ
 163 Ապահունիք: Անդ զնաց ընդ առաջ սուրբ Լուսաւորչին Թագաւո-
 164 ըն Տրդատ մինչ(եւ) ի գիւղաքաղաքն Բագրեւան առ ափն Եփրատ
 165 գետոյն ի ստորոտ Նպատ լերինն, եւ անդ մկրտեաց զԹագաւորն
 166 զօրօք(ն) իւրովք:
 167 Առբերան եւ Տարբերունի Բերկրի է, ուր կայ սուրբ ուխտն տէր
 168 Յուսկայ որդւոյն:
 169 Վասպուրական Վան է, ուր կան սուրբ ուխտքն Վարագայ. անդ
 170 կայ սուրբ Նշանն, զոր երբ Զոփփոմէ կոյսն, եւ սուրբ Նշանն Գետա-
 171 դարձ, զոր բերին որդիքն Սեմեֆարիմայ ընդ սուրբ մարմնոյն
 172 Պետրոս կաթուղիկոսին եւ անդ հանգուցին (ԶԷԸԼԿԶՊՄՓՄՆ), եւ
 173 Զորասրատ, որ է Սալնասրատ:

162 Մանձկերտովն ԸԼԶՊՓ Մանգկերտով ի Մանձերտովն Կ Մա-
 նաձկերթով թ Վաղարշակերտ ԿԶ
 163 զնացեալ փա. զնաց ընդ ԸԼ չիք առաջ Ծ Լուսաւորչին Թա-
 գաւորին Զ չիք Թագաւորն թԺ
 164 զօղաքաղաքն Զ գեաւղաքաղաքն է գեղաքաղաքն ԿԶճ գեղա-
 քաղաքն թՓ քաղաքն Զ Բական թ Բագուան ԺԶճ Բագուա-
 նայ ի Բակուան Ծ չիք առ ափն ... Կորձէք ասի (տող 164—199) ի
 166 զօրովքն իւր է
 167 Առբերան բերան ԿԶ Տարբերուն Մ
 168 չիք տէր Զ սուրբ փա. տէր է Ուսկայ ԶԷԾ Յուսկան ԶՊՄՆ սուրբ
 Յսկա Մ (*)
 169 Վարագ Ժ վար ԿԶ ի Վարագ ճ ուր փա. անդ կայ թԺ չիք
 անդ կայ Ծ
 170 Սեմեֆարիմայ ՄԸԼ Զ(ը)ռփփոմէ ԸԿճ կուս, Զ
 173 Զորնապատ ԸԼ Զորավանք թԺԶ Զորավանս Ն Սալնասրատ
 ԶԷՄՊՓՄ (**)

(*) Ծան. Ն.ի.Ս.—Մ. «Եւ Զորնապատ, որ է Սալնասրատ», այլ 189-րդ
 Ծան. յերես 466 զԶորնապատ նոյն կարծէ ընդ Զորոյ վանք կամ Զորավանք: Իսկ
 Ինճիճ, Ստորագր. 187 գրէ ըստ Զեռագրաց Վարդանայ «Զորավանս» որ է Սալ-
 նասրատ:

(**) Ծան. Ն.ի.— Տես Ստեփանոս, որդի Յուսկան, ի Կիր. Դանձակ. 91 եւ
 Աւսր. Թաւրիթ. 321 326:

- 174 Գաւառք են Վասպուրականի ԼԶ:
- 175 Ընըշտունիք Ոստան է, Տոսպ Անձեւացիք Քարպառն է (ԹԺԾՂԺ)
- 176 ուր կայ սուրբ ուխտն Հոգ(ւ)ոց վանք, ուր կենդանագիր պատկերն
- 177 է տիրամայր (ԶԷԼԼԿՀՄՊՓՄՆ) սուրբ Աստուածածնին, զոր երեւ սուրբ
- 178 առաքեալն Բարդուղիմէոս, եւ անդ է գերեզմանն (ԶԷԼԼԿՀՄՊՓՄՆ)
- 179 Տրդատայ Թաղաւորին եւ Աշխէն տիկնոջ եւ Խոսրովիդիստոյն, եւ կոչի
- 180 սա Հաշտէն գաւառ, ուստի ելանէ գետն Տիգրիս, որ Դաւաթ կոչի: Եւ
- 181 Անձեւացեաց եպիսկոպոսն էր մեծն Խոսրով՝ Հայրն Գրիգորի Նարե-
- 182 կացւոյն:
- 183 Տրպատունիք, Երուանդունիք, Մարդաստան, Սեւան, Ակէ (Ղ)

174 չիք ԼԶ ԶԷԼՄ (**)

175 Ռըշտունիք Ծ Ինըշտունիք Ը Ոսկան Հ Տոսք Ժ Տասպ Ծ Անձեւացիք Ժ

176 Հոգոց Թ

177 տիրամօր ԶԷԼԼ

179 եւ Տրդատ Թաղաւորն եւ Աշխէն տիկին եւ Խոսրովիդիստ ՂԺԹԺԾ
Աշխէն Պ տիկնա ԸԼԿՀՊՓՄՆ Խոսրովիթիստոյ ՀՓ

180 Սկւաթ Զ Տկւաթ ԷՄ դւկաթ ԸԼ դւկատ ԾԿՀ դւկաթ
ԺՂՊՓՄՆ որ է Դաւաթ Թ Անձեւաց ԶԷԹԺԺՄ Անձեւաց ԾԸ
եպիսկոպոսապետն Ղ

183 Երպատունիք Ը Տրպատանք Ծ Տարպատունիք Սն Երանդունիք Զ
Երեւանդունիք Է Երուանդիք Ը Երեւանթունիք ԹԺԺ Երեւան:
Թունք Ծ Երկուանթունիք Կ Երուանթունիք Հ Երեւան:
Թիւնիք Պ Մարգաստան ՊՍ Սէվան ԶԷԼԺԼԺՄ Սէւան Թ
Սեվան ԿՀՓ

(**) Ծան. Ն.Ի.— «Վասպուրական...ի նմա գաւառք են երեսուն եւ վեց»
Խոր. Աշխարհագր.:»

- 184 Նուան, Արտազ, Աղբակ Մեծ եւ Փոքր, այսոքիկ ամենեքեան Վասպու-
 185 րական կոչին:
- 186 Եւ յԼռչտունեաց գաւառին կան սուրբ ուխտֆն Նարեկ, սուրբ
 187 Յակոբ, սուրբ Վարդան, սուրբ Թումա (ԶԷԼԻԿԶՄՊՓՄՆ), Անձղնապատ,
 188 Նկարէն (ԸԼԿԶՊՓՄՆ), եւ ի սուրբ Թումայի վանքն կայ մարմին
 189 սուրբ առաքելոյն Թումայի, զոր բերին ի Հնդկաց (ԶԷԼԻԿԶՄՊՓՄՆ):
 190 Եւ Աղթամար կղզի(ն) ի մէջ ծովուն (ԶԷԼԻԿԶՄՊՓՄՆ), ուր կայ
 191 սուրբ ուխտն (ՊՄՆ) Խաչն հրաշազարդ, զոր շինեաց Գաղիկ թագաւորն
 192 Արծրունեաց:
 193 Աղձնիս առ Տիգրիս գետով կայ:

- 84 Նովան ԶԷՄ Նիվան Ը (Լուսանցքին ՎԷԶ) Նվան ԹԺՃ Նիսան
 Լ Նևան ՂՊ Նկան Ն Նախջեւան փխ. Մեւան եւ Նուան Ս Արտազ
 ԶԷՄ Ախբակ ԹԺ այսոք ԸԼ ամէնն Ծ Վասպուրականք Զ
 Վասպուրական ԸԼՓ (°)
- 185 Ըռըշտունից Զ
- 187 Անձղնապատ Ղ Նկարեն ՓՆ Նարեկ, Նկարէն, Անձղնապատ,
 սուրբ Յակոբ, սուրբ Վարդան. անդ է եւ նշխարքն Թումայի
 առաքելոյն ԹԺՂԸ: Ղ կը շարունակէ. անդ է ճկոյթն սուրբ Հայրապե-
 տին Յակոբայ Մծբնայ: Եւ վանք մի կայ Նկարէն անուն, որ ունի շող
 ի յԱստուծոյ ի չափ աւետարանի մը ի գոյն աղեղնակին՝ Հանդէպ
 սուրբ սեղանոյն, եւ անդ է նշխարքն Թումայի առաքելոյն: Նարեկ,
 Անձղնապատ, սուրբ Վարդան, սուրբ Յակոբ, սուրբ Թումայ, ուր կայ
 նշխարքն Թումայի առաքելոյն Ժ: ԹԺՃ սուրբ Վարդանէն ետք կը
 շարունակեն. անդ է եւ նշխարք սուրբ Թումայի առաքելոյն
- 190 Աթթամար ԾՀՓ կոչի փխ. կղզի Մ
- 191 հրաշարար ԹԺՊ Գակիկ Փ Արծրունի ԹԺՂԸ
- 193 Աղձնից է Աղձնիս ԿՀ Տըգրիս Զ գայ ԸԹԼԸ չիք կայ Պ

(°) Ծան. Ն. ի. — «Ս. Մ. «Մարգաստան, Նախիջեւան, Արտազ, եւն » եւ
 յ 22-րդ յերես 446 (ուր Ս.—Մ. կ'ըսէ թէ Պոլսոյ տապաքրութեան (Պ) եւ
 Բարեղի ձեռագրին (Փ) մէջ Սեւան եւ Նուան անունները անծանօթ եւ աղա-
 ւաղեալ ԸԼԼԼԼԼԸ, կը խորհի թէ պէտք է Նախիջեւան կարդալ»:

Ծան. Ն. ի.— «Կայ եւ ի Յայսմաւուրս «Բերդն Նուան», զորմէ տես
 Ինճիճ. Սարազր. 210 ծան. 1,209 երեսի:

194 Կորդուաց լեռնն Կորճէից լեռնն է, որ այժմ Կորճէք ասի
 195 անունն աշխարհին այնմիկ (ԶԷԸԹԼԻԾԿՀՂՃՄՊՓՄՆ) :
 196 Մոկաց գաւառն է իշխանանիստ, ուր կան բազում վանորայք :
 197 Նախ Ամենափրկիչն, ուր կայ գերեզման (ԶԷԸԹԼԻԾԿՀՂՃՄՊՓՄՆ) քաղաւորին
 198 (ԸԻԼԿՀՂՄՊՓՄՆ) մոզուց Գասպարայ, եւ սուրբ Վարդանայ, եւ սուրբ
 199 Կանանց վանքն, որ այժմ ասի սուրբ Խաչ (ԶԷԸԹԼԻԾԿՀՂՃՄՊՓՄՆ), ուստի
 200 էր Անանիա կաթողիկոսն Մոկացի :
 201 Բզնունիք Արծկէ է, Խլաթ, Բաղէշ եւ Հիզան : Այս Դ. (4) քաղա-
 202 քս իրեանց երկրովն (ԶԷԸԹԼԻԾԿՀՂՃՄՊՓՄՆ) Բզնունիք կոչին : Եւ
 203 ի յԱրծկէ կայ սուրբ ուխտն Սփանչեղագործ, անդ է եւ սուրբ
 204 ուխտն (ԸԹԺԼԿՀՂՃՓՄՆ) Երաշխաւոր, եւ այժմ աներակ է (ԹԻԾՂՃ) :
 205 Եւ ի Խլաթ Մատնեղանքն (ԶԷԸԹԻԼԿՀՂՃՄՊՓՄՆ), եւ Դեղուաց սուրբ
 206 Յովհաննէսն, ուր կայ գոտին մաշկեղէն սուրբ Կարապետին եւ սուրբ
 207 Խաչն (ԶԷԸԼԿՀՂՄՊՓՄՆ) քարէ (ԸԼԿՀՂՓՄՆ) օծեալ ձեռամբ սուրբ
 208 Լուսաւորչին (ԶԷԸԼԿՀՂՄՊՓՄՆ) : Եւ ի Հիզան կայ սուրբ Խաչն եւ

194 Կորդեաց (Գորդեաց Մ) լեռնն որ է Կորճէից լեռնն ԶԷՄ
 Կորդուեաց ԸԼՓՄՆ Կորդուած Թ Կորդեաց Ղ Կակորդեաց Պ
 Կարճէից փխ. Կորճէից ԸԾ լեռնն որ կիջի այժմ Կարճիք Ծ
 որ եւ Ղ Կորճէք Պ մօէ ՀՓՄ
 196 Մոկայ Հ չիք իշխանանիստ ուր կան Ժ ուր են Թ չիք կան Ճ
 վանորեայք Զ
 197 ամենափոկչին Հ 198 մոզաց Ղ Գասպարայ ԶՓ Քասպարայ Հ
 Վարդան ԸԼԿՀ Վարդանանց Մ այժմն է չիք ուստի էր Ժ
 200 Անանի ԶԺ յաջորդ 206-207րդ տողերը փոխադրուած է 201-205 տո-
 դերէն առաջ :
 201 Խիլաթ Պ Գ փխ. Դ Ը Խիզան ԹԺՃՄ չիք այս Թ
 202 Իւր ԺԾՂՃ իւրոց Պ եւ իւրեաց Փ եւ իւրոց Ս երկրներովն Զ
 Բզունիք Լ Բուզիք Հ յԱրծկեր Լ
 Իւրեանց երկրովն, Ն կը յղէ Ինճին. Ստորագր. 223, ուր յառաջ բեր-
 ուած են կարճ խմբագրութեան համապատասխան տողերը :
 203 չիք ուխտն Ժ չիք անդ է եւ Ժ
 204 Հրաշաւոր Ի Երեշխաւոր Պ
 205 Խիլաթ ԸԼՀՊՓ Մատնեղանքն ԸԼ Մտանեղանս Ծ Մտանե
 վանքն Մ Մտանե վանս Պ Թեղուաց ԸԼ Թեղուվաց Կ Թեղվանք Հ
 Տեղուաց Մ Թեղուայ Ղ Դեղուաց Պ
 207 Քարա ԿՀ քար Ղ քար է Ս չիք ձեռամբ Ը
 208 Խիզան ԹԺՂՃ ԽԼան ԿՀ

209 Գամաղիէլ եւ Բարիժոր (ԸթԺԻԾԿՀՂՃՊՓՄՆ) :
 210 Տարօն Մուշ է, ուր կայ սուրբ ուխտն (ԶէԹԽԿՀՂՃՄՊՓՄՆ)
 211 Մշու (ԶէԸԹԺԼԽԿՀՂՃՄՊՓՄՆ) սուրբ Կարապետն (ԸթԺԼՓԾԿՀՂՃՊՓ
 212 ՄՆ) . եւ կայ անդ նշխարք սուրբ Կարապետին եւ (ԶէԸԹԺԼԽԹԿՀՃՄՓ
 213 ՄՆ) Աթանազիէնէ Էպիսկոպոսին, եւ է. (7) խոտածարակացն եւ Բ. (2)
 214 ճգնաւորացն Անտոնի եւ Կրօնիդեայ, եւ կոչի Իննակնեայ վանք
 215 վասն ինն ականցն աղբերաց, որք քղխնն (ԶէՄ) քաղցրահամ, եւ
 216 կոչի Դլակայ վանք վասն առաջնորդի հօր վանացն: Եւ զառաջին
 217 պատարագն անդ արար սուրբ Գրիգոր (ԹԺԽԾՂՃ) Լուսաւորիչն,
 218 եւ Ղազարու վանքն Մշու (ԹԺԻԾՂՃՊ) սուրբ Առաքեալն է, ուր
 219 կայ ձախ աջն Պետրոսի եւ Պօղոսի, զոր երեք Լուսաւորիչն Գրիգոր
 220 (Ղ), եւ այլ բազում սրբութիւնք: Եւ Եղրդոտի վանքն, որ է սուրբ
 221 Յովհաննէսն, ուր կայ ի նշխարացն սուրբ Կարապետին, եւ շիշ իւղոյն
 222 զոր երեք սուրբ առաքեալն Թադէոս եւ անդ պահեաց, զոր յետոյ (Ի)
 223 եգիտ սուրբ Լուսաւորիչն:
 224 Վանդիրն սուրբ Աղբերիկն է, ուր կայ օծեալ խաչն ի տեառ-

209 Գամաղիէլի փխ. եւ Գամաղիէլ ԶէՄՊՓՄՆ

Բարիժոր. Ծան. Ն—ի. «Տես նոտարք Հայոց, Բ. 78»:

210 անդ է փխ. ուր կայ Ժ Մշու փխ. Մուշ է Ծ Մշոյ Թ գերեզման
 սուրբ Կարապետին Մկրտչի եւ այլ փխ. սուրբ ուխտն ... սուրբ
 Կարապետին եւ (տող 210 — 212) Ի

212 չիք կայ անդ Ժ

213 Աթանազիէնեայ ԾՊ չիք եւ Բ ճգնաւորացն Խ

214 Անտոնի ԶԽՊՍ Կրօնիդայ ԹԺԽԿՀՃ Իննակեա Ը Իննակեա Թ
 Իննակեա ԺԽԽԾԿՀՃ չիք վանք Ժ

215 ականոց Ը ականոց Խ ակեանց Հ աղբերց ԶէՄ աղբերացն ԸԼ
 աղբերացն ՄՆ ականցն (ականաց ԾՊ) քաղցրահամ աղբերացն
 (աղբերէն ԹՃՊ) փխ. ականցն աղբերաց քաղցրահամ ԹԺԻԾՃՊ
 չիք Իննակնեայ վանք ... եւ կոչի (տող 214—216) Ղ ինն ականոց
 աղբերացն քաղցրահամ Փ

217 չիք Լուսաւորիչն Խ

218 չիք վանքն Հ Մշոյ Թ առաքեալն ԹԺԻԾՂՊ առաքելոցն Մ
 չիք է ԸԹԺԻԼ առաքեալքն Մշու ՄՆ չիք աշն Մ սուրբ
 Առաքեալքն Մշու է փխ. Մշու ... Առաքեալքն է ՄՆ

220 Եղրդուտի ԶԺՂՃՊ Եղիբոտէ Ը Թղրդուտի Թ Եղբրդոտի Ի
 Եղբրդոտի Խ Եղբրդակի Մ Եղրդուտի Ծ Եղրդուտի Կ Եղնդուտին Հ

221 եւղոյն ԸԼՓ ուղոյն Լ

223 էգիտ պահեաց սուրբ Լուսաւորիչն զոր եգիտ Խ

224 Բանդէոն Ը Աղէրիկն Զէ եւ անդ ի վայրն փխ. վանդիրն Թ
 Աղբերիկն ԸԼ Աղբերիկն ԾԸ Աղբերիկն Կ Աղբերիկ Ճ
 չիք ուր կայ ԹԾՂՃ զխաչն Ճ տեառնէ եղբօրէն ՄՊՍ

- 225 նեղորոմէն Յակորայ ի գաւառին Խութայ, եւ անդ է սուրբ քեւեռն
 226 Քրիստոսի ներկեալ արեամբն Քրիստոսի (ԶԷԸԼԽԿՀՂՄՊՓՄՆ):
 227 Արծրունիք Սասուն է, զոր շինեաց Սանասար՝ որդին Սենե-
 228 քարիմայ, որ փախուցեալ ի Նինուէէ վասն սպանման հօրն, եկն առ
 229 Թաղաւորն Հայոց:
 230 Կողովիտ եւ Մանանխու ձորն ի Սասուն է, որ այժմ ասի Հզու
 231 (Ժ), եւ անդ է ճկոյթն սուրբ առաքելոյն Պետրոսի:
 232 Ծոփաց գաւառն Մեծկերտ է եւ Զմշկածակ:
 233 Տիգրանակերտ Համիթ է, զոր սարսպեաց Տիգրան Թաղաւորն
 234 Հայոց, յորժամ, եսպան զԱթաւհակ Մարաց Թաղաւորն, եւ զքոյրն

- 225 Յակորայ Ս ի գաւառն ԾՊ ի գաւառէն ԿՃՓՄ: Ը տեառնեղորէն
 226 բառէն ետք տողին վրայ ունի լիտ: (?) բառը: Թուխայ ԶԷԸԼԽԿՀՓ
 227 Արծրունիք Փ Սասուն ԸԼՊ Սասունք ԿՀ շինեալ էր Զ չիք
 228 զոր շինեաց Հ Սասանասար Կ Սինաքարիմայ Թ Սինեքարիմայ
 Ժ Սենեքերիմայ Ղ
 228 Նինուէու ԸԼԶ Նմին վերու ԹՃ Նինվէու Ժ Նունուէու ԼԿՀ
 Նմին Վեհիւ Ծ Նինւէ Պ Նինուէի ՓՄ հօրն իւրեանց ԹՍ
 230 Կողովիտ Թ Կոյգովիտ Ղ Կոգվատ Պ Մանանխուն ԸԼ Մընխու
 Ծ Մանանխու Մ Մանանխոյ Ղ ի Սասանէ Մ Սասուն Պ *)
 231 առաքեալին է (**)
 232 Ծոպա ԶԷ Ծուղայ Մ Ծափաց Պ դադառն Ը Զմշկածակ չիք
 է եւ ԶԷԸ ի Մեծկերտ Ճ Մըծկերտ Մ Զմշկածակ Ժ
 Զմշկածագ Լ Զմիշկածակ Ղ (***)
 233 Ամիթ Ծ
 234 Հայկազնի փխ. Հայոց ԸԹԺԿՀՂՃՊՍՆ Հակազնի ԼՓ որ ժամէ
 (է կցուած ժամին, փխ. էսպան) ԸԼ ոպան ԶԷԸԺԻԼԶ Էսպան ԾԿՍ
 զԱթաւայեակ Զ զԱթաւեակ Է զԱթաւհակ ԸԼ Տիգրան Թաղա-
 ւորն եւ զքոյրն իւր Տիգրանուհին, յորժամ սպանի զԱթաւհակ
 Մարաց Թաղաւորն եւ զքոյրն իւր Տիգրահուն փխ. հայոց... Աթ-
 դահակայ (տող 234—235) Մ

(*) Ծան. Ն—ի. «Ինճիճ. Ստորագր. 74 Մանխուճորն»:

(**) Ծան. Ն—ի. «Տես ի Խաւսս Պանկալեւոնի քահանայի»:

(***) Ծան. Ն—ի. «Տես Մեծկերտ եւ ի Վարդան, Պտմ. 113.»

235 իւր զՏիգրանուհի, որ կին էր Աժգահակայ, էած անդ, եւ վասն քր-
 236 ւերն շինեաց զքաղաքն, եւ յետոյ նորոգեցաւ ի Մեծէն Թէոդոսէ:
 237 Ի լերանց Սասնոյ մինչեւ ի Մելիքնոյ Հայոց, որ է Մալա-
 238 քիս, այս ամեմայն միջոցս Միջագետ ասի, զի ի մէջ եփրատայ է
 239 եւ Տիգրիս գետոյ: (Ղ)
 240 Եղեսիա Ուրհա է, ուր բերաւ անձեռագործ պատկերն Յիսու-
 241 սի (Ժ) որ ի սուրբ դաստառակին:
 242 Աւսիդ Թուղուրան է, ուստի էր մեծն Յոք (Ժ), եւ Բերիա
 243 Հալապ է: Իսկ միւս կողմն է (ԸԹԻԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ) Մանդակունի
 244 յերի կալով Տարօնոյ:
 245 Խորձունք Կեղի է:
 246 Եկեղեաց դաւառն եւ Դարանաղեաց Եզնկան է եւ Կամախ

235 Աշգահակայ Թ ատ 2 քեռն ՉՄՆ քերցն էՄ քվերն ԹԺՃ
 քուերն ԻՂ
 236 նորոգեաց մեծն Թէոթոս Ի նորոգեաց ի մեծէն Թէոդոսէ Մ
 240 Եղեսի (յ) Ոււհայ ԹԻԾՄ եբեր Ը բերեալ եղեւ Ի անծե-
 ռագործ Թ Փրկչին սուրբ դաստառակն առ Աբգար Թագաւորն փխ.
 Յիսուսի... դաստառակին Ի
 242 Օսիդ 2Է Աւսիթ ԸԼԿՀ Օսիտ Ծ Ասիա Ճ Ասիդ Պ Թուրկու-
 րան ԹՃ Թուղուրան Մ Թուղուրան ՓՄՆ եբեր Մ Հաշապ Մ
 243 կողմանէ ԸԹԻԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ Մանդակունի Հ
 244 ի յերկրի Ը երկրի ԹՃ երկրի յերի Ժ երկրի Ծ երի Մ Տարօնոյ Մ
 245 Խորձունք 2ԷՄ Խորձունք ԹՃ Խորձինք Ծ կղզի փխ. Կեղի Մ
 246 Դարանաղաց Ճ Եղ(ը)նկա(յ)(ն) ԹԻԿՀՆ

Տող 246-253 ի փոխարէն Ղ ունի հետեւեալ ընդարձակ հատուածը.

Եկեղեաց դաւառն Եզընկան է, ուր կան Ներսիսի եւ Արիստակէսի
 սուրբ Հայրապետացն գերեզմանքն ի Թիւն աւանի. եւ Եզընկու բո-
 լորապտտ լեռներովն՝ բազում վանորայք եւ բազում սրբոց դամբա-
 րանք. զի Մեծն Ներսէս քսան եւ ութ անուանի վանք շինեաց, եւ
 բազում մասունս ժողովեաց եւ եղ ի վանորայսն: Եւ կայ Եզընկան
 Ներսէս Հայրապետին սուրբ աջն եւ երեք մասն ի սուրբ կենաց փայ-
 տէն, Չաքարիայի քաջանային արիւնն, Պանդալեռնի Բժշկին մասն,
 Կողմայի եւ Դամիանոսի մասն, եւ սուրբ Կարապետի ատամունքն եւ
 Կոստանդինոսի Թագաւորին խաչն, Քրիստոսի փուշ պսակն, Նոյեան
 տապանին մասն՝ որ խաչ է ձեւացուցեալ, Ս. Նիկողայոսի Զմիւռնեց-
 ւոյն մասն, Թէոդորոսի աջն եւ մասունք, եւ այլ բազումք՝ զոր ի
 Թիւ արկանել ոչ կարեմ: Դարանաղեաց դաւառն Կամախ է, ուր կայ
 գերեզման սուրբ Լուսաւորչին ի Թորթան, որդւոցն եւ Թոռանց նո-
 բին, եւ Յուսկան, Դանիէլի, Դաւնուկ ձգնաւորին, Սաղայ եպիսկո-
 պոսին, եւ այլ բազում գերեզմանք սրբոցն՝ որ անդ կան:

247 (ԶԷԸԼԿԶՄՊՓՄՆ), որք միասնահմանք են ((ԶԷԸԼԿԶՄՓՄՆ), ուր կայ ի
 248 մէջ երկուցն (ԶԷԸԼԿԶՄՊՓՄՆ) գերեզման սուրբ Գրիգորի (Ի)
 249 Լուսաւորչին ի լեառն Սեպուհ (ԶԷԸԼԿԶՓՄՆ). եւ որդւոցն եւ
 250 թոռանցն նորին (ԹԺԻԾԸ) ի Թորդան կան (ԸԼԿԶՊՓՄՆ) հանգուցեալ
 251 առ ստորտառով (ԶԷԸԼԿԶՊՓՄՆ) լեառն (ԶԷ) Սեպուհոյ. Արիստակի-
 252 կիսին եւ Մեծին (ԶԷԸԼԿԶՄՊՓՄՆ) Ներսէսի հայրապետին (ԹԺԻԾՊ)
 253 ի Թիլն աւանի: Եւ յաստուածարեակ լեառն Սեպուհ, ուր հանգեալ
 254 սուրբ Լուսաւորչին. եւ անդ կայ Հաւհալունի կայծէ (Ի) թուրն
 255 Տրդատայ, զոր ետ նմա Կոստանդիանոս թագաւորն, եւ յորժամ խըն-
 256 դիր արար թագաւորն Տրդատ սուրբ (ԶԷ) Լուսաւորչին եւ զնաց-
 257 եալ եղիտ զնա (ԹԺԻԾԿԶՂԸ) ի լեառն Սեպուհ, եւ նա ասաց նմա
 258 զՃնճումն ազգին Արշակունեաց, եւ առեալ զթուրն օծեաց որպէս
 259 զխաչ եւ եդ ի յօղն բանին Աստուծոյ, եւ ասաց թէ Յեւանելն
 260 արիական ազգին Ֆրանկաց (ԶԷԸԼՊՓՄՆ) երեւի նշանս այս, զոր

247 զոր փխ. որք ԸԼԿԶՓՄ որ Ն
 248 երկուցունց ԻՊ երկուց գերեզմանի Հ ուխտն փխ. գերեզման Ժ
 249 Սեպուհու Կ Սեպուհոյ Հ եւ չիք ԶԷԹ
 Լուսաւորչին մօտ Կամիայ ի Թորդան գեղն հանգուցեալ եւ որդւոց եւ
 թոռանցն եւս ի լեառն Սեպուհոյ Եզընկան է: Առստպատ լեառն Սե-
 պուհոյ, փխ. Լուսաւորչին... լեառն Մ Ներսէսին մարմնքն Մ
 250 Թորդանցն Հ Թորթան ԸԼՊ եւ ի Թորթան Կ Հ է փխ. կան ԶԷԻ
 251 Սեպուհու Կ Ընքստակետին եՊ Ընքստագետին Ը Արիստագետին Ս
 Արիստակետին Հ Ընքստակետին Փ Ընքստագետին Ս
 252 եւ Ներսէս ԹԺԾ հայրապետն Ժ
 253 Սեպուհոյ ԶԷԹՀՄ Սեպուհու Մ Սեպուհու Ը չիք ուր Հ
 254 Լուսաւորչին Հ Հաւհալի Մ Հաւհալանի ԶԷԺԿԶ Հաւա(յ)եալա-
 նի ԸԼՓՄՆ Հաւհալունի Ի Թագաւորն փխ. թուրն Մ

Աստուածարեակ. Ծան. Ն-ի. «Տես եւ 2մչ. Ա. 652»

Հաւհալունի. Ծան. Ն.ի. «Սուսերօք հաւհալունք», Թուղթ Դաշնաց, 294. Հաւ հալանի (2մչ. Ա. 652): Հաւհալունի. Ինճիճ, Ստորգր. 5 (Տես անդ եւ 5—6) եւ Հնիս. Բ. 281:

256 եղեալ փխ. արար ԶԷՄ չիք ետ ԶԷԹԻԾ Լուսաւորչին Ի Լու-
 սաւորչին Մ գնաց Ժ
 257 էգիտ ԼՄ Սեպուհոյ ԶԷԹՄ Սեպուհու Մ չիք նմա 2
 258 զննջումն ԶԷ ղթուլն Հ օծեալ ԸԼ
 259 ետ ԶԷԸՓՄ չիք ասաց Ժ չիք ԶԷԻՂ եւլանել(ն) ԸԹԼԾձՓ
 260 չիք ազգին Մ աղգին ֆուանկաց ԶԷ որ եւ ֆուանգ Պ ֆուանգ Մ
 որ եւ ֆուանկք ՓՄՆ

261 առեալ չըջեցուցանեն ընդ ինքեանս, եւ ինքն անդ վերափոխեցաւ
 262 առ Աստուած:

263 Անդ է եւ վանքն Սերովբէից, զոր առաքեաց Աստուած գտե-
 264 րովբէն առ հողեղէն քերովբէն յամդնդախոր ձորն. որ եղեալ էր
 265 ի մտի երթալ յերուսաղէմ ի վերայ ծնկաց (ԶԷԸԼԿՀՂՄՊՓՄՆ) իւ-
 266 րոց (ԶԷ) որ արգելաւ ի կիզամոզ սերովբէիցն (ԶԷԸԼԿՀՂՄՊՓՄՆ).
 267 զոր յետոյ Պրուզ վարդապետն Յոհաննէս շքեցաւ ի տեղիսն (ԶԷ
 268 ԸԼԿՀՂՄՊՓՄՆ) եւ ել ի գլուխ լերինն (ԶԷԸԼԿՀՂՄՊՓՄՆ), զոր այժմ
 269 Գոհանամ ասեն Սեպուհոյ ծայրին եւ (ԶԷԸԼԿՀՂՄՊՓՄՆ) ետես զգալի
 270 աչօք (ԶԷԸԼԿՀՂՄՊՓՄՆ) զնշանն զայն, եւ համբուրեաց (ԶԷԸԹԼԿՀՂՄ
 271 ՊՓՄՆ) եւ ասաց զԼուսաւորչի «Անձինք»ն եւ զ«Լերինք»ն ի վերայ
 272 նորա ըստ այնմ Զէն արքայական սպանմանն գործի կենաց արքա-
 273 յին ի կեանս»: Եւ մերձ նորա կայ հոչակաւոր (ԶԷԸԼԿՀ
 274 ՂՄՓՄՆ) սուրբ ուխտն Աւագ (ԸԼԿՀՂՄՊՓՄՆ) վանքն (ԶԷԸԼԿՀՂՄՊՓՄՆ)

261 չիք անդ ԹԻԾ փոխեցաւ ԻԼՊ

263 Կայ փռ. է եւ ԹԻԾՂՃ զոր սերովբէոն (սերովբէ Պ) առաքեաց
 Աստուած ընդ հողեղէն քերովբէին ԸԼԿՀՂՃՊՓՄՆ (Ծան. Ն. ի.
 «Ընդ. Թռի ուղղելի ընդ պռաջ»:

264 զսերովբէոն Մ
 հեղեղէն Լ հեղեղէն Ղ յանդնդային Ղ զոր փռ. որ 22 եւ Ս
 բաց ի Ղ եւ Ն.

265 Ծնկանց Հ 266 արդեւաւ Ը կիզանաւ Ը 267 ետոյ Հ շքե-
 ջեցաւ ի տեղին ԶԷ

267 յետոյ. Ծան. Ն. ի. «Տես 2մչ. Ա. 652»:

269 Գոհանամ տաղի ԶԷՄ Գոհանամք ԿՀՊՓՄՆ ի Սեպուհ ԶԷՄ

271 Այսօր զուարճացեալ Անձինքն Ղ չիք զԼուսաւորչին Ղ

272 զշարական Թէ Զէն ԹԻԾՂՃ Թէ Զէն Ղ ըստացամ փռ. ըստ
 այսմ Մ

273 չիք ի կեանս ԶԷԸԼՄՂ չիք արքայինի կեանս ԹԻԾ ի կեանս գործին
 Ս ի կենաց գործին նուիրեալ Ն չիք կայ ԶԷՄ

274 վանք մը ԶԷՄ

Ծան. Ն. ի. «Զէնն արքայական, սպանման գործի կենաց, արքային՝ ի կե-
 նաց» եւլն., Թորոս Աղբար, ք. 56:»

Ծան. Ն. ի. «Տես Աւագ վանք ի Թորոս Աղբար, Բ. 52 - 53, 56 - 57»:

275 գոր հիմնարկեալ է առաքեալն թաղէոս (*ԶԵԼԼԿԶՂՄՊՓՄՆ*) եւ կայ
 276 ի (*ՊՄՆ*) յետ նորա ժառանգ արդին (*ԶԵԼԼԿԶՂՄՊՓՄՆ*) իւր՝ (*ԸԼԿԶՊ*
 277 *ՄՆ*) գտողն կորուսեալ հօտիս՝ շինեաց յանուն սուրբ (*ԶԵԼԼԿԶՊՓ*
 278 *ՄՆ*) առաքելոյն (*ԸԼԿԶՊՓՄՆ*) թաղէոսի (*ԶԵԼԼԿԶՂՄՊՓՄՆ*), եւ կայ ի
 279 նշխարաց նորա անդ (*ԶԵԼՓՄՆ*) զարմանաշէն Դեղաքաղին (*ԶԵԼԼԿԶՄ*
 280 *ՊՓՄՆ*), եւ այլ բազում վանորայք շուրջ զսահմանաւ նոցա (*ԶԵԼԼԿԶՄ*
 281 *ՊՓՄՆ*):

282 Աթախ եւ Հենի, Դերջան եւ Բալու, ուր զգիրն եգիտ Մեսրոպ
 283 վարդապետն: Այսոքիկ Արշամունիք կոչին:

284 Ի Կամախ է անառիկ բերդն, ուր պահեաց Օտայ իշխանն (*ԶԵ*
 285 *ԸԹԼԾԿԶՄ*) զաստիարակն Տրդատայ եւ խորովիլիստոյ՝ զՏրդատ եւ

275 Հիմն արկեալ Ս առաքելոյն թաղէոսի Ը ջնջուած՝ եւ կայ Փ:

Ծան. Ն. Ի. «Թուի ուղղելի գայ:»

Դ, թաղէոս բառէն ետք ունի հետեւեալ հաստեմածը.

եւ կայ ի նշխարաց թաղէոս առաքելոյն գլուխն, եւ զարմանալի
 դեղթափն, եւ Պետրոսի առաքելոյն մասն, եւ Յակոբայ Մծբնայ հայ-
 րապետին ատամն՝ ի վերայ դեղթափին, եւ այլ բազում մասունք:
 Եւ մերձ նորա կայ վանք սուրբ Յակոբայ եւ սուրբ Սիոն, որ կայ ի
 Փոսի, ուր կայ ներքին ծնօտն սրբոյն Յակոբայ՝ Մծբնայ հայրապետին,
 եւ Յովհաննու Կարապետին ճկոյթն, եւ սրբոց առաքելոցն թաղէոսի
 մասն եւ Բարդուղիմէոսի բոյթն: Եւ ի Դէորդայ վանքն կայ մասն
 սրբոյ Դէորդայ զօրավարին, եւ այլ բազում վանքեր տիրաշէն, եւ
 բազում սրբոց վարդապետաց գամբարան եւ սրբոց մասունք կան
 յԵղընկան:

279 զարմանալի ԸԴ Դեղթափն ԴՊ

Ծան. Ն. Ի. «Տես Դեղթափ ի Թորոս Աղբար, 57-58, 300:»

Ծան. Ն. Ի. «Թուի՝ եւ կայ ի նշխարաց նորա անդ զարմանաշէն եւն:»

282 Ծան. Ն. Ի. «Աթթախ յինճին. Ստորագր. 505:» Հինի է թէւջան *ԶԵԺԶՄ*
 Դերջան է *ԸԻԼԿՊՓՄՆ* Բազում է չիք Բազում Պ երեստ Ծ
 Ծան. Ն. Ի. «Տես եւ ի վարդան Պտմ. 48-50:»

283 Արշակունիք *ԶԵԿԶՄՂՓ* Արշարունիք ԸԺՃ Արշանունիք թիՊ
 Աշանունիք Ծ Արշարունիք Լ

284 յԱնի փխ. ի Կամախ

285 զՏրդատ փխ. Տրդատայ Լ

286 զբոյրն իւր եւ զգանձս եւ զկուտսն քաղաքացն (ԹԺԾ) Արշա-
 287 կունեաց յահէ Արտաշէրի որդոյ Սասանայ, եւ ի դալն Տրդատայ Թա-
 288 փառքն փառօք ելանէր ընդ առաջ նորա :
 289 Եւ գետն եփրատ յեկեղեաց գաւառին է (22), այլ այս է ճշմարիտ
 290 եփրատ որ (22 ըստ ի 2) մի ակն յԱրգրում է եւ երկրորդ ակն ի յԱր-
 291 անէշ (2) — ի սուրբ Ռսկեանցն լեռնէն (Ի) ելանէ եւ անցանէ ընդ Տարօն
 292 եւ դեայ անցալէ (2) ընդ Ասորեստան, ընդ Հռոմոնց եւ Պարսից սինոն
 293 (2) :
 294 Եւ տոռիս Սեւաստ է, ուր կան սուրբ Քառասունքն եւ վլասիոսի
 295 եպիսկոպոսի գերեզմանն (Մ) եւ գետն Ալիս : Անդ է եւ մարմին Պետ-
 296 րոսի Գետադարձին ի Սուրբ Նշանի վանքն, գոր շինեաց քաղաքն Սե-
 297 նեքերիմ, եւ Հրեշտակապետ, եւ այլ քաղում վանորայք կան ի Սեբաս-
 298 տիա (2) :
 299 Մաթակ քաղաքն եւ Կապադոկիա եւ Գամրաց Տունն Բարսեղ
 300 Կեսարացոյ քաղաքն է, որ ասի Կեսարիա (ՁԷԸԹԺԻԼԺՊ), ուստի էին
 301 սուրբն Գէորգ եւ սուրբն Սարգիս նահատակքն քաջք (ՁԷ) Քրիս-
 302 տոսի (ԸԹԺԼԾԿՀԳԺՊ), եւ սա կոչի Առաջին Հայք : Եղընկան Կամա-
 303 խովն եւ իւր վիճակովն մինչեւ ի Մուշ երբայ (Ի) Երկրորդ Հայք : Եւ

286 նորին փիւ. իւր 2 քուրն ԸԼԺ՝ զքաղաքն փիւ. զքոյրն Մ Արշա-
 287 կունեաց Լ Արշակունաց Ճ Շարակունեաց Պ
 288 ելնէր Ծ ելանէ 2
 289 գաւառն 2Պ
 290 չիք որ 2
 291 Ռսկենից(ն) ԹԺԾԾՊ2
 292 յԱսորիստան Ի
 294 Սէւաստ Թ Սեփոստիա ԼՀ Սեվաստ Կ Սէվաստ Մ
 295 եւ Գետարդեւ Պետրոս Կաթողիկոսի գերեզմանն եւ սուրբ Նշանն
 Պետրոս Կաթողիկոսին եւս Մ
 299 Մաթաք ԺԿԺ Մաթաք Հ Կապադոկացւոց Ի Կապադոկիա եւ
 Գամրաց Տունն եւ Մաթակ քաղաքն ՄՆ Բարոզի ՁԷԻՄ չիք
 Կեսարացոյ ՁԷՄ
 300 լուսանցքին մէջ՝ որ առի Կեսարիա Ը է փիւ. ասի 2 յորմէ փիւ ուստի
 ՁԷԹԼՄ
 301 նահատակն ԿՀՊ
 302 Կոչեն Ծ Հայրքն Հ Եղընկէն Ժ Երընկայն ԻԿՀՓՆ Կամխովն
 Ի եւ Կամաի 2
 302 — 328 տողերը կը պակսին 2.ին մէջ :
 303 չիք իւր վիճակովն Ի երկերդ փիւ. Երկրորդ Մ

304 Մուշ Ագթամարայ ծովի բոլորովն՝ երրորդ Հայք (ԸԺԻԼԿՀՊՓՄՆ) : ե-
 305 Հաշտէն գաւառովն (ԷԼԹԻԼԿՀՃՊՓՄՆ) Մոկս Հիդանովն մինչեւ Համիթ
 306 (ԷԹԺԻԼԿՀՃՊՓՄՆ)՝ Զորրորդ Հայք, եւ Այրարատ՝ Մեծ Հայք : Զայս
 307 Վաղարշակ առաջին թագաւորն Արշակունեաց այսպէս բաժանեաց, զի
 308 ի գալն Թադէոսի առաքելոյն զԹէոփիլոս աշակերտն իւր եպիսկոպոս
 309 ձեռնադրեաց Առաջին Հայոց, եւ վասն այս պատճառիս անդ զնաց Լու-
 310 սաւորիչն եւ էառ ձեռնադրութիւն ի Ղեւոնդիէ (Ղ) իբր յիւրմէ առաքելոյ
 311 եւ այնպէս առնէին Հայք մինչեւ ի Ժողովն Քաղկեդոնի (ԶԶ բաց ի ԸԼ) :
 312 Այս այն Թէոփիլոսն է, որ ի Ղուկաս աւետարանչէն խնդրեաց զԱւետա-
 313 րանն եւ գործս Առաքելոցն, եւ մա ելից զհայցուածս մտա եւ գրեաց
 314 զԱւետարանն եւ գործս (ԶԶ բաց ի ԺՊ) որպէս ասէ գիրն (ՊՓՄՆ).
 315 «Կարգաւ գրել քեզ, քաջը Թէոփիլէ», եւ անտի երբեւ Լուսաւորիչն Հայոց
 316 (Ը) զնշխարս սուրբ Կարապետին եւ զԱթանազիսի եպիսկոպոսին (ԷԼԹԺ
 317 ԻԾԿՀԳՃՓՄՆ), եւ հանդոյց ի Տարօն. պարզեւեալ նմա ի Ղեւոնդիէ պատ-
 318 րիարդէն եւ Բ. (2) ճգնաւորքն՝ Անտոն և Կրօնիդէս եղ (է) ի սպասաւո-
 319 րութիւն նշխարաց սուրբ Կարապետին եւ ուսուցիչ ճիւղաբարոյ ազգիին

- 304 Մուշայ գաւառէն Ղ Աթամարայ ԿՀԿՓ Ծովու ԷԸ Մուշախ-
 Թարամի Ծովի բոլորով Զորրորդ Հայք փխ. եւ Հաշտէն... Զոր-
 րորդ Հայք Մ
 Ծան. Ն.Ի. «Տես «Ծովաբոլոր» եւ «Ծովու բոլոր» եւ ի Թում. Մեծոք.
 49, 110:»
 305 եւ Հաշտէն գաւառովն Երրորդ Հայք Ի Խիզանով ԹՃ Խիզան Ժ
 Յամիթ է Յամիտ Ճ
 306 երրորդ փխ. Էորրորդ Մ Մուշոյ գաւառէն՝ Աթամարայ Ծովի բո-
 ւորով, Մոկայ, Խիզանովն միջեւ ի յԱմիթ Զորրորդ Հայք փխ.
 եւ Մուշ ... Զորրորդ Հայք (տող 304 - 306) Ղ
 Այրարատեայն է Այրարատեան ԸԼԿՀ Արարատ Ճ Այրարատ-
 եանք ՓՄՆ
 307 Արշակունի Մ
 308 Թադէոսի առաքելոյն.— Ծան. Ն.Ի. «Նոյն եւ ի Վարդան Պատմ. 41:»
 309 չիք Հայոց Ը այդ պատճառիդ ԹԻՃ այտ պատճառիտ Ճ այս
 պատճառի ԺԿՂ առ անդ ԹՃ
 311 ունէին ԹՄ առնուին Հ
 316 ընդ նմին եւ զԱթանազիսի եպիսկոպոսին նշխարսն պարզեւեալ եղեւ
 նմա ի Ղեւոնդիէ պատրիարդէն եւ Բ (2) ճգնաւորք են զԱնտոն
 եւ զԿրօնիդէս Ը սուրբ փխ. Բ Ղ ճգնաւորացն Թ
 317 Հայրապետին ԹԻԼԳՃ վարդապետին Ժ
 319 ճիւղաբարոյ էԹԻՀՃՍ ճիւղաբերից Մ

320 Հայոց :

320 Կիլիկիէ, որ է Սիս, ի մէջ կայ Ասորոց եւ Գամրաց. ունի
321 քաղաքս եւ անուանի աւանս եւ բերդս բազումս՝ զբերդն Կոպի-
322 տառոյ, եւ զԲարձրբերդն մօտ ի Մօլեւոն, եւ վանորայս՝ զԴրա-
323 զարկն, զԱրքակաղնին եւ զԳոններու սուրբ ուխտն եւ զՍկեւռայ
324 անապատն, եւ այլ բազում վանորայս, եւ զԼամբոն աւանն : Եւ
325 մայրաքաղաք ունի զՏարսուս, որ է Սիս, եւ Գերմանիկէ, որ է (Կ)
326 զՄարաշ :

327 Եւ այս են աշխարհք եւ դաւառք Հայոց, զոր փոքր ի չափէ
328 գրեցաք (22 րաց ի է) :

320 Կիլիկիէ ԿՀ

321 չիք քաղաքն անուանի Ը անուանս թ աղուանիս Ծ անուանի Պ
կոպիդառու թ կոպիդառայ Ծ Կոպիտառայ Ղ

322 զԲարձրաբերդն Պ Մոլեւոն ԸԻՂՍՆ Մօտիլեւոն Հ Մոլեւոն Պ
զԴարզարկն Ը

323 զԳառներոյ թ զԳառներու ի զԳառներու ԾՂՊՍ Գոններուն Ն
Զկեւեռայ է Զկեւռա (?) Ը զՍկեւեռայ թ Զկեւեռայ ԼԿՀԾՓ

324 զԼամբոնիօնն է Լամբաւն Հ Զամբոն Պ չիք աւանն է

325 զՏարուս Ժ զՏարսոն ի զՏարսուն Պ Միսիս փի՝ Սիս Ծ զՍիս
փի. որ է Սիս ՍՆ

326 Մարաշ Կ

328 գրեցայց թ գրեցան Ժ գրեցայք Կ

Դ.

ԱՅԼ ԱՇԽԱՐՀՔ

Ա, Գ, Դ, Ե և Ձ

1 Իսկ աշխարհն Պարսից խորասան, որ ասի արեւելք, մեծ քա-
2 ղաքն Հրէ եւ Մաշատ, ուր առաքեալն Քրիստոսի տարաւ զպատկերն
3 Աստուած մօրն, եւ (ԱԳԴ) Նուշաւուր քաղաքն, ուր աթոռն է Պար-
4 սից Թադաւորացն, ուր սուրբ Ղեւոնդեանքն նահատակեցան, Սամար-
5 ղանդ եւ Բուխարա, եւ մեծ լեռնն Սըրամդէլ, ուր պատուական ակա-
6 կունքն լինին եւ (ԱԳԴ) Բալիս եւ Բատաշխան ասեմ (Ա), ուստի
7 զեղեցիկ լաճվարդն ելանէ. զոր առին ազգն Արշակունեաց եւ Պահ-
8 լաւունիք կոչեցան: Կուրան եւ Բադաւրան ի խորին խորասան է:
9 Եագդ եւ Քաշան եւ Քիւրման, Շիրագ եւ Լարստան, այս Քուշացոց
10 երկիրն է (ԱԳԴ), Մագղնդարան եւ Շիրագ է (ԵՁ). Շօշ քաղաքն
11 Իսպահան է, ուր Դանիէլ մարգարէն զտեսիլն ետես եկեալ ընդ Կու-
12 ըոս Թադաւորին Պարսից. Ղազպին եւ Սաւա եւ Նարդըստան, Զանգի-
13 ան եւ Համադան եւ Սուլթանիա (ԱԳԴ): Ելիմացիք իրազա տունն

1 մեծ քաղաքն... Աստուածամօրն, տե՛ս Դ ա, տ. 21.22

2 զոր փխ. ուր ՁՁ

3 նշանաւոր ԱԳ նիշաւոր Ձ

4 Թադաւորին Ա Ղեւոնդեան Դ կատարեցան Ձ Սմբղանդ ԳԴ Սա-
մարղանի... լինին Ե տե՛ս Դ ա, տ. 32 - 34

5 բուշարա ԳԴ կանլինին փխ. աղունքն լինին ԳԴ

6 Բահլ Ա Պալհա Գ Պալհ Դ Պատրիշիւխան Գ Պատաշխան Դ

7 Լեջվարդն Գ Լեջվարտն Դ

8 ուր կալ փխ. Կուրան Գ Ուրկան Դ Բաղուրան ԳԴ Բաքոտան Ձ

9 Եւտ ԳԴ Քրման ԳԴ զլարսրան Ա ալլպստան ԳԴ Շիղաշ Ե
Եագդ... երկիրն է տե՛ս Դ ա, տ. 36 - 37

10 Թպահան ԱԳ Ասպահան Դ

11 Կորոսու (?) Գ Կուրիոս Ձ

12 Ղաղունին Գ Ղաղուին Դ Նարստան ԲԵՁ Ստարարա Ա Ստարաա
Գ Ստարաւա ԳԵՁ

13 Ելիմացիք Ա Ելիմացիք Գ յըղայա Գ իըղայ Դ

14 է (ԱԳԴ) Պարսից ազգն է :

15 Իսկ ի կողմն հիւսիսոյ Գիլան եւ Մազանդարան եւ Ստա-
16 խրա, ուստի գեղեցիկ ապրըշումն ելանէ, եւ եզտ եւ Սմբրդամտ
17 (ԵԶ, եւ այլ բազումս, զոր անօգուտ համարիմ գրել :

18 Սաղաստան ի Պարսից աշխարհն է մօտ ի Համիան քաղաք :

19 Իսկ զաւառք Ասորոց եւ Մարաց Եկպատան Ամետի է աթոռն
20 ազգին Մարաց, յորում թագաւորն Սարդանարեղոս եսպան զԱրբա-
21 կոս Մար, եւ յետոյ Նաբուգոդոնոսոր քակեաց զնա :

22 Նինոս Նինուէ է, զոր շինեաց Նինոս թագաւորն : Մինչ ի
23 Նաբուգոդոնոսոր անդ նստէին թագաւորքն Ասորոց, եւ նա ի Բա-
24 բելոն փոխեաց զաթոռն, որդին Նապուպիլասարայ հայրն Բաղտա-
25 սարայ (ԱԳԴ) :

14 ազգին Ա

15 Մազինտրան 2 Մարդնդարան Դ թիւան Ա

16 Էզտ Ե ապրիշումն Ե

18 Սաղաստան Ա Համիթ Գ Համիթան Դ

19 Այսորեստանեաց ԱԴ Ասորեստան Դ Էքպատան ԵԶ Ամհնեդի Ա

20 Սարդանապաղուէ 2 մայր ԱԳԵԶ քարեաց Դ փակեաց 2

23 Ասորեստանեաց ԳԴ որդին Ապուպիլասարայ 2

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գ, Բ, Ձ, Ձ, Ը, Թ, Ժ, Ի, Լ, Դ, Կ, Հ, Ղ, Ճ, Պ, Փ, Ս, Ն,

1 Իսկ ի կողմանէ Պարսից, սկսեալ յարեւելից, նախ Ձինուժահին
 2 եւ Խաթա քաղաքն եւ աշխարհն, որ են գին բոլոր աշխարհին, եւ են
 3 ուղղափառ հաւատով (Ժ) քրիստոնեայք, եւ ունին թաղաւորութիւն
 4 եւ քահանայութիւն. ունին արդար դատաստան եւ ճշմարտութիւն. ոչ
 5 որքն լայ եւ ոչ այրին յողոց հանէ. եւ ոմնին գերք միայն զՄատ-
 6 թէոս գլուխ աւետարանն. եւ պարարտ է աշխարհն եւ բարեխառն եւ
 7 բարեւի. մի անդամ սերմանեն եւ Դ տարէն հաց լինի, քանզի մօտ
 8 է դրախտն. անտի գայ ամբար եւ անուշահոտ ծաղկունք դեղք զա-
 9 նազան ազնիւ (Ը) ցաւոց: Եւ անտի (*) գայ երկիրն Քուշանաց եւ
 10 ապա աշխարհն (Ժ) ճենաց, ուստի էին ազգն Մամիկոնէից Բ եղբար-

- 1 ի կողմանս Ժ մէջին ԻՊ Ձին եւ Մաջին Ղ Ձին ու Մաջին Ն
 Խուժայ Ղ գինք Բ որ է բոլոր գին աշխարհին Ձէ որ
 բոլոր գին է աշխարհին Ը որ են գին բոլոր աշխարհիս
 ԹԻԾՊՃ որ են բոլոր գին աշխարհին ԼԿՀ որ է բոլոր գին
 աշխարհին ՁէՓՍՆ եւ են գին բոլոր աշխարհին Ղ
 3 ուղղափառք ՊՓՍՆ հոգոց ԸԹԼՃ հոգայ Ժ ոգոց ԿՀ
 5 գիր Ձէ Մատթէոսի Բ զՄատթէոսեան աւետարանչի գլուխն Թ
 զՄատթէոս աւետարանն մի գլուխ Ժ զիմաթէոս Հ չիք բարե-
 խառն Ը
 7 բարի է Բ տարին ԷԸ տարի Ղ տարին ՍՆ տարին ուտեն է
 չիք հաց ԼԿՓ
 8 դրախտին ԲԹԾԺԻԼԿՀՂՊՃ անդ կայ փխ. անտի գայ Բ
 գամբան փխ. ամբար Բ արման ԷԼՓՍՆ արմպար Ը
 ամբաւ ԿՀ ամպէր Պ ամպարնը Ղ լուսանցքին մէջ անպէր՝
 իրրիւ իմաստ ամբար Ի դեղ ԲԹԺԻԼՃ
 9 Քուշանոց Բ Գուշանաց ԷԹԾՊՓ Քուշանաց Հ ի Քուշանաց
 երկիրն եւ ապա ի ճենաց Ղ
 10 է ազգն ճենաց ազգ Մամիկոնէից Ի

(*) Ծան. Ն. ի. «Թուի ուղղելի՛ ապա:»

11 քըն Մամակ եւ Կոնակ փախուցեալք ի քաղաքորէն (Ը) ձենբակրոյ
 12 եւ եկին առ Թադաւորն Հայոց Արտաշէս, եւ նա վասն քաջութեանց
 13 նոցա կարգեաց զօրավարս Հայոց գնդին. եւ կոչեցան Մամիկոնեանք.
 14 ուստի էր քաջն Մուշեղ, որ կոտորեաց զգօրսն Պարսից գնդին ա-
 15 ղօթիւք սուրբ հայրապետին Ներսէսի ի դաշտն Նպատական, որ Ապա-
 16 ղի դաշտ կոչի այժմ. եւ սուրբն Վարդան որ (Բ) Թոռն է նորին
 17 Մուշեղայ (Բ): Եւ այնպէս փարթամ է ազգն ձենաց մինչ զի կերպաս
 18 զգենուն առհասարակ (ԲԸԺԾՂԾ) ամենեքեան:

19 Եւ ապա երկիրն եւ ազգն Թեաւալացոյ, որ սահմանակից է Խորա-
 20 սանայ յեզր Հնդկաց ծովուն:

21 Իսկ աշխարհն Պարսից Խորասան (*), որ ասի արեւելք, — մեծ քա-
 22 ղաքն Հրէ եւ Մաշատ, զոր առաքեալն Քրիստոսի Բարդուղիմէոս տա-
 23 րաւ գալատիկեր Աստուածամօրն եւ (Բ) — Նուշաւուր (**), քաղաք, որ ա-
 24 Թոռն է Պարսից Թադաւորացն, ուր կամ (Ժ) սուրբ Ղեւոնդեանքն
 25 որ անդ (Ժ) նահատակեցան. եւ երանելի մոգպետն մահառակեցաւ
 26 (Ի), որ հաւատաց ի Քրիստոս Ղեւոնդեանց նահատակութեամբն, եւ
 27 հրամանաւ Թադաւորին տարան ի Կուրան եւ ի Բակուրան (***), որ է խո-

11 Գունակ Բ Կոմակ ԷՂ. ձեն բադրոյ ԲԷՊՓԾ ձենձբակրոյ Թ
 12 չիք Հայոց Ի քաջութեան ԲԷԾ

13 արգիւալ է Բ զօրավար ԲԶԷԸԹԷԼԿԶՂՊՆ զզաւրաւար ՓՍ գնտին
 ԲԾԿԶՊ կոչեցին Ժ Մամիկոնեանք Ծ Մամիկոնեայք Ղ

14 քաջն Բ Մուշեղիւ ձ Մուշեխ Պ խորտակեաց ԹԾ բազում զօրս
 ի պարսից գնտէն Բ զօրն ԸԼ զօրս ԹԺԾՊՑ զօրքն ԿԶ

15 Ներսիս ՍՆ պատուական Ժ նպատակ ՂԾ Ապաշի ՂՊ չիք եւ
 սուրբ Վարդան ... նորին Ի Մուշեղայ փխ. նորին Բ

19 իտաւացւոց Պ ազգքն ԸԼ է նոցա Խորասան Ի

20 Կարմիր ծովուն Ծ

21 երկիրն Պարսից, որ ասի Խուրան, այսինքն արեւելք Ի մեծ քաղաքն
 ... Աստուածամօրն եւ Տե'ս Դ, տ. 1—3

23 ու շաւո Բ նշանաւոր է նշաւուր Ի

24 Թադաւորին Բ

27 Կորան Բ Գուրան Ժ Բագուրան ԲԷԹԻՂ Մակուրան ՍՆ խոր
 փխ. որ է խորին Բ չիք որ է ԹԾԾ

(*) Ծան. Ն. Ի. «Խորասան, որ ասի արեւելք», Վրդ. Պտմ. 94. — «Խո-
 րասան, այսինքն արեւելիս», Խոր. աշխհր.:

(**) Ծան. Ն. Ի. «Նաշաւուր եւ Նշաւուր» ի Վրդ. Պտմ. 95, 96 առաւել ր
 Մխիթարաց Անեցւոյ:»

(^) Ծան. Ն. Ի. «Բակուրան, 2մչ. Բ, 473: (2մաշեան յառաջ բերած է
 Վարդանի այս հատուածը (չ. Պ.):»

28 քին խորասան, եւ ընկեցին ի վերայն, եւ նա (ԲԹԾՂԾ) խնդրեաց
 29 յԱստուծոյ զի մի կորիցէ եւ (Ի) ծածկեսցի նահատակութիւն նո-
 30 րա, եւ աղօթիւք մոգպետին (Ժ) եւ ջուր յատակս հորոյն, եւ այն
 31 է տարմաջուրն. ուր որ տանին եւ տարմ հաւուց զհետ երթան նմա
 32 անդադար (Ղ) եւ ուտեն զմարախ քոչունն (Ժ). – Սմբղանդ եւ
 33 Բուխարա եւ մեծ լեռնն Սրանդէլ, ուր պատուական ակումք լինին
 34 եւ (Բ) – Բալխ եւ Պատաշխան, ուստի գեղեցիկ լաճվարդն ելանէ.
 35 զոր առին ազգն Արչակունեաց եւ Պահլաւունիք կոչեցան:
 36 – Կուրան եւ Բագուրան խորին խորասան է: Եւ Եգտ եւ Քաշան եւ
 37 Քիրման, Շիրազ եւ գլարխտան (Բ) – Հրէ եւ Ստախրա, ուստի գեղե-
 38 ցիկ ապրիչումն ելանէ, եւ Եգտ, ուստի ազնիւ զումաչն ելանէ,
 39 Շիրազ, Ղում եւ Քաշան, Ղազվին, Յուէ եւ Շահրիարն եւ Մազանդա-
 40 րան, եւ դայ հասանէ մինչեւ ի Սուլթանիա, որ է քաղաք Հայոց
 41 (ԸԹԺԻԼԾԿՀՊԾՓՄՆ). ամենեքեան սոքա քաղաք են Պարսից, եւ Արաղ

-
- 30 խորոյն էԸԹԺԻԼԾՓՄ եւ անդ է ջուր որ ուր փխ. այն է... ուր որ Ի
 տարմանջուր Ժ տարմու ջուրն ճ տարում Պ տարմաջուրն Փ չիք
 34 Բահլ Բ Պալխ էՊՓՄՆ Բատաշխան ԸԺԼԾՓ պատուշխան է
 Բաղաշխան Թ պատաշխան ԲԿՊԾՄՆ պատասխան Հ Բատաշխ Ղ
 անդ փխ. ուստի Ղ լաճվարուն ԸԼ լաճվարդն է լաճվարուն ԿՊ
 լազուարդն ՓՄՆ
 35 Բահլաւունիք է Պալհաւունիք Ժ չիք կոչեցան է
 36 Կուրան... զԼարխտան Տես Դ. տ. 9–10 ասդ փխ. Եգտ Բ
 37 չիք Հրէ ԾՊՄՆ ստարաւայ Բ ստարաւ էՊՆ ստարաւայ ԸԹԼՀԾՓ
 ստարաւայ (?) Բ զարաւայ Ի Եստարաւայ ԿՀ Եստարաւայ Ծ
 սարաւա Ղ ստահար Ս
 38 ապրչում ԻԿՂՊՀ Եւդուտի որ փխ. Եգտ ուստի Բ Եւդտ Կ
 Եւուտի Հ Եւդտուտի Փ չիք եւ Եգտ... Ելանէ Ը Եւդ Ժ
 Եգտ ԻԾՂՊ Եւդուտի Լ լաճվարդն Ելանէ եւ ապրչումն Ծ
 39 Շիրաղում փխ. Շիրազ, Ղում Ծ Շիրազս Կ Ղազբին Ի յըռէ Ի
 ռէ շահրիար ՍՆ շաւրիարն ԸԼ շահրիար Ծ Մազնտրան էԹ
 Մազնտրան Ի Մազնարան ԸԹԺԼԿՀ
 40 մինչեւ դայ Ելանէ ի փխ. եւ դայ ... մինչեւ է չիք եւ ճ
 Սուլտանիա էԸԻՊՓՄՆ քաղաքն Ն Կն Հայոց Կ Պարսից փխ.
 Հայոց Ղ
 41 չիք ամենեքեան սոքա է չիք սոքա Ժ սոքա ամէն Ի չիք Պարսից Ի
 Առաղ ԲՓ ատաղ է աւաղ Պ

42 հոչին առհասարակ: Շօշ քաղաքն Ասպրահան է, ուր Դանիէլ մարգա-
 13 րէն մարգարէացաւ (Ժ) զտեսիլն ետես եկեալ ընդ Կիւրոս թագա-
 44 ւորին Պարսից:
 45 Ելիմացիք եւ Մոգուց ազգն (ԹԺԻԾՂՊՃՄՆ) Պարսից ազգն են:
 46 Նարոստան եւ ալլ բազում քաղաք, զոր անօգուտ համարիմ
 47 զգրելն դոցա:
 48 Սամարղանդ աթոռն է Նետոգաց ազգին, որ եմ Թաքարֆ (Ի),
 49 յայնկոյս Սարանկան (*) զետոյն, որ Ջահան գետ եւ Ամու սու անուա-
 50 նի, զոր այժմ Քաչապաշ կոչի անունն ազգին:

42 կոչեն ձ Մօշ Պ Իսպահան ԻԾՊ Սպահան Ղ
 Ծան. «Ն.ի. Ասպահան, որ է Շօշ». Յիշատ. ԶԺ. Թուին Քս.ի (1461)
 տես յԱռաք. Թաւրթ. Լ. 34, տես անդ եւ 250:»

43 Կիւրիոյ Զէ
 44 Ելեմացիք ՀՃ Ելամացիք Պ Մուգուց թ Ի Պարսից ԾՊՄՆ
 ազգէն ԾՊ
 Նարոնստան ձ քաղաքք զորս Ղ
 46 Պատըստան Ը Նաըստան թ Նարստան ԻԾՂՊ Նարոնստան ձ
 քաղաքք զորս Ղ համարեցայք Ծ
 47 գրել ձ նոցա Զէ չիք դոցա Ղ

Տող 38.47. Բ հետեւեալ կերպով կը շարունակէ ղումաշն ելանէ
 բառերէն եաք. «Եւ Շահրիար եւ Մազնտարան եւ Ղաղպին եւ Սաւայ
 եւ Նարստան գայ հասանէ մինչեւ ի Սուլթանիայ: Ելիմացիք Իրաղա-
 տուն է Պարսից ազգին, որ քաղաք է Հայոց ազգի. ամէն այս քաղաք
 են Պարսից: Եղտ եւ Քաշան եւ Քիրման, Շիրազ եւ Լարստան՝ այս Քու-
 շացոց երկիրն է: Շօշ քաղաքն Լսպահան է, որ Դանիէլ մարգարէն
 զտեսիլն ետես եկեալ ընդ Կիւրոսի թագաւորին Պարսից: Ելիմացիք եւ
 Մոգուց ազգն Պարսից ազգն է: Նարստան եւ ալլ բազում քաղաք զոր
 անօգուտ համարիմ զգրել նոցա:»

48 Սըմըրղանդ ԹԻԾՂՊՃ
 49 Սարանկան թ Սարանգոս Ժ Սարաղանայ ԻԼ Սարանկա Հ Սա-
 րանկոյս ԾՂՊ Ճիհան Պ Ճիհուն գետ տեսն եւ Ամայուայ անուանեն
 Ի Ամուս ԲԶԾ Ամասու ԿՀ Այնմասու Պ

Ծան. Ն.ի. «Կայ Սարանկայ գետ Հնդկաց. տես ի Math. Christoph.
 տես եւ Սարանկա գետ ի Պոմ. Աղեք:»

50 չիք այժմ Զէ Քէչէպաշ Ը Քաչապաշ ԿՀՂՊ տեսն փե. կոչի Ի

51 Մազաստան երկիրն ի Պարսից աշխարհն է մօտ ի Համխան
 52 քաղաքն :
 53 Իսկ գաւառք Ասորոց եւ Մարաց եկպատան Ամէտի է աթոռ
 54 ազդին Մարաց , յորում զթագաւորն Մարդանաբադոս եսպան Վարրակոս
 55 Մար , եւ յետոյ Նարուզոդոտար քակեաց զնա :
 56 Նինոս Նինուէ է , զոր շինեաց Նինոս թագաւորն որ ունէր կին
 57 զՇամիրամ որ երկուցեալ ի կնոջէն փախեալ յԵլլազա (**) եւ նա
 58 առաքեաց առ Արայ թագաւորն Հայոց զի երթոցէ առ նա եւ լինիցի
 59 նմա այր . եւ նա անարգեաց զնա եւ ոչ կամեցաւ գնալ : Եւ Շամի-
 60 րամ բազում զօրութեամբ եկն ի վերայ Արայի , եւ պատերազմեալ
 61 սպան զԱրայն Գեղեցիկ (2) , եւ ինքն թագաւորեաց Հայոց ԺԵ . տարի ,

51 չիք Սագաստան ... քաղաք թ Բագխտան Ծ Յագաստան Պ չիք ի
 52 Զի Համարամ Բ Յամխան ԾՃ
 53 գաւառն Ժ Ասորեոտանեաց Բ (յ)եկբատան ԸԻԼԶՊՓՍՆ չիք եկ-
 պատան Ամէտի է Զի Էյեկբատանա որ է Ամէտի որ Ժ Ամենեգիէ
 Բ որ Ամէտի Ի չիք է Հ Յեկատան ԿՀ Յեկբատանագիմէ Ծ
 54 որում ԲԶԷԼԼԻԾԿՀՓ թագաւորն ԶԶ եւ Ս Սարդանապալոս Ի
 Սառանաբալոս թ Սագանաբալոս ԾԶ Պ զԱրբակոս ԲԸԺԾԶԸՊ
 զՄարոս Զ զՄանոս է զՎարբակոս ԸԼԿՀՓՍ
 55 մայր Բ Նաբուգոդոնոս Զ Նաբուգոդոնոսուր թ Նաբուկադ-
 դոնոսոր Ճ զՆաբուգոդոնոսոր Փ որ քակեաց՝ Ժ
 56 Նինուս թԻԾՃ չիք առաջին Նինոս Ղ Նինոս Նինուէ Պ արքայն Զի
 փխ, երկրորդ Նինուս Ղ՝ ունի Նինուսա եւ զիւր անուն ետ ի վերայ
 քաղաքին : Նինոս թագաւոր որ ունէր
 57 չիք որ ԲԶԷ չիք փախեալ թ փախաւ Ճ յԵլազա Ծ յԵլազայ Ճ
 յեզաւատայ Պ
 Շամիրամ առաքեաց զսմն պատուաւորաց իւրոց առ Հայոց թագաւորն
 զի երթիցի առ նա եւ լինեցի նմա կին եւ նա ոչ կամեցաւ գնալ փխ
 եւ նա... գնալ (բ. 57, 59) Զ եւ նա առաքեաց զնա առ թագաւորն
 Հայոց զի երթիցէ առ նա եւ լինեցի նմա, եւ նա ոչ կամեցաւ գնալ
 է առ զօրավար Հայոց թագաւորն փխ, առ Արայ . Հայոց Պ Զարա
 (յ) ԲԸԺԺԼԾԿՀՃՓ զօրավար առ զԱրա Ս զօրավար առ Զարա Ն
 59 գնեւ Հ

62 եւ շինեաց զբերդն Վանայ, եւ կոչեաց զանունն քաղաքին Ամարաս-
 63 տան (***) , զոր յետոյ Երուանդ փոխեաց եւ եղ զանունն քաղաքին Երուան-
 64 դաւան, զոր յետոյ, Հրամանաւ Արտաշէսի, զԵրուանդն բարձան եւ
 65 մնաց անունն քաղաքին Վան. եւ յետոյ որդիքն իւր սպանին զԾամի-
 66 րամ: Եւ մինչեւ Նաբուգոդոնոսոր ի Նինուէ նստէին Թազուորքն
 67 Ասորոց, եւ նա ի Բաբելոն փոխեաց զաթոռն, որդին Նապուպալասա-
 68 րայ, Հայրն Պաղտասարայ: (****)

-
- 62 զքաղաքն եւ իւր զանունն նորա փխ. բերդն... քաղաքին **ՁԷԾ** Ամա-
 րաստան **ՁԷԼԼՓՄՆ** չիք Ամարաստան ... զանունն նորա **ԹԾ** Երուանդ
 փխ. Ամարաստան **Պ** չիք Ամարաստան ... զանունն քաղաքին
 (բ. 62-63)
- 64 չիք զոր յետոյ... Երուանդաւան **Պ** չիք եւ ետ զանունն քաղաքին **ԺԻ**
 Նորա փխ. քաղաքին **ԲՁԷԹԺԻԼ** Երուանդաբան **Բ** Երուանդավան **Ի**
 Երուանդուն **Շ** Երուանդաւան **ՓՍ**
- 65 որդին **ԹԾՊՄՆ** նորա փխ. իւր **ՁԷԼԼԿՊՓՄՆ** սպանին **Լ** սպանի
Թ սպան **ԾՊՄՆ**
- 66 Նաբուգ-բա **Թ**
- 67 Բաբելոն **ԷԿՀՓՄՆ** կոչեաց փխ. փոխեաց **Ի** եւ որդին **ՁԷ** Նաբ-
 ւէլւարա **Բ** Նապուպաղասարայ **ՁԷ** Նապուպալսորայ **Թ** Ապուբա-
 ւասարայ **ԺԻՓ** Ապուպալսորա **Ծ** Աբուբալասարայ **Ճ**
- 68 Պաղտասար **Լ** Բաղդասարայ **ԺՃ** Բաղտասարայ **ԹԻԿՀՂՃ**

(***) Ծան. Ն.—ի. «Քաղաք Ամարաստանի» (Խոր. Ա. ԺԷ, 85):

(****) Ծան. Ն.—ի. «Նաբուգոդոնոսոր՝ որ էր որդի Նաբուպոլասուրայ»,
 Ստեփ. Յսողիկ. 14 եւ 265:»

ՁՁ (բաց ի Ո), Ս եւ Ն

- 1 Տիգրոն եւ Բաբելոն Պաղտատ է, զոր Բէլ շինեաց եւ ան-
2 ուանեաց Բաբելոն, եւ յետոյ Նաբուգոդոնոսոր պարսպեաց զնա:
3 Աքաթարափաթ Մծբին է (*), որ այժմ Նըսըպին ասի, որ աթոռն է
4 սրբոյն Յակոբայ:
5 Սրուճ քաղաք ի Միջագետս է, ուստի էր Յակոր Սրճեցին:
6 Սուբա Քէշուբաշրա է(**):
- 7 Անտիոք քաղաք ակն է տիեզերաց, ուր եղին առաքնալիքն զհիմն
8 հաւատոյ եւ անդ անուանեցին զհաւատացեալս քրիստոնեայս (ՁէԼ-
9 ԹԺԻԼԾԿՀԷՊՓՄՆ) եւ Արաբիա կոչի անուն աշխարհին (ՁՁ բաց ի

- 1 Տէսթոն Ձէ Տիսթոն ԸԼՓՄՆ Կիզբոն Ծ Բաբելոն ՁէԼԿՀՓՄՆ
Պաղտադ. Ձ
2 չիք զնա ԴԹ
3 Աքաթարաբաթ Բ Աքաթարափաթ եւ Աքաթարոք ՁէԸԼՓՄՆ
Աքաթարաբաթ Ի Աքաթարաքթ չ Աքաթ Արափաթ Ղ Աքաթա-
րափաթ Ճ չիք այժմ Ձէ Մեծքն եւ Նսբին Բ Նսպենի Դ
Նըսէպին կոչի ԴՁ կոչի է Մսպին ՁԸԼ Մէսէպին Թ Մսեբին
ԺՊ ՄսեպինԻՃ Մսեմբին Ծ Նիսիպին Ղ Մսպին Փ Նսեպին ՄՆ
5 Սուճ ԳԴ չիք Միջագետս է ԱԳԴԵՁ չիք ուստի էր Ա չիք աթոռ
աշխարհին (մասամբ կտրուած) է (տ. 3-9).
6 Սուպաքէ շուբրահ Բ Սուբայ քելուբահայ Գ Սուբա քելուխահ-
րա Ձ ՍուբաքէԼուբահրայ ԸԹ Սուպա քէշուպահրայ Ժ Սոթայք
շուպահր Ի Սուբաքէշուբահրայ Փ Սուբայք Նուբահրայ ՊՍ
չիք Ձ
7 (լուսանցքին մէջ) որ է Անթախա Ձ չիք Անտիոք... տիեզերաց Ղ
(որ խառնակ է):
8 չիք անդ Ի
9 Արաբի Թ

(*) Ծան. Ն—Ի. «Կայ նզէպ ի Վրդ Պտմ. 117:»

(**) Ծան. Ն—Ի. «Քէշուբահրայ» եւ ի Թումա Մեծոփեցի, 168:»

10 Զէ) մինչեւ ի Հռոմկլայն, որ աթոռն է Հայոց (Զէ) եւ դամբա-
11 րան սուրբ հայրապետացն մերոց Գրիգորիսեանցն եւ Ներսէսեանցն
12 (ԲԶԷԸԹԺԻԼԾԿԶՊՓՄՆ) հովուացն Հայաստանեայց (Զէ) :

13 Դամասկոս Դըմըշէ է եւ Արամ կոչի անուն աշխարհին այնո-
14 ղիկ, եւ ծովեզերքն Աֆայիա (ԱՅԳԴԵ) :

15 Իսկ Հռոմոց աշխարհին քաղաքն են այսոքիկ :

16 Պոնտոս Տրապիզոն է իւր վիճակովն եւ քեմովն (Թ) եւ ծովե-
17 ղերքովն :

18 Նիւսիա, որ է (ԱՅԳ) Նեոկեսարիա եւ այժմ ասի Նիկիսար (ԱՅ),
19 Նիկիսար է, որ վիճակն է Գրիգորի Նիւսացոյն :

20 Սինոպն մարդակերաց աշխարհն է, որ այժմ ասի Թաքարիստան
21 (ԱՅԳԴ), ուր դնաց Մատթէոս աւետարանիչն եւ առաքեալն Անդրէաս :
22 Զմըռին քաղաք, որ ասի Իզմիր (ԸԻ), Լիկէացոյց, որ է Ապամիա (ԹԾՂ),
23 Նիկողայոս հայրապետին քաղաքն է, ի յիմուսն է (ԱՅԳԴ), եւ

10 Հռոմկիւիկիայն ԳԴ չիք եւ դամբարան Բ

13 Դմեշի Թ Տըմըշի Ի այժմ փիւ Արամ Ծ ամար փիւ Արամ
Հ չիք անուն Ա կոչի աշխարհն այն փիւ անուն ... այնորիկ Զէ
այնորիկ ԱՅԳԴԵԶԸԹԺԻԼԾՂ չիք այնորիկ Ժ

15 Հռոմայեցոց ԳԴ Հռոմոց ԵԶ չիք իսկ ... այսոքիք Զէ քաղաքին
այսոքիք են Ժ աշխարհն եւ քաղաքքն են Ի քաղաքքն ՊՓՄՆ

16 չիք Պոնտոս... ծովեզերքովն Ղ

18 Նիսիայ Բ Նիւսայ ԹԼԿԶՊՄՆ Նիւսա Ղ Նեոկեսարիայ Նիկիսար է,
ուր վիճակն է Գրիգոր Նիւսացոյն Զ Նիկեսար ԿՀ

20 Սինոպն Սնապ է Ա Սինոպն որ է Սնապն ԲՍ

Սիւնապ ԳԴ Սիւնապ(ն) ԶԼԸԼՊՓՍ Սնապ Ի Սիւնոպն Ճ Սիւնոպն
Ն չիք ասի Գ Թաթարաստան Բ Թաթարն ըստան Գ Թաթարըստան Դ

22 Զմիւռին Դ Զմիւռն է Միւռն ՄՆ չիք քաղաքն ԸԼ Լիկացոց
Գ Լիկաց(ւ)ոց ԲԴԹՂՊ Կիկիկեցոց Զ Լիկէացոյց Փ Լիկաց-
ւոց ՄՆ

23 Նիկողայոս եւս ի նոյն քաղաքէն է փիւ Նիկողայոս... է Թ սրբոյն Պո-
ղիկարպոսի հայրապետին քաղաքն է փիւ Նիկողայոս ... է Ի Արա-
րիա (?) փիւ Ապամիա Ղ

24 այծմ (Բ) ումանք (Ա) նշմարտեմ քէ Ռուսելին է, զոր այծմ Սա-
25 րու Սալթուխ ասեմ (ԱԲ) :

26 Բուզանդիոն Ըստմալօլ է, զոր շինեաց Բիւզանդոս Թազա-
27 ւորն, եւ յետոյ Կոստանդիանոս Թազաւորն (ԵՂ) շինեաց (ԶէԼԼԿԶ
28 ՊՓՄՆ) եւ նորոգեաց զնա (ԵթժՂՃ) եւ պարսպեաց զնա (ԱԲԳԴԵԼԿԶՂ),
29 եւ կոչեաց յանուն իւր Կոստանդինուպօլիս՝ աստուածապահ քաղաք,
30 բնակութիւն եւ հաւաքարան (*.) ամենայն սրբոց. եւ տեղապահ Թա-
31 ւաւորին Քրիստոսի Աստուծոյ (ԲԶԵԶԸԹԺԻԼԻԿԶՂՊՓՄՆ) մերոյ (ԲԾ)
32 որպէս ի վերայ անդրի միոյ (ԲԵԶԸԹԺԻԼԻԿԶՂՊՓՄՆ) խաչ կանդ-
33 նեաց Կոստանդիանոս, այս է սիւն կանգնեաց ի մէջ քաղաքին, եւ
34 եղ ի ներքոյ սեանմ զէ զամբիղն, (**) որ լցամ յօրհնեալ հացէն
35 Քրիստոսի, եւ ի վերայ սեանմ պատկեր կանգնեաց եւ յաջ ձեռն
36 պատկերին (ԲԶԵԸԹԺԻԼԻԿԶՂՊՓՄՆ) խաչ նկարեաց (ԶէՊՓՄՆ) եւ դըր-
37 եաց ի վերայ (ԱԲԳԴԵԶԸԹԺԻԼԻԿԶՂՃ) նորա (ԱԳ) Թէ «Քրիստոս Աստ-

24 ի Ըռուսն Բ յՈռուսն Դ Ռուսելի Ա

26 Բուզանդիոյ Ա Բիւզանդիայ ԲԶԵԸԹԺԻԼԻԿԶՂՊՓՄՆ Բուզան-
դիայ ԳԴ Բիւզանտիա Թ (ը)Ստամպօլ ԱԳԴԶԶԵԸԼԻԿԶՂՊՓՄՆ
Ըստամալօլ ԲթժժՓ Բուզանտիոն փիւ. Բիւզանդոս՝ Ա Բուզանդիոն
ԳԴ Բիւզանդիոն ԶէԼԼԿԶՂ Բիւզանդոն Ծ Բուզանդիոն Ե (?)
ԶՊՄՆ Բիւզանդիոս Ը Բիւզանտիոն Թ Բաւզանտոն Ճ չիք Թա-
զաւորն ԱԳԴ արքայն Զէ

27 Կոստանդիա Ճ

29 անուանեաց փիւ. կոչեաց ԶԵԸԹԺԻԼԻԿԶՂՊՓՄՆ (ը)անուն(ն)
ԳԴԶԼԿԶՊՓՄՆ չիք իւր ԿԶՊՓՄՆ Կոստանդիանուպօլիս ԱԶԹ
Կոստանդինուպօլիս Դ Կոստանդինուպօլիս ԲԺԻԾԿՂ

31 բնակարան ԱԲ հաւաքան Ի տեղապահ քաղաք ԲԹ քաղաքին
փիւ. Թազաւորին Գ Թազաւորն ԵԶ

32 արձանի փիւ. անդրի Բ վիմի փիւ. անդրի Ի միոյ անդր Պ անդր
ի միոյ Փ անդր Ս անդր (?) Ն որպէս խաչ է

33 խաչ կանգնեաց ի մէջ քաղաքին այսինքն սիւն փիւ. խաչ... ի մէջ քա-
ղաքին Զ կանգնեաց ԶԼ կանգնեալ ԷՓՄՆ չիք այս է սիւն կանգնեաց Զ

34 եդին Զ չիք սեանն Զէ զամբիղս ԲՃ զամբեղն ԷԸ զամբեղն
Լ զամբեղն Ժ զամբեղն Ծ զամպիղն Զ զամբեղս Ղ զամ-
բեղն ՓՄՆ

37 խաչին փիւ. նորա ԲԸԹԺԻԼԻԿԶՂՃ չիք նորա ԴԵԶԶԷՊՓՄՆ չիք
Քրիստոս Զէ

(.) Ծան. Ն—Ի. «Զի տուն (զող) վասլին էր յայնժամ հաւաքարան Թա-
զաւորազանց եւ ազատաց Հայոց, եւ աթոռ Հայրապետաց» Վրդ. Պոմ.
117:»

(*) Ծան. Ն—Ի. «Տես Մտթ. ԺԵ, 37, ԺԶ, 10, Մրկ. Ը, 8, 20:»

38 ուսած ի քեզ յանձն առնեմ զքաղաքս դայս» Քրիստոս Աստուած (ԳԴ) :
 39 Ասիա եփեսոս է իւր թեմովն, որ վիճակն է Յովհաննու
 40 աստուածաբան (ԵԶԺԻՂԺ) աւետարանչին, զոր աքսորեաց Դիմետիա-
 41 նոս արքայն ի Պատմոս կղզին, ուր ետես զտեսիլն աստուածային
 42 եւ դրեաց զաւետարանն եւ զԿինովպաս կախարդն ծովասոյզ արար,
 43 եւ յետոյ հրամանաւ Ներուայ արքային դարձաւ յեփեսոս :
 44 Եւ ի չորից աւետարանչացն աթոռոցն որ է առաջինն Անտիոք
 45 Ասորոց, ուր Մատթէոս (*) զրեաց զտէրումակամ (ԳԴ) զաւետարանն
 46 յետ է ամի վերանալոյն Քրիստոսի յերբայեցի լեզու :
 47 Բ. Աղեքսանդրիա, որ է Իսկանդարիա (ԱՅԳԴԵԶԸԺԻՆԿԶԻՂԺ),
 48 զոր շինեաց Աղեքսանդր Մակեդոնացին, ուր Մարկոս զրեաց զաւե-
 49 տարանն յետ ԺԵ ամի վերանալոյն Քրիստոսի ի խպտի լեզու :

39 Ետփայտուսիա Գ Իսսիայուսիայ Դ Էսփայ Ե Եսայեայ Զ Ասիեայ
 Զ Թիմովն Ճ եւ վիճակ փխ. որ վիճակն է Զ
 40 աքսորաց Ճ Դեմետրիոսիոս Գ Դոմետրիոս Դ Դոմետրիոս Ծ
 Դեմետրիոս թԼԿՀ չիք արքայն Ա
 41 իւրում Եփեսոս փխ. Պատմոս Ե Պոմփիաս Զ
 42 զԿինովպաս ԱԲ զՍկսինովպաս ԳԴ զԿինոսաս Զ զԿինովպա ԶՓ զԿինա-
 պազ է զԿինովպաս թ զՆիկովպաս ԼԿՀ զԿինովքոս Ծ զԿինովպաս
 Ճ զԿինովպաս ՊՄՆ կորոյս փխ. ծովասոյզ արար ԱԾԿՀ ծովասոյզ ԴԵԶ
 43 Ներուասայ ԱԺԾԴՊ Ներուայ ԲՓ Երուսո Գ Ներուաս ԴԵ
 Ներուաս ԶԷԸԼԻԿՀՄՆ եւ յետ (չիք եւ յետ ԿՀ) ԺԸ ամի դար-
 ձաւ յեփեսոս ի վիճակն իւր (ի վիճակն իւր յեփեսոս ԲԹ) հրա-
 մանաւ Ներուաս(այ) արքային ԶԷԸԹԺԼԾԿՀԶՊՓՄՆ
 44 չիք աթոռոցն Զ աթոռից Հ աթոռոյ Ղ (լուսանցքին մէջ) որ Ան-
 թախիա Զ Անտիոք ԶԺ
 45 Ասորաց Զ որ Մարկոս անդ Ա գրից Զ Ե ամի Հ
 46 լեզուաւ ԱԳԴԸԻ ի լեզու եբրայեցի ԶԷ եբրայեցոց լեզու Զ
 յեփաեցի Հ յեփրայեցի Ճ
 47 Երկորդն Զ Սկանտարիա Ա Ըստքանթարիա Գ Սքանթարիա Դ
 Սքանթարիա ԲԺՃԹ Սքանտորիա Ղ Իսքանթարիա ԸԼԾԿ
 48 չիք ուր Մարկոս ... ուստի (տ. 48—74) ԴԴ
 49 չիք յետ ԺԵ ամիի համբառնոյ ԲԳԴ չիք ԷԺ ԶԺԾՂ ամաց
 Զ չիք վերանալոյն Քրիստոսի Ե Փրկչին փխ. Քրիստոսի թ
 խափտի Ա զպտի ԲԾ զպրդի Ե խփթի ԶՊ խղթի ԶԷԸԼԿՀՓՄՆ
 ղըթի Ժ զպրդի Ի ղուխպթի Լ ղըպթի Թ

(*) Ծան. Ն. Ի. «Մատթէոս գրեաց զԱւետարանն իւր յԵրուսաղէմ քաղաքի
 ի լեզու եբրայեցի, զկնի ութ ամի համբառնալոց Փրկչին» եւն. Նիս.
 Աւետ. Մտթ.:

50 Գ. Դադմատիա, ուր Ղուկաս գրեաց զաւետարանն յետ ի՞
 51 ամի վերանալոյն Քրիստոսի (ԸՊՄՆ) ի Փրանդ լեզու:

52 Դ. Եփեսոս, աթոռն Յոհաննու աւետարանչին, որ գրեաց զա-
 53ւետարանն յետ Հ ամի վերամալոյն Քրիստոսի (ԲԳԴԶԷՊՄՆ) ի
 54յոյն լեզու, զոր յետոյ փոխեցին յԸստըմբօլ զաթռոն (ԶԵԾ):

55 Յաղազս ժողովոցն որ եղեն (*):

56 Զկնի ՅԺԵ (315) ամի ծննդեանն տեառն եղեւ ժողովն Նիկիոյ ի
 57Ժ (10) ամի թաղաւորութեանն Կոստանդիանոսի ընդդէմ Արիսի (ԲԳԴ),
 58 եւ պատրիարքունք էին Աղեփամեդրոս յԱղեփամեդրոս (ԲԶԷԹԺԺԻԾԿ
 59ՀՂԾՊՓՄՆ), Արիստակէս եւ Վարդանէս (ԵԶ) ի Հայոց (Ա) եւ սուրբ
 60 Յակոբ (ԲԶԷԹԺԺԻԾԿՀՂԾՊՓՄՆ) ի (ԹԺԿՀ) Հայոց (ԲԶԷԹԺԺԻԾԿՀԾՊՓ
 61ՄՆ) եւ Նիկողայոս Զմբռնոյ (ԲԶԷԹԺԺԻԾԿՀՂՊՓՄՆ) եւ ալլէ բազումք

50 չիք Ղուկաս ճ չիք զաւետարանն թԺճ
 51 համբառնալոյ Փրկչին ԲԳԴ ֆռանկաց Զ
 52 չիք աւետարանչին ԻԾ որ աթռու է Ծ Ոհաննու Զ
 54յուն ԵԶ նոյն Հ Ըստամպօլ ԱԺԻԿՀՂՊ (Ը)ստամբօլ ԲԹՃՓՄՆ
 ի Ստամպօլ ԷԸՓ
 55 վասն Ա ժողովուն ԲՃ ժողովոյն ԵԶԸԹԺԺԻԾԿՀՂԾՓ ժողովոյ
 Թէ ուր եղեն ԶԷ որ են փխ. որ եղեն Փ չիք որ եղեն ՊՄՆ
 56 առաջին որ զկնի ՊՄՆ ՅԺԷ ԶԻ ՅԺԸ ԶԷՊՓՄՆ Քրիստոսի
 փխ. տեառն ԱԾ փրկչին Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Ղ չիք
 տեառն ճ Նիկիայ ԱԳԴԵԶԻ
 58 պատրիարք ունէին թճ էին անդ. Ա Աղեքսանդրոս Աղեքսանդրի
 ԲԷԹԺԺԻԾԿՀԾՊՓՄՆ Աղեքսանդրիոյ Ղ
 59 Արիստաքէս Ա Ըռքստակէս Զ Արիստաքէս ԸԽԼԿ Արքստակէս ճ
 Վրդանէս Զ
 60 ՄԵՔնայ փխ. հայոց Ղ
 61 Նիկողոս ԲԼ Իզմուինոյ ԸԼՓ Իզմուինոյ Թ Զմիւռնոյ
 ԲԶԷԹԾԿՀ ի Զմիւռնիայ Ղ Զմբռն ճ ի Միւռոյ ՄՆ

62 **ՅԺԸ** (318) հայրապետք:

63 երկրորդն յետ ՀԴ ամի ի (**ՁԵՆ**) թագաւորութեանն թէոզոսի
64 Մեծին ընդդէմ Մարկիոնի (**Բ**) ի յԸստըմպօլ քաղաքն (**Ա**) եղեւ

65 ժողովն ճԾ հայրապետացն, եւ գլխաւորն էր Ներսէս ի (**ԲՂ**) Հա-
66 յոց (**ԱԲԸԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ**) եւ Գրիգոր Աստուածաբանն (**ԲԶԷԸԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ**)
67 ՀՂՃՊՓՄՆ) եւ այլ բազումք:

68 երրորդն յետ ին (**25**) ամի եղեւ ժողովն Եփեսոսի Մ (**201**) եպիս-
69 կոպոսաց ի ԺԲ (**12**) ամի թագաւորութեանն թէոզոսի Փռքու ընդդէմ Նես-
70 տորի. եւ գլխաւորք էին Կիրեղ Աղեփսանդրացին (**ԲԶԷԸԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ**)
71 եւ Սահակ հայրապետն (**ԱԲԵԶԻ**) Հայոց թղթով միաբանեալ եւ այլք բա-
72 զումք:

73 Թեսաղոնիկէ Սելէնիկ Է (**ՁԷԸ**). Մակեդոնիա Ուռումելի (**Ը**)
74 է, ուստի էր Աղեքսանդր Մակեդոնացին:

75 Պելլոպոնիզա եւ Աքայիա Կորընթոս է իւր թեմովն:

63 երկրորդ ժողովն եղեւ Ա

64 (**Ա**) ի ստամպօլ ԱԶԷԸԼԻԿՀՂՃՊՓՄՆ Ըստաւբօլ ԲԶԺ Բիւզան-
դիա թԾՃ

65 էր Հայոց Ներսէս Ա

66 ուր էր Գրիգոր Աստուածաբանն փխ. եւ գլխաւորն էր Ներսէս ի
Հայոց ՁԷ

68 երրորդ ժողովն եղեւ Ա երրորդ ժողովն ԲԵԶ չիք եղեւ ժողովն ի
յԵփեսոս ԲՂ յԵփեսոս քաղաք Ա

69 չիք ի ԺԲ ամի ՁԷ

70 Աղեքսանտրի Ը Սահակ Հայրապետն եւ Կիրեղ Աղեքսանդ-
րացին Ի

71 Նեստորի եւ Սահակայ հայրապետն թխտով Ձ միաբանեաց ՁՂՊ
միաբանեալք Ժ

73 ՍԷԼԷՆԻԿ լուսանցքին մէջ Ը չիք Մակեդոնասիա ՁԷ Ուռումելի լու-
սանցքին մէջ Ը չիք Թեսաղոնիկէ... տող (ի 73-76) Ե (կտրուած)

74 Աղեքսանդրոս Ի չիք Մակեդոնացին ԱԻ

75 Պերլոպոնիզայ Ա Պելպոնիզա ԳԴ ՊԷԼԷՆԻԿԱ Ձ ՊԷԼԷՆԻԿԱ Է
Պելպոնիզա Ի Պելլոպոնիզա թԿՀ Աքայ ԳԴԶԷԸԼԻԾԿՀՂՃ
Աքայիկ Բ Աքաիզա Ձ Աքայիայ Ճ վիճակովն Բ ուր փխ.
իւր Ճ

76 Գաղափարն անկուրիւն է :
 77 Ելլադա (*) յերբ կարող Մակեդոնիայ ի մէջ Պեղագոսիցն :
 78 Լաւոդիկէն է Լատիկ քաղաքն (Դեզմէնթօթիլօնէն) է :
 79 Նիկոմիդիա եւ Ամասիա եւ Ամտաք քաղաքանքստ քաղաք եւ
 80 ի տունն Հոռոմոց (Բեզմէնթօթիլօնէն) :
 81 Եւ Աթէնք քաղաք (Բեզմէնթօթիլօնէն) առ ծովեզերն կայ :
 82 ուր փարժարանն է իմաստասիրաց :
 83 Բիւրիտոնն ասի թէ Պալաք է , որ ասի Պելլաք (Ա.) :
 84 Եգիպտոս Մար է , ուր գնաց տէրն (Զէնէնէնթօթիլօնէն) Քրիստոս
 85 փախստական , եւ փախստական արար զՀարութիւնն ազգին Եգիպտացոց ,

76 Անկիւրիւն Գէթիլօն Անգուրիոյ ժ
 77 Ելլադա Գ Ելլադա Դ Ելլաթայ Զ չիք Ելլադա ... Պեղա-
 գոսիցն Զէն յերկերն փիւ . յերբ յերկրի փիւ . յերբ Արմէ Մակե-
 դոնիա է Պ Մակեդոնիա Ս Պիլազոսիցն Ա Պիլագոսիցն Բթօթ
 Պիլագոսիցն ԳԴ Պիլագոսիցն Եզմէնթօթիլօնէն Պիլագոսիցն թ Պիլա-
 գոսացն Ն Պիլագոսացն Պ
 78 չիք Լատիկ Գժ Լատին Զէն Լատին Լիլօնթօթիլ
 74 Նիկոմիդիայ Զ Նիկոմիդա Բեզմէնթօթիլօնէն Նիկոմիդիայ ժ Պ Նիկոմիդա
 չ Նիկոմիդիայ Ս Ամասիա թ Ամասիոն Էթէն փիւ . եւն փ
 80 տունն Գ ի տանն Կէն Հոռոմոց Բթօթ Հոռոմոցիցն չ
 81 Աթէն ԳԴ Աթէն Զէնթօթիլօնէն Աթէն Պ ծովեզերն Բ ծովեզերն
 Բ ծովեզերն ժ
 82 էր Դ իմաստասիրաց է
 83 Բիւրիտոնն Ա Բիւրիտոնն Գ Բիւրիտոնն Դ Բիւրիտոնն է Բիւրիտոնն Զ
 Բիւրիտոնն Զէն Դիւրիտոնն Ծ Բիւրիտոնն չ ասիլէ Զէնէնէնթօթիլօնէն Բալ-
 աք Ա Պալաք Զէն Բալաք Ըթիլօնէնթօթիլօնէն
 84 Եգիպտոս որ Ա Միսիր Բ Միսիր Ըթիլօնէնթօթիլօնէն աւրինաց փիւ . ուր
 գնաց չ
 85 չիք առաջին փախստական թԾ չիք փախստական Ա յայտնի արար
 փիւ . փախստական արար Զէնէնէնթօթիլօնէն չիք եւ փախստական ... Եգիպ-
 տացոց Կէն չիք ազգին Զ

(*) Ծան. Ն.Բ. «Առեալ է յԱշխարհացուցէ Մ. Խորենացուն»

86 մանուկ մատաղն Քրիստոս (ԶԷԼԺԼԿՀՊՓՄՆ) արկեալ զձեռն իւր ի
 87 ծակ իժին: Զի յանկանեւն սատանային ի փառացն՝ անդ եղ զաթոռն
 88 իւր. ալ ի գնալն Քրիստոսի կործանեցաւ արքոն նորա եւ ծաղկե-
 89 ցաւ (ԲԳԴԵԶԷԼԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ) անապատն եգիպտոսի իբրեւ գղը-
 90 րախոն (ԲԵԶԷԼԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ) Աստուծոյ (ԲԵԶԷԼԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ):
 91 Հերմուպոլիս մօտ է եգիպտոսի, եւ զառաջինն անդ գնաց Քր.
 92 Քրիստոս ի տուն այրի կնոջն, զոր լուաց եւ պատեաց շար մանդլով.
 93 եւ ասաց. «Նման է մայր քո Արուեսկի եւ դու նման՝ արեգականն»,
 94 եւ ալ բազում գովասանութիւն ետ (ԶԷԼԺԼԿՀՊՓՄՆ) նմա (ԶԷԹ):
 95 Եւ Զ ամ յեգիպտոս եկաց ԲԶԷԼԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ Քրիստոս (Ղ) Տէրն (Զ
 96 ԷԼԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ) մեր (Ղ): Եւ զլուացման ջուրն գոր քափեաց սուրբ
 97 Աստուածածինն անդ բուսաւ ծառն եւ տունկն պալասանի (ԲԶԷԼԹԺԼԾԿ
 98 ՀՂՃՊՓՄՆ):
 99 Աղեփամեդրիս քաղաքն (ԲԶԷԼԺԼԿՀՂՊՓՄՆ) յեգիպտոս է (ԶԷԼ
 100 ԺԼԿՀՂՊՓՄՆ), գոր շինեաց Աղեփամեդր (ԲԶԷԼԺԼԾԿՀՂՊՓՄՆ) արքայն
 101 (ԶԷ) Մակեդոնացոց, ուր արքոն է աւետարանչին Մարկոսի (ԲԶԷԼԺԼԿՀՂՊՓՄՆ):

86 արկար է արկ Զ ընկէց Ծ չիք իւր ԲԾՃ
 87 ծածկ Գ չիք ի ծակ Ծ չիք եղ Ը եւ փխ. զի ԶԷ սատանի է
 եւ զի անկեալ սատակի փխ. զի... սատանայի ԳԴ անկեալն սա-
 տանայ ՂՊՍ յանկանցանեւ Փ
 88 գալն Ղ
 89 անուն տեառն փխ. անապատն Ը
 91 Հերմուպոլիս ԱԻ Հերմուպոլիս ԶԷ Արմաւապոլիս Ծ մօտ յեգիպտոս
 է ԱԲԳԴԶԷԼԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ առաջ ԶԷ յառաջն Ղ
 92 կնոջ միոյ ԲԶԷԼԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ կնոջոյ է պատմեաց Գ շար-
 մանդով ԱԳԴ զար մանտիւով Զ մանտիւով է մանդիւով ԹԺԾՊ
 չիք շար ԾՊ չար ուղղուած շար Ժ մանտիւով ՊՓՄՆ
 93 ասէ Թէ Ի մարն ԳԴ չիք մայրն քո Զ
 94 այր իւր նման գովութիւն բազում Ա գովութիւն ԳԴԸՂ
 96 ուր փխ. զոր ԲԺԾՂՃՆ
 97 չիք սուրբ Աստուածածինն Ծ յայնժամ փխ. անդ ԶԷ բուսաւ Կ
 99 Իսքանդարիայ է (լուսանցքին մէջ աւելցուած) Կ
 100 Աղեքսանդրացին փխ. Աղեքսանդր Մակեդոնացին ԹԾՃ
 101 Մակեդոնացին ԲԸԺԼԾԱԿՀՂՊՓՄՆ

102 **ԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ**) :

103 **Թեբայիդ** եւ **Սկիւթ** եւ **Սինա** անապատն **յեզիպտոս** է, ուր
104 **բնակութիւն** է սուրբ **Ճզնաւորացն**, եւ դրախտն դիւաց անդ է, (*) զոր
105 շինեցին կախարդին եգիպտոսի Յանէս եւ Յամբէս զամս ժե (15)
106 չարչարանոք որդոցն Խարայէի, եւ Տափնաս փաղաքն, ուր գերեմիաս
107 փարկածեցին, եւ այլ բազում անապատք եւ փաղաք կայ անդ (**ԲԶԷԸ**
108 **ԹԺԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ**) :

109 Փղիշտ ի Խարաւոյ կողմն է երուսաղէմի, գաւառ այլազգեաց,
110 ուր կայ ծովակն, որ միեղջերուն բժշկէր (**ԲԹԺԾՂՃՊՓՄՆ**) :

111 **Երուսաղէմ** քաղաք զոր շինեաց **Թադաւորն Սաղիմ** հայրն
112 **Մելիքսեդեկի** եւ յետոյ **Յերուս** կոչեցաւ. զոր էառ քաղաւորն (2)
113 **Դաւիթ** եւ արար քաղաք **Թադաւորական** եւ անդ եղ զտապանակն ուխտին
114 (**Ա**) եւ զայլ սրբութիւնսն : Անդ եւ տաճարն **Աստուծոյ շինեցաւ**
115 **ի Սողոմոնէ**, եւ եբեր ոսկի յերջանիկն **Արաբիոյ** եւ այնու զար-

103 **Թեփաիտ** **Զէ** **Թեբաիթ** **ԳթԺ** **Թեփաիթ** **ԸԼԾՊՓՄ** **Թեփաիդ**
ԿՀ **Թեփաիթ** **Սկիւթ** է եւ **Սինայ** յանապատն **Եգիպտոս**
է ճ է **Եգիպտոսի** **ԶէԸԹԻՊՓՄՆ**

104 Էր փն. է ժ ճգնաւորաց եւ ի սրբոց Ի ճգնաւորացն սրբոց Ծ
դեւոց Ը չիք անդ է է

105 շինեաց ԾՃ Եգիպտոսացւոց է չիք կախարդքն ժՃՊ չիք Եգիպ-
տոսի **ԲԺԼԾՂՃՊ** ժէ **ԱԳԴԶԷԸԻԿՀԶ** ժե ամս Ծ

106 չտրչարանաց է չարչանաւ ԸԼ Տեփոս Ծ զԵրեմիայ ժԾՃ

109 **Փղիշտի** Բ **Փղիշա** **Ղ** **Աղիշտ** **ՊՄՆ** հարաւակողմն Բ հարաւոյ
կողմանէ Ծ

110 որ մի եղջերուն բժշկէ Բ չիք որ թՃ մի եղջերուն թՃ զոր
մի եղջերուն բժշկէ Ծ ծովակն. մի եղջերուն անդ լինի, որ
բժշկէ զջուրն Ծ ուր կայ ծովային, որ մի եղջերուն բժշկէ (?)
Ղ ուր կայ ծովակն զոր միեղջերուն բժշկեաց **ՊՄՆ**

111 **Սաղէմ** եժ

112 **Մեւքիսէկի** է **Մեւքիսէկի** Կ

114 չիք **Դաւիթ** **ԳԴ** ընդհակառակն փն. **Թադաւորական** Ծ չիք եղ Ը
չիք **Աստուծոյ** **ԳԳԴ** զոր շինեաց **Սողոմոն** Բ **Սողոմոնէ** 2

115 **Սողոմոնի** **ԿՀ** շինեցաւ տաճարն **Սողոմոնի** փն. տաճարն... ի **Սո-**
ղոմոնէ Ի երբ փն. եբեր **ԳԴ** երեք փն. եբեր Կ երկնճն փն.
յերջանիկն Ի երկնջք **Ղ** երջանիկն **Արաբիա** **Պ** չիք եւ այնու 2

(*) Ծան. Ն.ի. «Նոյն եւ ի Վրդ. Պտմ. 19:»

116 դարեաց զտաճարն. և և անդ եկն դշխոյն Հեղինէ ի (ԱԲ) Հարաւոյ
 117 Նսայ անուն (*) (ԴԵԶԸԻԼԿԶՊՓՄՆ) լսել զիմաստութիւնն Սողոմոնի:
 118 Անդ եւ բոլոր տնօրինութիւնն Քրիստոսի կատարեցաւ: Եւ անդ
 119 քատաստան Քրիստոսի (Ա) լինելուց է ի կալն Ուռնայի (**): Անդ առա-
 120 ջին մարդն ստեղծաւ եւ ստեղծօղն (ԲԶԷԸԹԺԼԾԿԶՂԶՊՓՄՆ) ամենայնի
 121 (Ժ) անդ մարդ եղեւ (ԲԶԷԸԹԺԼԾԿԶՂԶՊՓՄՆ):
 122 Քափրաթա Եփրաթա է, որ է Բեթղաճէմ:
 123 Լաքիսա եւ Սիւքար եւ Սիւքեմ Սամարիա է:
 124 Ազրովտոս եւ Գաղա եւ Ասկաղոն եւ Ակկարոն զաւառք են այսոց-
 125 զեաց ի կողմն Հարաւոյ Երուսաղէմի:
 126 Քեբրոն է դամբարան նահապետացն, ուր եղան յայրին Սի-
 127 կիմայ (ԲԶԷԸԹԺԼԾԿԶՂԶՊՓՄՆ):

116 անտի փխ, անդ ԸԻԼԿԶՓ անդ է եւ ԻՃ չիք դշխոյն Կ
 117 Սայ Ը Հարաւոյն սա (Հարաւոյ Նսա) Հ Նոսա ՊՆ Նս Ս
 Լսելով ԶԷ Լսեալ Հ
 118 անօրէնութիւն Ս կատարեալ է ԶԷ որ եւ կատարեցաւ Ի որ
 կատարեցաւ Ղ
 119 չիք եւ անդ... Ուռնայի ԹԾՃ սառն նայու Զ առաջին Ը
 120 չիք մարդն ԸԼԿ մարդն Ադամ ՊՄՆ
 122 Քափաթա Թ Քաբրաթ Ժ Բափրաթա Ծ Քափրաթայ ԿՀ յէփ-
 րաթ ԱԻՊ Եփր ԳԻ Եփրատայ Զ Եփրատթայ ԶԷ Բեթղէեմ
 Ա Բեղղաէմ Գ Բեղղաճէմ Դ Բեթղայէմ ԵԶԶ Բեթղաթէմ Զ
 Բեթղաճէմ Լ Բեթղաճիմ Ղ Բեթղայեմ Ծ Բեթղաճէմ ԹԾ
 Բեթղէեմ ՍՆ
 123 Լաքսիա ԲԶԷԸԼՓ Աքիսայ ԳԴ Սաքիսա Ծ Լաքիա Կ Մաքիա
 Ղ Սուքար ԱԳԴԿՀ Սէքար Զ Սիկար է Սիւքիմ ԵԶԹԾԾՊ
 Սիկէմ ԶԷ Սիւկիմ Ը Սիւկիմ Ը Սիկիմ ԼՓ Սիկիմ ԿՀ Սիւ-
 քէմ ՍՆ
 124 Ազրովտոս Գ Գաղատիա փխ. Գաղա Գ Ասկոտոն Գ Ասկոդոն
 ԶԶ Ասկարոն Բ Ակարոն ԳԶ չիք դաւառքն են է չիք Հարաւոյ
 Լ յԵրուսաղէմ Ի
 126 Քեփրոն Ծ Հայրապետացն Հ Սիկէմայ Զ

(‘) Ծան. Ն. Բ. «Եւ անուն զշխոյն Նիսայ» Միխ. Աս. Թարգմ. Վարդա-
 դանայ Արեւելցւոյ (տես եւ ի տետրակ ընդօրինակութեանց իմոց Ձեռա-
 գրին Արրահամ Երիցու, 262):

(‘‘) Ծան. Ն. Բ. «Տես «Կալն Ուռնայի» եւ Հայերգ, 91):

- 128 Ափրիկէ ֆիւնիկէ է :
- 129 Եւ ունի Հրէաստան (*) աշխարհս Գ՝ զԳալիլիա, զՍամարիա Էւ
 130 զԵդոմիա, եւ լիճս Բ՝ զՏիբերիա եւ զՄեռեալ ծովն, եւ զԷտն Յոս-
 131 դանան անցանէ ընդ նա եւ ոչ խառնի (ԶԷԼԿԿՊՄՆ), եւ ունի զքա-
 132 ղաքս բաղումս եւ զմայրն քաղաքաց զֆաղաֆն (ԶԷԼԼՓ) Երուսա-
 133 զէմ :
- 134 Ապոռաթն Արարիա (*) յերի կալով Եդիպոտոսի եւ յարեւմտից
 135 կարմիր ծովուն ընդ որ անց Իսրայէլ :
- 136 Արարիա Փոքր ունի աշխարհս Գ՝ զՏաճկաստան, զՓռանդիոս եւ
 137 զՄաքս, զոր եւ (Ղ) տուն Աբրահամու կոչեն :
- 138 Սկիւթիա, որ Թուրք անուանին, ուստի սկսանի սահմանքն

- 128 Աբրիկէ ԱԸԼՓ Արփիրէ ԵՁ Ապրիկէ Ձէ Փռիկէ Ե Փիւնիկ Ի
 չիքի Փիւնիկէ է Ձ
- 129 Հայաստան փիւ. Հրէաստան Գ Հերաշտան Թ Հերէալտան Ճ
 զԳաւեաց Ծ Սամարա Ա չիք զՍամարիա Ձ չիք Գ Ղ զԳաւի-
 Լիա ԴԵՁՃ Ի Սամարիա Ճ
- 130 ՂԵդեմիա Ա չիք զԵդոմիա ԳԴ զՏիբերականն ՁԸԼԿԿՊՄՆ
 զՏիպերականն է զՏիբերայ Ճ զՄեռած ԷԸԺԼԿԿՊՄՆ ծովուն Լ
- 131 ընդ այն ԲՂ նմա Գ անց է ԵՁ
- 132 զՄայրաքաղաքն ԲՁ զմար Դ զՄայրաքաղաքս եւ Ձէ զՄայրա-
 քաղաց Փ զՄայրաքաղաքն նորա ՊՄՆ
- 134 Արափիայ Հ ապոռաթն Արարիա է եւ Կարմիր ծովն փիւ. ապա-
 ռաթն... ընդ Ձէ երկրի փիւ. յերի Եդիպոտոսի յարեւմտից ԼԿԿՊՓ
 ՄՆ եւ Եդիպոտոսի եւ արեւմտից եւ կարմիր Ղ եւ կարմիր
 ԱԲԵՁԸԹԺԼԾԿԿՊՄՆ
- 135 որ անցան Իսրայէլացիքն Բ որ էանց Ձէ յոր անց ԻՊ եւ
 անց Ծ զոր անց Ղ Իսրայելէ ԳԴ
- 16Զ Արարիա եւ Ձ քաղաք փիւ. աշխարհս . Ձէ զՏաճկացտուն Ա
 զՃակաստան Ծ զՖռանդիայ ԱԲ զԵռանգիայ Ձ զՓռանդիա Ձ
 զՓանդիա ԹՃ զՓանտիա Ծ զՓառանիտէ Ն
- 137 զՄաքսս ԱԻ զՄաքսքսն ԳԴ կոչի Ա տսն Ձ
- 138 Սկիւթա ՊՓ ալսինքն Ի Սկիւթիայ որ քուրք անուանի Բ որք
 Թուրքն սկսանի սահմանք Ա որք Թուրքն սկսանի ԴԳ փիւ. որ
 սկսանի ԴԴ Սկիւթ որ տուք անուանեն Ձէ որք յամենայն
 Թուրք զքս անի Ձ Սկիւթա որ Թուրք անուանին ԸԼ ուր փիւ.
 որ Թ Սկիւթա որ Թուրք անուանեն Կ Սկիւթայ որ Թուրք
 անուանեն Հ որ Թուրք անուանին Փ անուանեն ՄՆ

(*) Ծան. Նւի. «Առեալ է յԱշխարհացուցէ Մ. Խորենացունց»

139 նոցա ի յԱթլ գետոյն մինչեւ ի Մուր լեառն. եւ ունի աշխարհս
140 թուխարիք, Հեփթաղք եւ այլ խաժամուժ ազգք:

Հետեւեալ 139-148 տողերը այստեղ կը գտնուին միայն ԱԲԳԴԵՁ
ձեռագիրներուն մէջ

139 Իսկ ի կողմն արեւելից ի հիւսիսոյ Չինուժաչին աշխարհն
140 մօտ ի Բուլղարսն է, ուստի ելին ազգն թաթարաց՝ Չանկղխանին որ-
141 դին Հոգթա խանն, Հուլաւու խանն՝ որդի Հոգթաղա խանին.
142 Հուլաւու խանին որդի՝ Աբաղա խանն, որ նստէր ի դաշտն Նալա-
143 տական (ԳԴԵՁ), ուր քաջ սպարապետն Հայոց Մուշեղ, - որք էին ի
144 ձենաց ազգէն Բ. եղբարք Մամիկեւ Կոնակ, որ եկին առ Արտաշէս
145 թագաւորն Հայոց, փախուցեալք ի ձենբակրոյ եւ կոչեցան Մամի-

139 Յաթ ԱԲԳԴԵՁԷԼԹԺԼԾԿՀՃՊՓ յաթԼ Ի ի ՅաթԼ Ղ յԱթԻԼ
Սն ի մօր. ԱԲԵՁԶԷԼԹԺԼԿՀՂՃ (մինչէ ի մօր ձ) փ Մօռ Ծ
յեմօտ Պ յեմառն ԻՍն չիք եւ ունի ... ազգք Ե (տ. 139-
140) Ե

140 Թուխարիթ թ Թուխարիք ԾՊՍն աթախարիք Հ Հետթաղք Ա
Հետսթաղք Բ Հեփեղքն Դ Հեպթաղք ՁԷ Հեփթախք ԾՊ Հեփ
թաղք Կ Հեթթախք Հ Հեթթախք Ճ խաժամուժ ԲՁԼԹԺԼԾԿՀ
ՂՃՊՓ խուժամուժ ԷՍն անուանք փխ. ազգք ԱԳԴԵՁ Ի

139 Ի կողմանս Գ արեւմտից Ձ Չինուժաչին Գ

140 մաւի փխ. մօտ ի Բ Պուլղարս ԱԳԴ Պուլղարե Բ թաթար ԱԵՁ
թաթարայ Բ Չանկղղանի ԳԴ Չաղղղանի ԵՁ

141 որդիքն ԱԲԳԴԵՁ Հոգթաղա խանն Հուլալու խանին որդի է
Հոգթաղա խանին. Հուլալէն որդի է Աբա խանին Ա Հոգթաղայ
խանին Հուլալէն որդի է Աբա խանին Բ Հսգթա խանին Հու-
լալին որդին Բաբա դանն Գ Հոգթա խանն Հուլալու խանն
որդի է Հոգթախանին. Հուլալին որդի է Աբաղա դանն Դ Հոգ-
թաղայ խանին Հուլալու խանն սրդի է Ապաղայ խանին ԵՁ (141
-142 տողերը ուղղուած են իմ կողմէս: Հ. Պ.)

143 սպանդն փխ. սպարապետն Գ քաջն սպարապետն (սպարապետն Ձ)
Հայոց Մուշեղ ԵՁ

144 ձենեաց Ա Մամակ ԱԲԳ Մամիկոնեանքն փխ. Մամիկ եւ Կոնակ
Գ Միմիկ Ձ որ էին փխ. արք եկին ԱԲԳԴ Արաաշէշ Ա Արտայ-
շէնս Գ

145 արքայն ԱԲ թագաւորաց Գ ձենբակրոյ Ա ձենբակոյ ԳԴ Մա-
միկոնայքն Գ Մամիկոնանք Դ Մամիկոնակք Ե

146 *կոնեանք* — կոտորեաց զգօրս Արանց՝ ամենայն քշնամեաց գնդին
 147 աղօթիւ սուրբ հայրապետին Ներսէսի (ԳԴԵԶ) ի դաշտն նպատական,
 148 *որ Ապաղանի դաշտ կոչի այժմ* :
 149 Իսկ աշխարհն Հնդկաց Գ արքոյն են : Առաջինն Սինափաքան (*)
 150 քաղաք, որ է տակ պարիսպ ունի, եւ ամէն պարսպի մէջն ճՌ տուն
 151 է, որ է ԷճՌ. եւ է նա արքուն Հնդկաց քաղաքացն, ուր Արեմէր
 152 եւ Յովսափ նստէին : Բ արքոյն Մնդան է անունն, եւ Գ-ին Բե-
 153 դար. եւ ունի Բ դուռն ծովու. մին դռնովն ի վեր ի Հրմուզ գան
 154 ի Խորասան վանառականն (ԲԶԷԼԹԺԼԾԿԶՊՄՆ) եւ Բ դռնովն ի
 155 վերայ Քարկեդոն կղզոյն գան ի Բարբելոն : Երատացոց անապատն

- 146 *այսինքն փխ. ամենայն ԱԲԳԴ չիք գնդին ԳԴ*
 147 *չօրն փխ. հայրապետին Զ եւ դաշտն պատուական փխ. ի դաշտն*
նպատական ԱԲԳԴ
 148 *Աբաղանի Ա Աբաղաւնի Բ Աբեղայի Գ Աբաէղանի Դ*
 149 *աշխարհին Ղ չիք Գ Ղ Սինափաքան Բ Սինալափաքան ԶԷՓՄՆ*
Սինափաքան ԸԼԿԶ Սինափաքանք Թ Սինափաքանք Ծ
 150 *չիք քաղաք Զ միջում(ն) ԸԺԼՓ յամեն Պ ի մէջ (յ)ամենայն ՄՆ*
 151 *որ Լինի է անդամ ճՌ Բ ԵճՂ ԹԾճ անտ է փխ. նա Բ զոր*
փխ. ուր Ժ Աբինէ ճ
 152 *Ովսափ Զ աթոռն՝ Մնտինդ Բ Մնթանեան (չիք է ա-*
նունն) ԶԷ եւ աթոռոյն Մնդան Ը աթոռ Թ աթոռն՝
Մնդան Ղ անունորայ ճ աթոռոցն Որմնդան Պ երկու աթոռոցն
Ոմնդան ՄՆ Քեդար Բ Բեդար ԶԷ Բեթար ԸԼ Բետար Ղ
չիք Գ.ին... Բ դուռն ԿԶ
 153 *ունի դուռն ի ծովու Բ մինն Կ Ա փխ. մին Թ ի վերայ փխ.*
ի վեր ի ԲԹԺԾԿԶՊՄՆ Հսւրմաղու ԲԹԼԾԶճ չօրմղու Ժ
Հրմուզու ԿՂՄՆ գնան Ծ
 154 *չիք եւ Բ դռնովն ... յԱկանացոց աշխարհն (տ. 154-164) ԹԾ*
Խորասանու վաճառականին Ղ
 155 *չիք ի վերայ Հ ի վեր ի ԶԷ Բարկեդոնի Զ Բեթարոյն Բ Կարֆ-*
կեդոն ԿԶ Կարբեդան (?) Ժ Կարբեդուն Ղ կան փխ. գան Կ
Բաբելոն ԼՓՄՆ Էրատացոց Զ Իրացոց է Իրաւացոց Ը բոլորովն
աղաւաղուած Հ Արատացոց Ղ Երատացոց Պ

(*) *Ըստ Շ.ի. Սինալափան* = Seringapatan. *Ոմնդան (Մնդան)* = Moul-
 tan, *Բեդար* = Bednor, *լաւ եւս* = Bider :

156 ի Հնդստան է, ուստի եկն Բարադամ նգնաւորն եւ լուսաւորեաց
 157 գնովաստի (*ԲԶԷԸԺԼԿՀՂՊՓՄՆ*):
 158 Իսկ ի կողմն արեւմտից հարաւոյ Հասլաշստան է եւ արքոռ
 159 քաղաւորաց նոցա: Մայրաքաղաք Երովպիա է (*ԲԶԷԸԺԼԿՀՂՊՓՄՆ*):
 160 Իսկ ի կողմն արեւմտից Ֆռանգստան է (*ԲԺԼԿՀՂՊՓՄՆ*):
 161 Սպանիա Գ անկիւնի է, ուր կայ նշխարք սրբոյն Յակոբայ
 162 (*առաքելոյն*): Եւ անդ է բովն ոսկեհանաց, ուր չարչարեն գմահա-
 163 պարտսն, եւ յարեւմտից կողմանէ գնայ հասանէ յԱկամացուոց աշ-
 164 խարին եւ անտի ի Պրնճէ քաղաքն, որ այժմ աւերակ է, եւ նա կո-

156 Հնդստան ՊՓՄՆ Բարդամ ԼԿՀՂՊՓՄՆ

149 - 157 տողերուն փոխարէն Ի ունի հետեւեալ հատուածը. Երիտանա-
 ցւոց անապատն ի Հնդոստան է: Սինաֆաթ քաղաք Յովաստան
 է. է տակ պարիսպ ունի. յամէն պարսպի մէջ ՃՌ տուն է, որ է
 ԷՃՌ

Այս հատուածը կը գտնուի նաեւ Ա, Գ, Դ եւ Ե ձեռագիրներուն մէջ, ԱՇ-
 ԽԱՐՀԱՅՈՅՅԻՆ վերջաւորութենէն ետք, ուր կը յաջորդեն միջանկեալ «ՍԽ-
 մէոն ծերունին քալրեցու ՅԽԴ» բառերուն:

158 Հասլաշստան ԶԸԼՓՄՆ Հապոստան Ժ չիք իսկ ... Եթովպիա է
 (տ. 158-159) Փ

159 Նորա Բ մայրաքաղաք նոցա ԶԷԸԹԾԿՂՊ

160 յարեւելից Բ յարեւմուտս Կ Ֆռանգաց տուն Բ Ֆռանգստան
 ԶԷ իսկ ի կողմն արեւմտից Սպանիա է Ֆռանգստան ԸԿՀՂ
 Ֆռանգիստան Պ Փռանգստան ՓՄՆ

161 Իսպանիայ Զ անուան փխ. անկիւնի Գ անգունի Դ չիք կայ Զ
 չիք Յակոբայ Գ

162 Բութն փխ. Բովն Ժ Բովանդակ եւ Բովս ՊՄՆ (Բովք Ն) Ղմաշա-
 պարտսն ԶԷ

163 Աշանացոց Ը Ակարնացոց Լ

164 անդ է փխ. անտի ԶԷԻ պղնձէ ԶԷԿՀՓ պղնձի Թ ալթմոռի
 փխ. եւ նա կոչի ԶԷԻ կոչէ Ճ

165 Լուրիկէ ԼԿՀ

(*) Ծան. Ն. Ի. «Տես զերիս անուանքս ի Նկարագրութիւն հոգեւորական
 վարուց Յովասափու, տպ. էջմ. 1898. յուշք. Երեսք ԽԳ և ԽԴ»:

165 չի լիւրիկէ, որ է եզր աշխարհիս, ուր գնաց Պօղոս առաքնակի:
 166 (ՁԷԸԹԺԻԼԾԿՀՀԸՊՓՄՆ):
 167 Եւ ապա աշխարհին Ակամանաց, ուր կայ եզր Աստուածածինն. եւ
 168 եմ նոքա յազգէն Արշակունեաց՝ յարիական ազգէն Տրդատայ, գոր
 169 խնդրեաց Կոստանդիանոս եւ Տրդատ պարեգեւեաց նմա (ՁԷԸԹԺԻԼԾԿ-
 170 ՀՀԸՊՓՄՆ) ԴՃ (***): այր (ԹԺԻԾՂՃՊՄՆ):
 171 Յարեւմտից ի հիւսիսայ կողմն (ԱՅԳԴԵՁ) Գերմանացոց (*)
 172 աշխարհն (ՁԷԸԹԺԻԼԾԿՀՀԸՊՓՄՆ) յելից կալով Գաղիոյ, եւ սահմանի

167 Աւանաց ԺԾԿՀ եզն (?) Հ եզր ՁՁ եզր ՁՁ եզր ՂՆ սուրբ
 Աստուածածինն ՊՄՆ
 168 յիւր ազգէն ՁԷԸԼՓ ազգին Հ գրգատայ Պ
 169 ետ փիւ. պարգեւեաց ԹԺԻՃ
 170 մարդ. ԺՂՃ

(*) Ծան. Ն.—Ի. «Առեալ է յԱշխարհացոյցէ Մ. Խորենացոյ»:

(**) Ծան. Ն.—Ի. «Նոյն եւ ի Թղթին Դաշանց, 296 (Ա տետրակ ընդօրի-
 նակութեանց իմոց 2 Աբբ. Երիցու). տես անդ յերես 326»:

(***) Ծան. Ն.—Ի. «ԴՃ (ըստ Թղթոյն Դաշանց):»

ԱԳԴԵՁ 170-րդ տողէն ետք ունին հետեւեալ հատուածը, որով կը
 վերջանան կարճ խումբին ձեռագիրները: Այս հատուածը համադրուած է
 ներկայ գլուխին շարունակութեան մէջ:

Թրակացոց աշխարհն յարեւելից կալով Դաղմատիոյ. եւ ունի Թրակիա
 փոքր աշխարհս Ե, եւ գետս եւ քաղաքս եւ կղզիս, եւ ունի մայրաքաղաք
 զերջանիկն Կոստանդինուպօլիս:

Սպանիա Գ անկիւնի է, ուր են նշխարքն Յակոբայ առաքելոյն:

Յարեւմտից ի հիւսիսայ կողմն Գերմանացոցն ի յելից կալով Դաղիոյ հիւ-
 սիսային ովկիանոսիւ:

Դաղմատիա յելից կալով Դաղիոյ սահմանի յարեւմտից ակամբք Դանոքար
 գետոյ:

Իտալիա յարեւելից Դաղիոյ ի Դաղմարիոյ հարաւոյ կոյս է:

Մեծն Հոռոմ, զոր շինեաց Ռոմելոս թագաւորն, ուր կան արեգակունքն աշ-
 խարհի Պետրոս եւ Պօղոս. որ աթոռ եւ պատրիարքարան է Լատինացոց, որք
 են Ֆռանգք:

Եւ այլ բազում քաղաք եւ աշխարհք զոր անօգուտ համարիմ զշարակար-
 գելն դոցա. վասն որոյ ոչ կամեցայ գրել զամենայն:

(*) Ծան. Ն.—Ի. «Գերմանիա՝ յելից կալով Դաղիոյ առ Հիւսիսային Ովկիա-
 նոսին» Մ. Խոր. Աշխարհացոյց»:

(**) Ծան. Ն.—Ի. «Իտալիա՝ յարեւելից Դաղիոյ եւ առ երկ Դաղմատիոյ
 ի հարաւոյ կուսէ «Մ. Խոր. Աշխարհացոյց»:

173 յարեւմտից (ԱՖԳԴԵ) հիւսիսային ուղիւնոսիւ առ ակամբք Դանու-
 174 քար գետոյն (ԻՊՃ) :
 175 Դաղմատիա յելից կալով Գաղիոյ սահմանի յարեւմտից (ԱՖԳԴ-
 176 ԵՁ) ակամբք Դանոբար գետոյն :
 177 Իտալիա յարեւելից Գաղիոյ ի Դաղմատիոյ հարաւոյ կոյս է :
 178 Եւ մեծն Հոռոմ, զոր շինեաց Ռոմելոս Թագաւորն, ուր կան
 179 արեւակունքն աշխարհի Պետրոս եւ Պօղոս, ուր աթոռ եւ պատրի-
 180 արչարան է Լատինացոց, որք են Ֆռանդք :
 181 Եւ Դաքոնք կան յարեւմտս. Հոռոմ եւ Միլան եւ Անկի-
 182 զա եւ Փարէզ (ԲԶԷԼԹԺԻԼԾԿՀՂՃՊՄՆ) — Դաղաքն աքոռք են աշ-
 183 խարհակալ քաղաւորացն (ԲԷԹԺԻԹԿՀՂՃՊՄՆ) — Եւ Փարէզ քաղաքն
 184 ԶԼԿՀՂՓ) դասատուն վարդապետաց (ԲԶԷԼԹԺԻԼԾԿՀՂՃՊՄՆ) :
 185 Եւ ապա յայնկոյս Դանոբար գետոյն ազգն Դոքաց եւ ապա
 186 Ըռուսաց (ԲԶԷԼԹԺԻԼԾԿՀՂՃՊՄՆ), որ Մոսկով է անուն քաղաքին
 187 որ աքոռ է ազգին Ըռուսաց (ԲԹԺԻԼԿՀՂՃՊՄՆ), եւ Ուլախաց ազգն
 188 սահմանակից է նմին (ԲԶԷԼԹԺԻԼԿՀՂՃՊՄՆ), եւ ապա ազգն Բուլ-
 189 դարաց զայ հասանէ ի Սարմատացիք եւ անտի ի Վիրս : Այսոքիկ
 190 ամենեքեան յարեւմտոք են ի կողմն հիւսիսոյ (ԲԶԷԼԹԺԻԼԾԿՀՂ-
 191 ՃՊՄՆ) :

181 Մուռ Լ Հոռով Դ Միւլան Բ Մլան Է Անկէդիա Զ Ան-
 Կիդան Ի Անկէդա Կ Անկէա Դ
 182 չիք եւ Փարէզ ԼՓ չիք Դ Հ
 183 աշխարհիս կալ Բ աշխարհակոյնաց ՃՊՄՆ
 184 դասաց տուն Կ դատաւորան ԸԼՓ
 185 չիք եւ ապա Է տա անկոյս Հ չիք դանոբար ԾՃ Դթաց
 ԲԷԹԺԻԼԾԿՀՂՃՊՄՆ Դրդաց Զ
 186 Ռուսաց Զ Ռուզաց Ժ Մուսկով Բ Մուսկօ ԺՂՊՄՆ
 187 Ռուզաց Ժ Օւլախաց ԲԺԿՀ Ուֆլախաց Ը Ափսազաց փիս Ու-
 Լախաց ԹՃ Իլախաց Ի իտալաց Ծ Աւլախաց Հ եւ ապա
 խաղաց Ուլախաց ՊՄՆ
 188 Պուլզուրայ Բ Պուլզարաց ԸԼԿՀՂՃՊՄՆ
 189 Սարմատից աշխարհն եւ Սարմատացիք ի Վիրս Բ չիք եւ ան-
 տի ԶԷԷԺԼՓ Սարմարացիք Ի վիրս Ի Սարմատացիք Ծ ի Սար-
 մատացիք եւ Սուրմատացիք եւ ի Վիրս Դ Վիրոս Թ Վիրոս Ճ
 190 արեւմտեանք Բ

192 *Թրակացոց* (*) *աշխարհն յարեւելից կալով Դադմատիոյ, եւ ու-*
 193 *նի Թրակիա փոքր աշխարհս եւ, գետք եւ քաղաք . եւ կղզիք եւ ու-*
 194 *նի մայրաքաղաք գերջանիկն Կոստանդինուպօլիս (ԱԲԳԴԵԶ), եւ քա-*
 195 *ղաքն Սամանդրիա, եւ ի վերայ Լօվայ եւ Սէչովայ գայ հասանէ*
 196 *մինչ ի Կոստանդինուպօլիս (ԲԶԷԸԹԺԻԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ) :*
 197 *Եւ վեներտիկն աքոռ է ի մէջ ծովուն, ուր քեմիադարն բանի*
 198 *եւ գարծաքն ոսկի ներկէ: Զի ժԲ ազգ եւ լեւուք ֆրանգն է, եւ Ը*
 199 *Հոռոմն եւ Ը վրացին: Եւ Օշինքոս քաղաք է ի Թրակիա մօտ ի*
 200 *Ըստագիրա, ուստի Արիստոտէլ էր (ԲԶԷԸԹԺԻԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ) :*

192 *Թրակաց ԱՂ Թուրակացոց Բ Արակացոց ԿՀ յարեւս Ա կողմս*
փխ. կալով ԵԶ կողմանէ փխ. կալով Ղ Դադմարսյ ԲԸԼ
 193 *չիք Թրակիա Ա Թրակա Բ Թրակի ԳԿՀՃ չիք փոքր ԻԾ է*
փխ. Ե ԱԲԶԷԸԹԺԻԼԾԿՀՂՃՊՓՄՆ
 195 *Սամանդարիա է Լիայ Բ Էչուա ԹԾ Սէչովայ Ծ Սեչովու Կ*
Սեչովայն Ղ եւ յերի կուլով Սէչովայ փխ. ի լերայ Լօվայ եւ
Սէչովայ Ի
 196 *Կոստանդինուպօլիս Թ*
 197 *Վենետիկին Հ ոռէ աթոռն է Հ ծովին ԲԷԸԹԺԻԼԿՀՂՃՊՓՄՆ*
քիմիադարն ԶԷԸԼՊՓՄՆ Թ քէմիադարն Ժ քիմիայն Լինի Ի
քիմիայն Ծ քիմիաքարն Ղ քէմիատարն ԿՀՓ քէմիադարն Ճ
 198 *ներկեն է շինէ Ժ չիք եւ դարծաթն ոսկի ներկէ Զ չիք զի*
Թ ԲԺւան ԲԺԼԾԿՀՂ զԲԺւն Ճ երկուտասան է Ֆուան-
կաց Ը
 199 *Ը ազգ Բ Հոռոմ ԲԺ Հոռոմս ՄՆ ընդ փխ. Ը Կ Օշինդոս*
Զ Օշնդոս Ծ Օլինթոս ՄՆ է ի Բրակիայ Բ ի Թրանիա Կ Թրա-
կա Պ
 200 *Ըստագիրա ԳԹԶԸԹԼ Ստագրի է յառագիրա Ծ*

(*) Ծան. Ն—Ի. «Առեալ է յԱշխարհացուցէ Մ. Խորենացուց:»

201 եւ այլ բաղաւթ ազգի (ԲԶԷԸԹԺԻԾԿՀՂՃՊՓՍՆ եւ քաղաք եւ
 202 աշխարհք, զոր անօգուտ համարիմ զչարակարգեւն դոցա. վասն որոյ
 203 ոչ կամեցայ գրել զամենայն (ԱԳԴԵԶ), զի մի ճանճրացին
 204 լսողքն (Զ) :
 205 եւ Քրիստոսի (ԲԷԹԺԻԾ ՀՃՊ) մարգասիրին (ԷԾԿՀՃՊ) փառք
 206 յաւիտեանս ամէն. (ԲԷԹԺԻԾ ՀՃՊ) :

ՎԵՐՋ

201 քաղաքք Լ
 202 աշխարհք դոյ ՊՍՆ չիք համարեցաք ԶԿՓ համարեաք ԸԼ հա-
 մարեցայ գրել չ զգրեւն փիւ. զշարակարգեւն Բ չիք դոցա Բ
 սոցա ԳԴ գրել զշարակարգեւն ԵԶ զշարագրեւն ԷԹԺԻԾԿՀՂ
 203 ԺՊՓՍՆ
 203 կամեցաք ԸԼ զի ոչ կամեցայ գրել Կ չիք վասն որոյ... գրել
 ԹԺԻԾ չիք դոցա գրել չ զի մի ճանճրացեն լսողքն փիւ.
 վասն որոյ ... գրել Զ ՂՊ կ'աւելցնեն զի այս բաւական է
 ԴԵԳ :

*

72րդ էջին «Ծան. Ն-ի»ն կը վերաբերի
նոյն էջին 157րդ տողին :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներածություն	Ը-Լ
Ա. Արարչագործություն եւ Երկինք	1-4
Բ. Երկիր	5-8
Գ. Հայք, Վիրք եւ Աղուանք	9-13
Գա. Հայաստան (Շարունակություն) Կարն խմբագրություն	14-24
Գբ. Հայաստան (Շարունակություն) Ընդարձակուած խմբագրություն	25-50
Դ. Այլ աշխարհք Կարն խմբագրություն	51-52
Դա. Այլ աշխարհք Ընդարձակ խմբագրություն	53-58
Դբ. Այլ աշխարհք Հասարակաց խմբագրություն	59-76

IMPRIMERIE ARAXES, 46, RUE RICHER, PARIS (9^e)